HANEFÎ FIKIHÇILARININ BUHÂRÎ'DEN ALMADIKLARI AHKÂM HADİSLERİ

Cafer YILMAZ

Cumhuriyet Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim,Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Hadis Bilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Olarak Hazırlanmıştır.

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. Sami ŞAHİN

SİVAS

TEMMUZ- 2006

ÖZET

Hanefi fıkıhçıları, ahkâm konusunda ortaya koydukları usul muvacehesinde Sahih-i Buhâri'de olmasına rağmen bazı hadislerle amel etmemişlerdir. Tezimiz bu konunun araştırılmasına yönelik bir çalışmadır.

Tezimiz bir giriş, iki bölüm, sonuç ve değerlendirmeden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, araştırmanın konusu ve önemi üzerinde durulmuş; kaynakların değerlendirilmesi yapılmıştır. Hanefi mezhebi ve genel özellikleri, Reyciler ve Rey taraftarları ve Sahih-i Buhâri hakkında da temel bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde Hanefi fıkıhçılarının hadisleri değerlendirirken ileri sürdükleri şartları ve Buhâri'den ahkâm hadislerini almama nedenleri açıklanmıştır. İkinci bölümde, Buhâri'de geçmesine rağmen Hanefilerin delil olarak almadıkları hususlar tespit edilmiş, Hanefilerin kendi delilleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, ibadetler konusunda yirmi dört, muamelatta yirmi, ceza hukuku konusunda yedi ve değişik diğer meselelerle ilgili sekiz olmak üzere toplam elli dokuz tane hadis tespit edilmiştir. Sonuç bölümünde ahkâm konusundaki Hanefilerin görüşlerinin temellerinin neler olduğu ve hadisleri tercih ve tefsir ederken dikkate aldıkları unsurlara yer verilmiştir.

ABSTRACT

In accordance with their methodology of juristiction the Hanafi jurisprudents have not put some prophetic narratives into operation although they took place in the Sahih of al Bukhârî. The aim of our thesis is to study this subject.

Our thesis is composed of an Introduction, two parts and a conclusion. In the introduction we emphasized the subject and importance of the research and made the evaluation of the sources used for the study. Some basic information was given about the Hanafî School (mazhab), their general features, advocators of ra'y (opinion) rather than narratives and traditinos and about the Sahih al-Bukharî. In the First Part the required explanations were made about the preconditions of Hanafî jurisprudents while evaluating narratives and their causes for not taking into consideration some jüridical narratives that took place in the Sahih al-Bukhâri. In the Second Part we concentrated on the matters that the Hanafî jürisprudents did not consider them evidences in religion although they took place in the Sahih al-Bukharî, and we tried to display the evidences of the Hanafî School which they depended on. For this aim, the total fifty-nine narratives (relating to the subject of prayer twenty-four, to the social life twenty, to the penal code seven and to the different matters eight narratives) were found. In the conclusion we gave place to the bases of the opinions of the Hanafî jürisprudents about jüridical decisions and wat they took into consideration while preferring and interpreting narratives.

Key Words: Hanafî School, jürisdiction, Sahih al-Bukharî, precondition, evidence

İÇİNDEKİLER

Özet.....IV

Abstract…….....…….....V

Kısaltmalar…..…….....…….....X

Önsöz.....XI

Giriş.....1

Araştırmanın Konusu ve Önemi.....1

Kaynakların değerlendirilmesi.....2

Hanefi Mezhebi.....4

Reyciler ve rey taraftarları.....7

Sahîhî Buhârî.....8

I.BÖLÜM

HANEFİ FIKIHÇILARININ HADİSLERİ KABULDE İLERİ SÜRDÜKLERİ ŞARTLAR VE HANEFİ FIKIHÇILARININ BUHÂRÎ'DEN AHKÂM HADİSLERİNİ ALMAMA NEDENLERİ.....11

A-HANEFİ FIKIHÇILARININ HADİSLERİ KABULDE İLERİ SÜRDÜKLERİ ŞARTLAR.....12

1.Kur'an'a Uygunluk…….....…12

2.Akla Uygunluk …….....15

3. Hadislerin Mütevâtir, Mâruf veya Meşhur Sünnetlere Uygunluğu 19

B-HANEFİ FIKIHÇILARININ BUHÂRÎ'DEN AHKÂM HADİSLERİNİ ALMAMA NEDENLERİ.....22

1.İçtihad ve Rey Faktörü …….....23

a)Anlayışlarının ve akli kâbiliyetlerinin farklı oluşu …….....26

b)Hadis lafızlarının birden fazla manaya delalet etmesi …….....27

c)Rivâyet farklılıkları …….....….....….....28

2 Hanefi Fıkıhçılarının Sahabenin Zabtına Farklı Yaklaşımları …….....29

3.Sahih hadis dışında kalan diğer tür hadislerle amel etme imkânı.....33
4.Zamanın Değişmesiyle Ahkâmın Değişmesi …….....34
5.Haber'i Vâhidler …….....….36
Değerlendirme.....42

II.BÖLÜM

HANEFİLERİN BUHARİ'DEN ALMADIKLARI AHKÂM HADİS KONULARI.....44

A-İbadetlerle ilgili Hadisler

1. Abdestte Başın Tamâmının Meshedilmesi.....46
2. Cumâ Guslünün Hükmü 48
3. Cünüp Olanın Kur'an-ı Kerimi Okuyabilmesi 50
4. Namaz Kılarken Tekbirde Elleri Kaldırma Meselesi 52
Zülyedeyn Hadisi (Unutularak veya namaz tamam oldu sanılarak namazda konuşmanın namazı bozmaması).....55
6.Namazda Fatihâ Okumanın Hükmü 57
7. Namazların Cem'i 59
8. İstirahat Oturuşu 62
9. Selam Vermeden Sehiv Secdesinin Yapılması 63
10. Namaz Kılarken,Çocuğu Kucaklamakla Namazın Bozulmaması 64
11. Cuma vaktinde İmam Hutbedeyken Nâfile Namaz Kılınması 66
12. Deve Üstünde Vitir Namazı Kılmanın Cevâzı 68
13.Kadınların Zikir Meclisinde Bulunmaları 69
14. Şehitlerin Cenâze Namazının Kılınması 72
15. Küsûf Namazında Hutbe 73
16. Ölenin Yerine Oruç Tutma Meselesi.....74
17. Kurban Kesme Zamanının Bayram Namazından Sonra Olması.....77
18. Kâfir İken Yapılan Nezrin Îfası.....78
19. Yeminin Bozulması Hakkında Beyan 79
20. Muhrimi İhrâmıyla Defnetme Hususu 80
21. Babanın Oğluna Sadaka Verme Meselesi 82

22. Binek Atı ve Köle İçin Zekât Verme 84
23. Bağış Hususunda Anne-Babanın Çocukları Arasında Eşitliğe Riâyet 85
24. Malını Üçte Birinden Fazla Vasiyet Edilmesi 86

B-Ukûbat (Ceza Hukukuyla) la ilgili Hadisler

1. Ureyneliler (Deve sütü ve idrarı ile tedavi ve kısas) Hadisi 88
2. Kısasın Misliyle Uygulanması.....91
3. Dinini Değiştirenin Katledilmesi 93
4. Üç dirhem Değerinde Olan Bir Şeyde Hırsızın Elinin Kesilmesi 95
5. Kâfire Had Uygulamak 98
6. Ta'zirden Ölen Kimsenin Diyetinin Ödenmesi.....100
7. Haremi Şerifte Had ve Kısasın 102

C-Muamelatla ilgili hadisler

a) Nikahla ilgili hadisler

1. Bayramlarda Ve Düğünlerde Çalgıyla Eğlenmek 103
2. Kur'an Öğretiminin Mehir Sayılması 106
4. Nikahta Velinin İzni 109
5. İlâyı Yapan Boşanıncaya Kadar Talâk Gerçekleşmez 111
6. Hâmile Kadına Lian Meselesi 113
7. Kocası Ölen Kadının İddet Döneminde Sürme Çekmesi 115
8. Hidâne Hakkında Öncelik 116
9. Kıyafet (fiziki benzerliklere dayanarak yorum yapma işi) ile Nesep tespiti……...118

b) Ticaret ile ilgili hadisler

1. Zirâi Ürünleri Tahmin ile Satın Alma 120

2. Köpek satışı ve Hacamat yapana (vücudun herhangi bir yerinden tedavi maksadıyla kan alan kişiye) ücret verilmesi 122

2. Musarrât Hadisi (Hayvanın memesinde süt biriktirme).....124

3. Çarşıya Gelecek Olan Malı Karşılama (Simsarlık- Komisyonculuk) 126

4.Alışverişte Muhayyerlik Durumu.....128

5. Müzâbene'nin nehyi (Yaş meyveyi kurusuna değişme).....130

6. Paylaşımı Mümkün Olmayan Malda Şuf'â Hakkı 131

7. Şarabın, Ölü Etinin, Domuzun ve Putların Alınıp Satılması 133

8. Sahipsiz Bir Araziyi Îmar ve İhyâ.....135

9. Müflisin Elindeki Malın İflas Masasına İştirak Etmeden Alınması 136

10. Mevcut Olmayan Mala Selem Yapmak (peşin para veya peşin verilen bir malla, veresiye bir mal satın almak).....138

11. Malı Rehin Alan Bir Kimsenin Nafakasını Ödemek Şartıyla O Maldan Faydalanabilmesi 140

D-ÇEŞİTLİ MESELELERLE İLGİLİ HADİSLER

1. Kabirlerin Mescid Haline Getirilmesi 142

2. Tasvir 144

3. Ayakta Su İçmek 147

4. Kadının Şâhitliği 149

5. Kadınların Yönetici Olma Meselesi.....152

6. Medîne'nin Harem olması 153

7. Mushaf'la Düşman Arâzisine Girme 155

8. Kap, Koyun ve Devenin Lukatâsı (Bulunması).....155

Sonuç ve Değerlendirme.....158

Ek Tablo

Bibliyografya.....160

KISALTMALAR

a.s : aleyhisselatu vesselam

A.Ü.İ.F.Y. : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları

Bkz. : bakınız

Çev. : çeviren

D.İ.B.Y : Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları

h. : Hicri

Hz. : Hazreti

İfav : İlâhiyat Fakültesi Vakfı

İsam : İslami Araştırmalar Merkezi

Mad. : Madde

M. : Miladi

ö. : Ölüm

r.a : Radıyallahu anh

r.ah : Radıyallahu anha

s. : sayfa

s.a.v : sallallahu aleyhi vesellem

T.D.V : Türk Diyanet Vakfı

Thk. : Tahkik

t.r.c : tercüme

t.y : tarih yok

v. : vefat

v.b. : ve benzeri

v.s : ve sair

y.y : yayın yılı

ÖNSÖZ

İlk devirlerden beri hadisçiler ahkâmla ilgili hadislere büyük önem vermişlerdir. Ahkâm hadisleri ibadet, muamelat ve ceza hukuku gibi fıkhî konuların kaynak ve delilini oluşturmuştur. Ahkâm hadisleri ‘’Sünen’’ türü eserler başta olmak üzere câmi ve ‘’Musannef’’ türü kitapların belli bölümlerinde yer almaktadır. Ayrıca sadece bu konuyu ele alan yazılmış müstakil eserler de mevcuttur.

Tez konumuzu teşkil eden hadisler amelî (Namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetler; alışveriş, evlenme-boşanma gibi muameleler, ceza hukuku) hadislerle ilgilidir.

Amacımız bilimsel eleştiri tekniğini Sahihî Buhâri üzerinde uygulayan Hanefilerin delillerinden istifade ederek bir fikir sunabilmektir.

Hanefiler, Kur’an’dan sonra en sahih kaynak olarak kabul edilen Sahîh-i Buhârî’yi tek kaynak olarak görmemişlerdir. Sahîh-i Buhârî’de geçen ahkâmla alakalı bir kısım hadislerle amel etmemişlerdir.

Ebû Hanife'nin az hadis bildiğini, hadise gereken önemi vermediğini veya hadislere muhâlefet ettiğini, ya da zayıf hadisleri aldığını öne sürenler, mezhep imamlarının hadisleri kabul için ileri sürdükleri şartları bilmeyen kimselerdir. Halbuki onlar, kitap, sünnet ve sahâbilerin hükümleri gibi nass'ların kaynaklarını araştırmada son derece titizlik göstermişlerdir. Ebû Hanife sahih hadîsi reddetmek bir yana, mürsel ve zayıf hadisleri bile kıyasa tercih etmiştir.

Hanefilere göre, herhangi fıkhî bir mesele önce Kur'ân âyetleri ile karşılaştırılır. Kur'ân'da bir çözüm bulunmazsa, sünnete başvurulur. Ancak Hanefilerin sünnetin Hz. Peygamber'e dayanmasını tâyin hususunda özel metotları vardır. Mütevâtir ve meşhur hadisler dışında kalan haber-i vâhid ve mürsel hadisler, özel incelemeye tâbi tutulmuştur.

Tezimiz, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, araştırmanın konusu ve önemi üzerinde durulmuş; kaynakların değerlendirilmesi yapılmıştır. Hanefi Mezhebi ve genel özellikleri, Reyciler ve Rey taraftarları ve Sahih-i Buhârî hakkında da temel bilgiler verilmiştir.

Tezimizin birinci bölümünde, Hanefi fıkıhçılarının temel mezhep metodları incelenmiştir. Ayrıca Hanefi fıkıhçılarının Buhârî'de daha sağlam ve daha sahih hadisler mevcutken bazı konularda zayıf ve mürsel haberlere yönelmelerinin temel nedenleri ele alınmış ve örneklerle açıklanmıştır. Çağın hayat şartlarına karşın hadislerin rivayet boyutunda bırakmayıp hadisleri yaşanılabilir bir uygulama sahasına sokabilmek için Hanefi Fâkihlerinin mezhep metotları, sünnet telakkileri ve hadislere yaklaşımları ifade edilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde Hanefilerin Buhârî'den almadıkları hadisler başlıklar halinde ortaya konulmuştur. Hadislerden çıkarılan mâna, Hanefilerin delilleri ve farklı tercihlerde bulunmalarının sebepleri açıklanmıştır. Bir hadisçi hadisleri rivâyet ederken hadis usûlu kaidelerini bir fâkihte hadislerden hüküm çıkarırken fıkıh usûlü kaidelerini bilmek durumundadır. Dolayısıyla farklı öncüller kişileri farklı sonuçlara götürmektedir. Bir meselenin ele alınmasında bir hadis mevcut olarak kullanılırken fıkhî hüküm koymada asla belirleyici bir role sahip olmadığı Hanefilerin delilleriyle açıklanmıştır.

Sonuç ve değerlendirme bölümünde Hanefilerin Buhâri'den almadıkları ahkâm hadisleri tercih ve tefsir ederken insana verilen değer, maslahata ve maksada uygun olanı tercih, örfe uygunluk, zamanla ortaya çıkan gelişmeleri dikkate alma, ibadetlerde Hz. Peygamber'in değişik uygulamalarının bulunması, hadislerin zahir manasına göre hükmetmeme, bazı hadislerle kısmen amel etme gibi sonuçlara varılmıştır. Ayrıca araştırmamızın sonunda Hanefileri hadisleri tercihte başka nedenlere götüren sebepler de tabloda gösterilmiştir.

Tez konumun seçilmesinde yardımcı olan hocam, Doç. Dr. Enbiya Yıldırım Beye, tezi hazırlamamda ilmi desteklerini esirgemeyen, Doç. Dr. Sabri Erturhan Beye ve araştırmamda hiçbir desteğini esirgemeyen danışman hocam, Yrd. Doç. Dr. Sami Şahin Beye, teşekkürü borç bilir, saygılar sunarım.

Cafer YILMAZ

Temmuz / 2006

Giriş

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ:

Tezimiz genel olarak şu konuları kapsamaktadır:

a) Hanefilerin temel mezhep metotları

b) Haber-i Vâhidle amel etme şartları

c) Mürsel ve zayıf hadislerle amel etme şartları

d) Hanefilerin Buhârî'deki hadislerle amel etmeme nedenleri

e) Hanefilerin Buhârî'den almadıkları ahkâm hadisleri

f) Hanefilerin Kur'an'dan ve sünnetten delilleri

g) Hadislerde geçen fıkhî konular, fıkıh usûlü konuları, hadis ve fıkıh ıstılahları

Araştırmamız hem hadis hem de fıkıh bağlamında iki bilim dalının birbiriyle olan ilişkisi açısından önemlidir. Araştırmamız göstermektedir ki sadece sahih hadisler değil; haber-i vâhid, mürsel ve zayıf hadislerinde hadis kültürü açısından ve sünneti pratik hayata aktarmak için değerlendirilmesi gerekir. Hadislerde lafza delalet eden manalar da gözardı edilmemelidir. Hadislerdeki rivayet farklılıkları geniş bir araştırmaya tabi tutulmalı; bir hadise sahih veya zayıf hükmünü vermek kolay olmamalıdır.

Çağın hayat şartlarına karşın sünnetin pratize edilmesi açısından içtihâdi faktör sünneti anlamlandırmada önemlidir. Hanefiler Buhâri'de geçen hadisleri delil olarak almayıp onları başka hadisleri tercih etmeye götüren sebep, içtihâdi faktördür. Ancak onlar içtihâdi faktörü keyfi olarak uygulamamışlardır. Sünnetin teşekkülünde sadece hadis rivayetleri değil sahabe uygulamaları, âdetler ve zamanla ortaya çıkan gelişmeler de önemli rol oynamıştır.

Hanefiler geniş hadis rivayetleri karşısında seçmeci davranmak zorundaydı. Hadisler ilmi bir disiplin çerçevesinde te'vil edildi. Kur'an'a uygunluk, mâruf ve

meşhur sünnete uygunluk ve akla uygunluk bu ilmi disiplinin temelini oluşturdu. Muazzam İslam kültürü bu temeller üzerinde inkişaf etti. Hanefiler fıkhî meseleleri çözümlemede delillerini sadece sahih hadislerle sınırlamayıp mürsel ve zayıf hadislerle de bazı şartlarla amel etmişlerdir. Dolayısıyla kitabını sadece sahih hadislerle oluşturmaya çalışan Buhâriyi tek kaynak olarak görmediler. Ayrıca bir hadise sahih veya zayıf hükmü vermek, bir raviyi cerh ve tâdil etmek konusunda farklı görüşler mevcuttur. Buhâri'nin sahih hükmünü verdiği bir çok hadisi Hanefiler kabul etmemişler; onu delil olarak almamışlardır. Amacımız bilimsel eleştiri tekniğini Sahihî Buhâri üzerinde uygulayan Hanefilerin delillerinden istifade ederek bir fikir sunabilmektir.

Hadis rivayetleri pratik hayata nasıl aktarılacak sorusuna somut delillerle kısmen cevap verebilmek için aklı en fazla kullanan Hanefilerin hadislere yaklaşımları önem arzetmektedir. Bu da tezimizin önemini artıran diğer bir nedendir.

2. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIĞI VE KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ:

Tezimiz, fıkıh usulü konuları, Hanefi fıkıhçıları, Hanefi fıkıhçılarının hadislere yaklaşımları, Sahîhi Buhârînin taranması, Hanefilerin delil aldıkları ahkâm hadisleri yani tüm Kütübü Sitte'nin taranması gibi geniş bir araştırma sahasını içine almaktadır. Ayrıca Hanefi fıkıhçıları derken belli bir sınırlamanın olmaması, bu zorluk karşısında belli başlı, Serahsî, Pezdevî, Tahavî, İbn Hümam, Merğinâni, gibi fakihlerin görüşlerine yer verilmiştir. Hanefilerin Buhârî'den almadıkları ahkâm hadisleri derken ilk dönem Hanefi fâkihleriyle son dönem Hanefi fâkihleri arasından da bazı konularda farklı görüşler vardır. Biz sâdece tezimizde Hanefilerin genel eğilimlerini göz önünde bulundurduk. Hadisleri senet ve sıhhat yönünden de değerlendirmeye tâbi tutmadık.

''Hanefilerin Buhâri'den almadıkları ahkâm hadisleri'' konusunda herhangi bir tez çalışmasına rastlayamadık; ancak kısmen tezimizle alakalı yapılan tez çalışmaları olarak şunları sayabiliriz:

- M.Hilmi Merttürkmen, Buhâri'nin Ebu Hanife'ye İtirazları, (Basılmamış doktora tezi), Erzurum
- Mehmet Ali Yargı, Hanefi Fıkıh Doktrininde Meşhur Sünnetin Yeri, Doktora, 2003
- Aydın Taş, Muhammed b.Hasan eş-Şeybâni'nin Hukuk Anlayışı, Doktora, 2003
- İ.Hakkı Ünal, İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu, Doktara tezi, Ankara 2001
- Sâmi Şahin, Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî'nin Hadis Kültüründeki Yeri (Basılmamış Doktora tezi)
- Abdullah Açık, Buhârî'nin Hadisleri Değerlendirme Açısından Uraniler Hadisi, Y.Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Hatice Kavukçuoğlu, İlk Hanefi Hukukçularının Usul Anlayışı, Y.Lisans, 2002
- Harun Kılıç, Klasik Hanefi fıkıh Doktrininde Ölüm Cezası, Y.Lisans, 2000
- Sahib Beroje, Rey Hadis Tartışmalarında Hanefi ve Şafiler, Y.Lisans, 1994

3.HANEFİ MEZHEBİ

Hanefi Mezhebi, İmam-ı Âzam lâkabıyla şöhret bulan Ebû Hanîfe'ye izâfe edilen fıkıh ekolünün adıdır. Ebû Hanife'nin asıl adı Numân, babasının adı Sâbit, dedesinin adı ise Zûta'dır. Zûta, Irak ve İran'ın müslümanların eline geçmesinden sonra müslüman olmuş ve Kûfe'ye yerleşmiştir. O ve oğlu Sâbit Kûfe'de Hz. Ali ile görüşmüştür. Ebû Hanîfe h. 80 yılında Kûfe'de doğdu, varlıklı bir ailenin çocuğu olarak orada yetişmiştir.[1] Irak ve Hicaz Ebû Hanife'nin yetiştiği dönemde önemli iki ilim merkezi hâlindeydi. Çünkü Hz. Ömer (ö.23/643) devrinde Fustat (eski Mısır), Kûfe ve Basra gibi büyük İslâm şehirleri kurulmuş ve bu merkezlere aralarında birçok sahâbenin de bulunduğu binlerce müslüman yerleşmişti. Hz. Ömer Kûfe'ye fasih Arapça konuşan kabîleleri yerleştirmiş ve Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652)'a onlara ilim öğretmesi için göndermiş, "kendisine ihtiyacım olduğu halde Abdullah'ı size göndermeyi tercih ettim" demiştir.[2]

Ebû Hanife'nin ibâdât, muâmelât ve ukubât konularına göre tasnîf edilip tedvîn edilen hüküm ve meselelerini Zâhiru'r-Rivâye adıyla kaleme alan Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî'dir. (ö.189/805)[3]

Zâhiru'r-Rivâye kitapları altı tane olup, daha sonraki bilginlere tevâtür yoluyla nakledilmiştir. Bunlar; " el-Asl (veya el-Mebsût)", "el-Câmiu's-Sağîr", " el-Câmiu'l-Kebîr" " es-Siyeru's-Sağîr", "es-siyeru'l-Kebîr" ve "ez-Ziyâdât" adlarını alırlar. Hanefi mezhebinin temellerini oluşturduğu için bunlara "Mesâil-i usûl"de denilmiştir. Zâhiru'r-Rivaye'de Ebû Hanife, Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in görüşleri toplanır. Devrin özelliği olarak Ebû Hanife fıkıh meselelerini talebelerine imlâ ettirmiş olmalıdır. Bu altı kitap metinlerinde kendisine isnad edelin meselelerin ona âit olduğunda şüphe yoktur. Hattâ meselelerin ifadesinde vecîz metinlere bile Ebû Hanife'nin sözü ve uslûbu olarak bakılabilir.

---

[1] Hatîb el-Bağdâdi, ***Târihu'l-Bağdat***, XIII, 323-423.
[2] İbnü'l-Kayyim, ***İ'lâmü'l-Muvakkîn,*** Mısır 1955; I, 16, 17, 20.
[3] Ebu Zehra, Muhammed, ***Ebu Hanife,*** terc: Osman Keskioğlu, Can Kitapevi, Konya, 1959, s. 242.

Zâhiru'r-Rivâye kitapları Hâkim eş-Şehîd Ebû Fazl Muhammed el-Mervezî (ö. 334/945) tarafından kısaltılarak bir araya getirilmiş ve eser el-Kâfî adını almıştır. Kendi devrinde bu eser Hanefi mezhebinin görüşlerini, meselelerini öğrenmek isteyene yeterli görülmüştür. el-Kâfı, bir buçuk asır kadar sonra Serahsî (ö. 490/1097) tarafından şerhedilmiş ve el-Mebsût isimli bu eser otuz cilt hâlinde basılmıştır.

Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed, mezhebin teşekkülünde etkili olmuş büyük Hanefi müctehidleridir. Ebû Yûsuf, mal, vergi ve devlet hukukuna dair Kitabü'l-Harâc adlı eserini yazmış, Hanefî mezhebinin devlet ricâli ve kitleler arasında yayılmasına katkıda bulunmuştur. Abbâsî halifesi Hârun Reşîd zamanında "Kâdıu'l-Kudât (baş kadı)" olmuş, böylece mezhebin icrâ ve kazâda uygulanması yolunu açmıştır.

Serahsî'nin, el-Mebsût'undan sonra Hanefi fıkhını açıklayan ve geliştiren te'lifler devam etmiştir. el-Kâsânî'nin (ö. 587/1191) Bedâyiu's-Sanayi' fi Tertîbi'ş-Şerâyî' adlı eseri son derece sistemli ve değerli bir eserdir. Daha sonraki önemli te'lîf ve şerhlerden bazıları da şunlardı. el-Merginânî'nin (ö. 593/1197) el-Hidaye adlı eseri. Bunun başlıca şerhleri İbnü'l-Hümâm'ın (ö. 861/1457) Fethu'l-Kadîr, es Siğnakı'nin (te'lif: 700/1300) en-Nihâye, el-Bâbertî'nin (ö. 786/1384) el-İnâye ve el-Kurlânî'nin (ö. VIII/XIV. asır) el-Kifâye adlı eserleridir. en-Nesefi'nin (ö. 710/1310) Kenzü'd-Dekâik'i sonraki önemli te'liflerden olup, yine aynı müelif tarafından, el-Nâfı adıyla şerhedilmiştir. Diğer önemli şerhleri; ez-Zeylaî'nin (ö. 743/1342) Tebyînü'l-Hakâik'i ile İbn Nüceym el-Mısrî'nin (ö. 970/1562) el-Bahru'r-Râik adlı eserlerdir. Osmanlılar döneminde yazılan en önemli eserler şunlardır: Molla Hüsrev'in (ö. 885/1480) ed-Dürer'i ve buna Vankulî (ö. 1000/1591) ile başkaları tarafından yazılan şerhler, el-Halebî'nin (ö. 956/1549) el-Mülteka'l-Ebhur'u ile bunun Şeyhzâde (ö.1078/1667) tarafından te'lif edilen Mecmau'l-Enhur adlı şerhi. Timurtâşî'nin (ö.1004/1595) Tenvîru'l-Ebsâr'ı ile el-Haskefî'nin (ö. 1088/1677) ed-Dürrü'l-Muhtâr'ına yazılan şerh ve İbn Âbidîn (ö. 1252/ 1836) tarafından yazılan Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr adlı büyük şerh de önemli eserlerdendir. Yine Tanzimat devrinde Ahmed Cevdet Paşa başkanlığındaki bir komisyon tarafından

1869-1876 yılları arasında hazırlanan 1851 maddelik Mecelle medenî hukuk alanında meydana getirilmiş önemli bir çalışmadır. Mecelle, şahıs, aile ve miras münâsebetlerine ve aynî haklara âit birçok önemli konuları fıkıh ve fetvâ kitaplarına bırakmıştır. Mecelle'nin şerhleri arasında; Ali Haydar Efendi'nin (ö.1355/1936) Düraru'l-Hukkâm adlı Türkçe şerhi ile Mes'ud Efendi'nin (ö. 1310/1893) Arapça Mir'ât-ı Mecelle'si zikredilebilir. 1875 M. tarihinde Mısır adliye nâzırı Muhammed Kadri paşa tarafından tedvîn edilen el-Ahkâmü'ş-Şer'iyye ile 1917 tarihli Osmanlı Hukuk Âile Kararnâmesi diğer kanun mecelleleridir.[4]

Hanefi mezhebinin özelliklerine gelince bizzat Ebû Hanife ictihad ederken takip ettiği usûlü şu şekilde açıklamıştır: *"Allah'ın kitabındakini alır kabul ederim. Onda bulamazsam Rasûlullah'ın alimlerce mâlûm, meşhur sünnetiyle amel ederim. Onda da bulamazsam ashâb-ı kiramdan dilediğim kimsenin re'yini alırım. Fakat iş, İbrahim en-Nehaî, eş-Şa'bî, el-Hasenü'l-Basrî ve Atâ'ya gelince, ben de onlar gibi ictihad ederim*"[5]

Hanefilere göre, Herhangi fıkhî bir mesele önce Kur'ân âyetleri ile karşılaştırılır. Kur'ân'da bir çözüm bulunmazsa, sünnete başvurulur. Mütevâtir ve meşhur hadisler dışında kalan haber-i vâhid ve mürsel hadisler bazı şartlara tabi tutulur. Ebû Hanife haber-i vâhidi (tek râvînin rivâyet ettiği hadis), râvînin güvenilir (sika), fakih ve adâletli olması; rivâyet ettiği şeye aykırı bir amelde bulunmaması şartıyla kabul eder.[6]

Mürsel hadisler için de bazı şartlar öngörülmüştür. Senedi Hz. Peygamber'e ulaşmayan ve senedinde kopukluk bulunan hadîse mürsel veya munkatı' hadis denir. Şâfiîler mürsel için birtakım kabul şartları öne sürerken; Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik mürsel hadisi kayıtsız-şartsız kabul eder. Yalnız hadîsi rivâyet eden râvinin sika olmasını yeterli görürler. Diğer yandan mürsel hadis, kendisinden daha kuvvetli olan bir delille çatışmamalıdır. İslâm'ın ilk devirlerinde mürsel hadislerle amel edilmiştir.

---

4 Bardakoğlu, Ali, D. İ. A. ***Hanefi Mezhebi***, İsam, İstanbul, 1997, XVI, 8-10.

5 İbn Hacer, ***Tehzibu't-tehzib***, Haydarabat, 1325-27, X, 451.

6 El- Kevserî, M. Zâhid, ***Fıkhu ehli'l-Irak ve Hadîsuhum***, (thk. A. Ebû Gudde), Beyrut, 1390; I, 27, 28.

Hattâ İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/922), "mürsel haberi mutlak olarak reddetmek hicrî ikinci yüzyılın başında ortaya çıkan bir bid'attır" demiştir. Buhârî ve Müslim gibi mûteber hadisçiler eserlerinde mürsel hadislere yer vermişler, bunları delil olarak zikretmişlerdir [7]

Ebû Hanife ictihadlarında kıyas ve istihsana çok yer vermiştir. Kıyas; hakkında Kur'ân ve sünnette hüküm bulunmayan bir meselenin hükmünü, aralarındaki ortak illet dolayısıyla, hakkında nass bulunan meselenin hükmüne bağlamak demektir. Aslında daha önce sahâbe devrinden müctehid imamlar devrine kadar kıyasa başvurulmuştu. Ebû Hanife'nin yaptığı, kıyası kaideleştirmek, çok kullanmak ve henüz meydana gelmemiş hâdiselere de uygulamaktan ibarettir.[8]

4.REYCİLER VE REY TARAFTARLARI

Reâ fiilinden mastar olan re'y görmek, inanmak, bilmek, sanmak ve sonunu düşünmek demektir. Fıkıh usulünde re'y, hakkında nas bulunmayan konularda şerîatin gösterdiği düşünme yollarından gidilerek yapılan aklî bir faaliyettir.[9]

Hz. Peygamber, Muaz b. Cebel'i (ö. 18/639). Yemen'e görevli olarak gönderirken ona; *"Ne ile hükmedeceksin?" diye sormuş; Muaz da "Allah'ın kitabı ile" cevabını vermiştir. Hz. Peygamber; "Allah'ın kitabında bir hüküm bulamazsan?" buyurunca, Muaz; "Allah'ın elçisinin sünnetiyle" demiştir. Hz. Peygamber; "Onda da bulamazsan?" diye sormuş, Muaz ise; "Re'yimle ictihad ederim" cevabını vermiştir. Bunun üzerine çok memnun olan Hz. Peygamber; "Rasûlünün elçisini, Peygamberinin razı olduğu şekilde muvaffak kılan Allah'a hamd olsun* " buyurmuştur.[10]

Ebû Hanîfe'nin temsil ettiği re'y ekolünün önemli özellikleri şunlardır: Bunlar, hadis kaynağı olan Hicaz'dan uzakta bulunmaları ve kendi devirlerinde uydurma hadislerin yaygınlaşması üzerine, hadisin sıhhati konusunda titiz davranırlar ve

---

[7] Buhârî, ***el-Câmiu's-Sahih,*** Ezân, 95; Ebû Zehra, ***Usûlü'l-Fıkh***, s. 111.
[8] İbnü'l-Kayyim***, İ'lâmü'l-Muvakkıîn***, I, 77, 227.
[9] İbnü'l- Kayyim, ***İlâmü'l-Muvakkıîn***, I, 66.
[10] Tirmizî, ***Camiî (es-Sünen)*** Ahkâm, III.

rivayetinden çekinirler. Hz. Ali'nin râvîlere yemin ettirmesi, Abdullah b. Mesud'un hadis rivâyet ederken sararıp titremesi ve "yahut Hz. Peygamber'in dediği gibidir" cümlesini eklemesi bu tedbir ve çekingenliğin örnekleridir. Buna karşılık Kûfeliler kıyas, istihsan ve maslahat gibi rey'e dayanan usullerle hüküm ve fetvâ vermekten çekinmezler. Meseleler meydana gelmiş olsun veya olmasın müzâkere edilmeli ve hükme bağlanmalıdır. Bunlar kendi üstadlarına çok bağlı ve rey'e fazla yer vermekle birlikte sahîh bir hadisle karşılaşırlarsa hemen rey'i terkedip hadisi tercih ederler. Ancak Ebû Hanîfe âhad haberi, yani tek râvili hadisleri şu şartlarla kabul eder: a) Râvinin amelinin, rivâyet ettiği Sünnete uygun olması; b) Râvînin güvenilir ve fakîh olması [11]

Hicaz ve Irak bölgelerinde gelişen bu fıkıh ekollerini birbirinden kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Çünkü rey'ci ve Küfeli olarak tanınmış Alkame (ö. 62/682), İbrahim en-Nehâî (ö. 96/914) ve Ebû Hanîfe gibi müctehidler sıhhat şartları bulununca âhad haberi de kabul ve tatbik etmişlerdir. Yine Medîneli ve olarak tanınan Saîd b. el-Müseyyeb (ö. 94/712), ez-Zuhrî (ö. 124/741), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), İmam Şafii (ö. 204/819) ve Mâlik b. Enes (ö. 179/795) gibi müctehidler de rey ve kıyası uygulamışlardır.[12]

Sonuç olarak vahiy ve Sünneti akıl ve tecrübe ile yorumlayan ve toplumda karşılaşılan problemleri toplum yararı yönünde çözmeye çalışan rey veya Irak ekolü İslâm hukukuna akılcı bir dinamizm kazandırmış, yüzyıllar boyunca uygulamayı kolaylaştırmıştır.

5.SAHİH-İ BUHÂRÎ

Sahîh-i Buhâri, İslam kültürünün, Kur'ân-ı Kerim'den sonra en güvenilir ve en sahîh kitabı; İslam alimlerine göre, sırf sahih hadisleri bir araya toplamak için yazılmış sahih hadis eseridir. İmam Muhammed b. İsmail el-Buhârî'nin Sahihine verdiği tam isim "El-Camiu's-Sahîh Müsnedu'l-Muhtasar min Umûri Rasulillah (s.a.s) ve Eyyâmihi"dir. İmam Buhârî küçük yaştan itibaren hadisle meşgul olmaya

[11] İbnü'l- Kayyim, ***İ'lâmü'l-Muvakkîn***, I, 14-22.
[12] Karaman, Hayreddin, ***İslâm Hukukunda İctihad***, Ankara 1975, s. 109.

başlamıştır. Henüz on altı yaşında iken Abdullah b. Mübarek ve Veki b. Cerrâh'ın kitaplarını ezberlemiş; daha sonraları hadis toplamak için ülkeler dolaşmıştır. Suriye, Cezire, Basra, Kufe, Hicaz gibi o günün belli başlı ilim merkezlerini gezmiş ve oralardaki üstadlardan hadis tahsil etmiştir.İmam Buharî bu eserini hocası İshak b. Râhüye'nin "Rasûlüllah'ın sahih hadislerini muhtasar bir kitapta toplasanız" diye temennide bulunması üzerine tasnif etmiştir. [13]

Buhârî'nin bu kitabı, kendi zamanına kadar telif edilen ve zamanından sonra da telif edilecek olan bütün hadis kitapları arasında birinci dereceyi almış ve İslâm alimleri arasında en sahih hadis kitabı olarak kabul edilmiştir. Hiç kimse bir başka hadis kitabının Buhârî'nin kitabından daha sahih olduğunu ileri sürmemiştir. İmam Buharî sahih oluşuna hükmedilen bütün hadisleri bu kitabına almış değildir. O sadece sahih hadisler arasından kendi şartlarına uyanları seçmiş ve kitabına koymuştur. Zira Buhârî'nin Sahîhi'nin dışında bulunan pek çok hadisin sahih oluşunu kendisi ifade etmiştir.[14]

Buhârî, bab başlıklarını çoğu zaman ayet-i kerimelerden, bazen hadislerden iktibaslarla ve bazen de serbest şekilde fakat fıkhî bir anlam taşıyacak tarzda seçtiği ibârelerle tanzim etmiştir. Bu yüzden "Buharî'nin fıkhî görüşleri bab başlıklarındadır" sözü meşhur olmuştur. Buhârî gerek bab başlıklarının seçiminde, gerek o başlıklar altında zikrettiği hadislerde, konuların kesin hükme bağlanmış olup olmadığına, o konuda kendisine ulaşmış sahih bir hadisin bulunup bulunmadığına işaret etmiş olmaktadır. Buhârî, aynı hadisi, aynı hadisin çeşitli rivayetlerini bir yerde toplamak yerine, ilgili oldukları yerlerde tekrar etmek suretiyle bir hadisten birden fazla hüküm ve pratik sonuçlar çıkarılabileceğini göstermiştir. [15]

Buharî'nin bir hadisi, Sahih'in onüç yerinde tekrarladığı olmuştur İmam Buhârî yaptığı bu tekrarlarda her defasında da başka başka hocalarından rivayet ettiği farklı

---

[13] İbn Hacer, ***Hedyü's-Sâri***, Mısır 1407, s. 9.
[14] İbn Kesir, ***İhtisâru Ulumil-Hadîs***, thk Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut 1951, s. 25.
[15] Çakan, İsmail Lütfi, ***Ana Hatlarıyla Hadis***, İstanbul, 1983, s. 124.

sened ve metinleri verir. Böylece hem hadisi kuvvetlendirir, hem de lafız farklılıkları dolayısıyla başka başka hükümlerin elde edilmesini sağlar.[16]

Buhârî'nin kendilerinden hadis nakletmekte tek kaldığı ravilerin sayısı dörtyüzotuz kadar olup, bunlardan yalnız seksen tanesi za'f yönünden tenkid edilmiştir. Müslim'in kendilerinden hadis almakla tek kaldığı ravilerin sayısı ise altıyüzyirmiyi bulur ve bunlar arasında tenkide uğrayanlar yüzatmış kişidir. Şüphesiz, tenkide uğramayan kimselerden hadis rivâyet etmek tenkide uğrayan kimselerden rivayet etmekten daha iyidir. Hiç olmazsa, tenkide uğrayanlardan daha az hadis alınması tercih sebeplerinden biri olur.[17]

Buhârî'nin tenkit olunan kimselerden rivayetle tek kaldığı ravilerin çoğu, kendileriyle karşılaştığı, onlarla birarada bulunduğu hallerini yakından tanıdığı, hadislerine muttali olduğu ve sahih olanlarını bildiği kendi hocalarıdır. Buhârî'nin sıhhat için ortaya koyduğu şartlar, daha kuvvetli ve daha şiddetlidir. Buhârî hadislerini genellikle hıfz ve itkan yönünden birinci tabakada yer alan râvilerden muttasıl olarak, almıştır. [18]

---

[16] Çakan, ***Hadis Edebiyatı***, İstanbul 1985, s. 50.
[17] Koçyiğit, Talat, ***Hadis Istılahları***, Ankara 1980, s. 388.
[18] Koçyiğit, ***Hadis Istılahları,*** s. 388.

I. BÖLÜM:

HANEFÎ FIKIHÇILARININ HADİSLERİ KABULDE İLERİ SÜRDÜKLERİ ŞARTLAR VE BUHÂRÎ'DEKİ AHKÂM HADİSLERİNİ DELİL KABUL ETMEME NEDENLERİ

A-Hanefî Fıkıhçılarının Hadisleri Kabulde ileri Sürdükleri Şartlar

Bu bölümde Hanefiler hadisleri delil alırken fıkha dair hükümlerde hangi metotları kullandıklarını örnekler vererek tespit etmeye çalışacağız.

Hanefîler, Ahkâm hadislerden hüküm çıkarırken şu metotları takip etmişlerdir:

1.Kur'ana Uygunluk

2.Akla Uygunluk

3. Hadislerin Mütevâtir, Mâruf veya Meşhur Sünnetlere Uygunluğu [19]

1.Kur'ana Uygunluk

Kur'an, Allah tarafından insanlara gönderilmiş bulunan kitaplar arasında Hz. Muhammed'e vahiy yoluyla ve Cebrail vasıtasıyla gönderildiği red ve cerhi kâbil olmayan tevâtür yoluyla bize ulaşan, sâbit bir kitaptır.[20]

Kur'anı Kerim, risâletin hem asıl kaynaklarınan biridir hem de kesin delilidir. Kur'anı Kerim kıyâmete kadar bâki kaldıkça İslam mesajıda bâki kalacaktır. Bir ayeti kerimede Allah '' *Biz sana kitabı hak ile insanlar için gönderdik.*''[21] Bir başka ayette de ''*Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini size vermek üzere indirdiği kitabı ve hikmeti hatırlayın.*''[22] buyrulmaktadır. Kur'anı Kerim, bizzat Hz. Peygamber tarafından yazdırılıp ayrıca ilk muhataplarına ezberlettirerek koruma altına alınmış, intikalde nesilden nesile tevâtür yoluyla gerçekleşmiştir.[23]

Ebu Hanife demiştir ki: *"Eğer bir kimse peygamberin her söylediğine inanıyorum, ancak; Nebî, haksız konuşmaz ve Kur'ana muhalefet etmez.'' derse bu onun peygamberi tasdik ettiğini ve ona muhalefet etmeyeceğini gösterir. Nebi*

---

[19] Ünal, İ.Hakkı; ***İmam Ebu Hanifenin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu,*** D.İ.B.Y, Ankara, 1994
s. 83- 84.

[20] Sava Paşa, ***İslam Hukuku Nazariyâtı, Hakkında Bir Etüd,*** Terc: Baha Arıkan, Kitabevi, İstanbul, t.y. II, 74.

[21] Zümer, 39/41.

[22] Bakara, 2/23.

[23] Cârullah, Mûsa, ***Kitabu's-Sünne,*** çev. Mehmet Görmez, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1998, s. 102.

(s.a.v)'den Kur'ana aykırı olarak hadis rivayet eden kimseyi red, peygamberi red ve onu yalanlama değildir. Bu ancak peygamberden bâtıl rivayette bulunanı reddir.[24]

Arz yöntemi, sünnetin doğru anlaşılması ve hayata geçirilmesi açısından kendisine baş vurulması kaçınılmaz bir yöntemdir. Ayrıca bu yöntem, Hz.Peygamber adına dine sokulan onca yalan sözlerden onu korumanın da en güvenilir bir yoludur.[25]

Hanefiler sünneti Kuran karşısında üç konumda ele alırlar:

1-Beyan-ı Takrir: Bunda sünnet ayetteki anlamları takviye edici görev yapar.

2- Beyan-ı Tefsir: Ayetlerdeki kapalı olan kısımları açıklar

3- Beyan-ı Tebdil: Bu ayeti nesih demektir. Kur'an Kur'an'la nesh olur. Kur'an'ın sünnetle nesh olunması için sünnetin mütevatir veya meşhur olması gerekir. Hanefilerin arz uygulaması yaptıkları hadisler, haberi vâhidlerdir. Haber-i Vâhidler Kur'an'ın umumuna muhalif olacak dereceye yükselemezler.[26] Hanefilerin Haber-i Vâhidlerle amel etme şartları ilerde açıklanacaktır.

Hanefiler, Kur'ana muhalif olan ''haberi vâhidleri'' [27] çok az sayıda ravinin rivayeti gerekçesiyle reddetmişlerdir. Hanefi Usulcüleri, Ebu Hanife'nin Kur'ana Arz prensibini geliştirmişlerdir.[28] Kur'ana Arz Prensibinin delillerden bir tanesi de Peygamberimizin şu rivayetidir: "*Benden sonra hadisler çoğalacak, benden bir hadis rivayet edilirse onu Allanın kitabına uymuyorsa reddedin bilin ki ben ondan beriyim''* ifadesidir. [29]

Hanefilerin zikrettiği diğer bir delil ise " *Allah'ın kitabında olmayan her şart batıldır ve Allah'ın kitabı en hak olandır.*''[30] Hadisidir. Yine Hanefiler, köpeğin

---

[24] Serahsî, ***Usûl***, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1984, I, 364.

[25] Keleş, ***Ahmet, Hadislerin Kur'ana Arzı,*** İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s. 264.

[26] Ebu Zehra, ***Ebu Hanife***, 292, 294.

[27] Bir haber, ilk kaynağından itibaren her nesilde yalan üzere birleşmeleri aklen mümkün olmayan bir kalabalık tarafından rivayet edilmişse buna "mütevâtir haber" denir. Mütevâtir dışında kalan haber çeşitlerinin hepsine birden "âhâd haber" denir. Bkz. Koçyiğit, ***Hadîs Istılahları***, s. 118.

[28] Serahsî, ***Usûl,*** I, 365.

[29] Şâfiî, ***Risâle***, (Thk. Ahmed Muhammed Şâkir) Kâhire, 1979, s. 224, 225.

[30] Buhârî, Buyû, 67.

ağzının değdiği kabın yedi defa toprakla yıkanmasını emreden hadisi,[31] Kur'an nassına [32] aykırı gördükleri için amel etmemişlerdir. Bu konularla ilgili açıklama ikinci bölümde yapılacaktır.

Ebu Hanife'den sonra talebeleri ve mezhep uleması da bu çizgiden yürümüşler ve pek çok konudaki hadisleri Kur'an'a aykırı oldukları için reddetmişlerdir. Mesela: alışveriş akdindeki muhayyerlik,[33] veli izin vermedikçe nikahın caiz olmadığı,[34] namazda Fatiha sûresinin okunması, [35] sarık üzerine mesih [36] gibi, bu örnekleri daha da çoğaltabiliriz.

Başlangıçtan itibaren Hanefi fâkihleri çağdaşları arasında rey'i en çok kullanan kimseler oldukları söylenmiştir. İlk nesilden itibaren Hanefi fâkihleri, fıkhî meseleleri çözmede akıl ve kıyasa büyük önem vermişlerdir.[37]

Ebu Hanife *''Mümin zina ederse , îmânı başından gömleği çıkarıldığı gibi çıkarılır sonra tövbe edince îmân kendisine iade edilir.*''[38] hadisi hakkında ''bu haber Kuran'a muhaliftir" diyerek şöyle devam eder. "*Allah, Kur'an da "zina eden kadınla erkek*"[39] şeklinde hitap etmiş onlardan iman ismini kaldırmamıştır.''[40]

Şeybâni, Şâbi'den nakledilen " *kim bir hayvanı ölüme terk ederse o hayvanı kurtarıp hayata kazandıranın olur*" şeklindeki rivayeti kabul etmemiştir. Durumu şöyle izah eder: *''Herhangi bir hayvanı başıboş bırakarak onu ölüme terk etmek cahiliye dönemine mahsus bir ibadettir. İslam bu şekilde bir hareketi yasaklamıştır.*''[41]

---

[31] Buhârî, Buyû, 64.
[32] Bkz. Mâide, 5/ 4.
[33] Buhârî, Buyû, 42, 43, 44, 46.
[34] Buhârî, Nikâh, 42.
[35] Buhârî, Salât, 28.
[36] Muvattâ, Tahâret, 38.
[37] El-Kevseri, ***Nasbu'r-Râye'nin Mukaddimesi***, I, 21.
[38] Ebu Davud , ***Sünen*** 15, Tirmîzî, Îman, 11.
[39] Nur, 24/ 2.
[40] Ünal, İ.Hakkı; ***İmam Ebu Hanifenin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu,*** s. 87.
[41] Şahin, Sâmi, ***İmam Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî'nin Hadis Kültüründeki Yeri***, (Basılmamış Doktora tezi) s. 86.

Hanefiler her hadisi, kendi içtihatlarına göre Kur'an'a arz etmemişlerdir. Örneğin evlilikte eşler arasında denklik konusunda bir âyette *''Ey iman edenler: sizi bir erkekle bir dişiden yarattık; tanışasınız diye millet ve kabilelere ayırdık. Allah katında en üstününüz, takva bakımından en üstün olanınızdır.''*[42] Buyrulmaktadır. Görüldüğü gibi ayette takva dışında hiçbir üstünlük bulunmamasına rağmen Hanefi fıkıhçıları evlilik konusunda kefâet (denklik) unsurlarını beş maddede özetlemişlerdir: Bunlar, soy, din, takva, hürriyet ve meslektir.[43]

Sonuç olarak fâkihler fürûya ait meselelerde kendi tercih ettikleri hadisleri Kur'an'a arz etmektedirler. Dolayısı ile farklı tercihler fâkihleri farklı sonuçlara götürmektedir, bu yüzden kişilerin sünnet anlayışı farklılık arz etmektedir.

Hanefilerin Kur'ana muhalefeti nedeniyle amel etmedikleri konuları başlıklar halinde veriyoruz:

1-Tek şahit ve yeminle hüküm vermek
2-Zina yapana sopa ile beraber sürgün cezası vermek
3-Alışverişte muhayyerlik
4-Boşanan kadının nafaka hakkı
5-Müslümanın kâfire karşı öldürülemeyeceği
6-Veli izin vermedikçe nikahın caiz olmadığı
7-Kâbeye sığınan câninin durumu
8-Rükû ve secdede uzunca durma
9-Namazda fatiha okunmasıyla ilgili rivayet

2. Akla Uygunluk

Akıl, ıstılâhi olarak; bağlamak, engel olmak, tutmak, diyet vermek, idrak, muhakeme kabiliyeti, kavrayış, zeka. insanların tehlikeye düşmesine engel olan şey. Düşünme, kavrama ve bilgi elde etme gücü vb. anlamlara gelir.[44]

---

[42] Hucûrat , 49/13.
[43] Bkz. Buhâri, ***Sahih***, Nikâh, 15.
[44] Yazır, Elmalılı M. Hamdi, ***Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh Istılahları Kâmusu***, Eser Neşriyat, İstanbul, 1997, s. 63.

Akıl, eşyanın güzellik, çirkinlik, kemâl ve noksanıyla ilgili sıfatını idrak eden özelliktir. İki hayırdan daha hayırlı; iki şerden daha az şerli olanını idrak etmekten ibarettir. Akıl insanoğluna verilmiş manevi bir kuvvettir. İnsan bu güç ile gerekli ve nazarı bilgileri elde eder. Bilgiyi elde eden güç İslâm'da insanı mükellef kılan akıl gücüdür. Bu güç insanda ana rahminde cenin iken oluşan özelliktir. Bu erginlik çağına gelince gelişir ve gittikçe olgunlaşır. Bu da, zarûriyyâtı anlayan güçtür. Bu güç ile elde edilen bilgiye gelince yerine göre kullanılmadığında akılsızlık özelliğini taşır.[45] Kur'an-ı Kerîm bunu şu şekilde değerlendirir: "*Onlar sağır, dilsiz ve kördürler. Zira akletmezler.* " [46]

Hz. Peygamber (s.a.s.) "*Allah, akıldan daha yüce bir mahlûk yaratmamıştır*." ifadesiyle insanoğlunun sahip olduğu aklın doğuştan olduğunu; *"Hiç kimse kendisini hidâyete götüren ya da tehlikeden alıkoyan akıldan daha faziletli bu özellik kazanmamıştır*." hadîsiyle de aklın insana sonradan verilen bir özellik olduğunu ifâde buyurmuşlardır. [47]

Hz. Peygamber "*Akıllı, nefsini kontrol altına alıp ölümünden sonraki ebedi hayat için hazırlanan kimsedir."* buyurmuştur. [48]

İmam Gazâli aklı dört türlü târif eder:

a) İnsanların diğer canlı hayvanlardan ayrılmasını sağlayan haslete akıl denir ki, insanlar yaratılıştaki bu akıl ile nazarî ilimler öğrenmeye istidât kazanırlar .

b) Küçük bir çocuğun, caiz olan şeyleri caiz, muhal olan şeyleri muhal kabul etmesi: İkinin birden çok olduğunu, bir adamın bir anda iki yerde bulunamayacağını bilmesi gibi zarurî ilimler, akli ilimleri oluşturur. Bazı kelamcılar da aklî ilimleri, mümkün olan şeylerin var olabileceğini, mümkün olmayanların olamayacaklarını anlamak, gibi zaruri ilimler, diye tarif ederler.

---

[45] Yazır, ***Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh Istılahları Kâmusu***, s. 61.
[46] Bakara, 2/171.
[47] el-Isfahânî, Râğıp, ***el-Müfredât***, II. baskı, 1454, s. 342.
[48] İbn Mâce, ***Sünen***, Zühd, 31.

c) Tecrübelerden elde edilen ilim akıldır. Kim tecrübelerden anlar ve tecrübeler kendini olgunlaştırırsa ona akıllı; kim, tecrübelerden bir şey anlamazsa, ona ahmak ve câhil denir.

d) Nazarî ilimlerin kendisiyle kavranıldığı bir özelliktir. İşte bu özelliğin bir dereceye yükselmesidir ki, insan onunla bütün bu işlerin netîcesini anlar ve âkıbeti tehlikeli olan geçici lezzetlere davet eden şehvetini yener. Bu kuvvet kimde bulunursa, peşin şehvetinin arzusuna uymayıp akıbetini düşünerek hareket ettiği için "akıllı" sıfatını alır. Bu da insanı, hayvandan ayıran bir özelliktir. Buna da 'akl-ı müstefâd' denir.[49]

Hanefi ekolü, hakkında kesin bir ayet ve sahabe sözü bulunmayan konularda belirlenmiş ayet ve hadislerden hareket eden değil, içtihâdi tercihle ayet ve hadislere doğru hareket eden bir ekoldür.Yani, Hanefi Fıkıh Ekolü, kıyas ve düşünce ağırlıklıdır. [50]

Sahâbe döneminde bazı hadis rivayetlerinin onlar tarafından akli değerlendirmeye tabi tutulduğu bilinmektedir. İbni Abbas'ın ve özellikle Hz.Aişe'nin, Ebu Hureyre ile diğer bazı sahabilerin bir takım rivayetlerine itirazları bu kabildendir.[51]

Hanefi fıkıhçılarının fıkhî meselelerde delil olarak kabul ettiği hadisler ve bunların yorumları bu konuda gerekli ipuçlarını bize vermektedir. Mesela: Ebu Hanife, boş bir araziyi ihya ve imarı sultanın iznine bağlamıştır. Bu şekilde aklıyla, insanlar arasında çıkabilecek çekişmeyi önlemeye çalışmıştır.[52]

İbn Teymiye'nin belirttiğine göre Ebu Hanife, Hz Ali'nin duasıyla batan güneşin geri döndüğünü ifade eden rivâyeti, şeriata ve akla aykırı gördüğü için reddetmiştir. [53]

---

[49] Gazâlî, ***İhyâu Ulûmi'd-Din,*** Kahire 1967, I, 277-279.

[50] Görmez, ***Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu,*** Ankara, 1977, s. 140.

[51] Ünal, ***İmam Ebu Hanifenin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu***, s. 84.

[52] İbnu'l- Humâm, ***Fethü'l-Kadir***, Beyrut, 1380, VIII, 135-36.

[53] İbn Teymiye, ***Minhâcü's- Sünneti'n-Nebeviyye***, Tahkik: Muhammet Reşat Sâlim, Riyad, 1986; II,197-98.

Bir meselenin ele alınmasında bir hadis mevcut olarak kullanılsa da fıkhî hüküm koymada asla belirleyici bir role sahip değildir.[54] Çünkü İslam hukukunda şer'ı hükümler, sahabe sözü, icma, kıyas, örf ve âdet, sedd-i Zerâyi (kötülük yolunu kapamak), gibi delillerle değişebilmektedir.[55] Bu sebeple Hanefiler hadislere seçmeci yaklaşmışlardır.

Her akıl sahibi insan kendi aklına göre şer'î bir hüküm koyamaz. Çünkü değerlendirmede yanlış sonuçlara varabilir, bu sebeple Hanefi fıkıhçılarına göre râvinin fıkha vukûfû ve ictihâda ehliyeti ile bilinen bir kişi olması gerekir. Bu nitelikte olmayan râvinin rivayet ettiği hadis, kıyasa [56] ve şeri esaslara aykırı ise onunla amel edilmez, o konuda kıyasa ve İslam hukukunun genel prensiplerine göre hüküm verilir.[57]

Reycilerin[58] başta gelen kaynakları Kur'an'ı Kerim ve sünnettir. Bilgi aldıkları sahabilerin fetvaları da onlar için hüküm kaynağıdır. Mesala mehrin on dirhem olmasında Hz.Ali'nin sözüne itibar edilmiştir.[59] Ancak bir sahabinin bütün fetvalarına bağlılık söz konusu değildir. Tâbi'nin verdiği fetvaya gelince İmam Ebu Hanifenin " onlar içtihat ettiler bende içtihat ederim" sözü, reycilerin temel prensibini oluşturur.[60]

---

[54] Juynboll, G.G***, Hadis Tarihinin Yeniden İnşası,*** Çev. Salih Özer, Ankara Diyanet Yayınları, Ankara, 2002, s. 156.

[55] Atar, Fahretttn, ***Fıkıh Usûlü***, İfav, İstanbul, 1998, s. 24, 25.

[56] İmam Şâfiî'nin (ö.204/819) yakın arkadaşlarından el-Müzenî (ö.264/877) kıyas hakkında şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (s.a.s)'in asrından günümüze kadar fakihler, din işlerindeki bütün hükümlerde kıyasları kullanmışlar, hakkın benzerinin hak, bâtılın benzerinin de bâtıl olduğunda ittifak (icmâ') etmişlerdir. Buna göre, kimsenin kıyası inkâr etmesi caiz olmaz; çünkü kıyas, olayları birbirine benzetme ve sonuç olarak ayni hükme bağlama metodudur" Bkz. Ebû Zehra, ***Usûlü'l-Fıkh***, s. 220.

[57] Yıldırım, Enbiya, ***Hadis Problemleri*** , Umran Yayınları, İstanbul, 1996, s. 101.

[58] Vahiy ve Sünneti akıl ve tecrübe ile yorumlayan ve toplumda karşılaşılan problemleri toplum yararı yönünde çözmeye çalışan Ebû Hanîfe'nin temsil ettiği re'y ekolünün önemli özellikleri şunlardır: Bunlar Sünneti reddetmez, onu da delil olarak kabul ederler. Fakat hadis kaynağı olan Hicaz'dan uzakta bulunmaları ve kendi devirlerinde uydurma hadislerin yaygınlaşması üzerine, hadisin sıhhati konusunda titiz davranırlar ve hadis rivayetinden çekinirler. Hz. Ali'nin râvîlere yemin ettirmesi, Abdullah b. Mesud'un hadis rivâyet ederken sararıp titremesi ve "yahut Hz. Peygamber'in dediği gibidir" cümlesini eklemesi bu tedbir ve çekingenliğin örnekleridir. Bkz. İbn Kayyim, ***İlâmü'l-Muvakkîn***, I, 14-22.

[59] Serahsî , ***Usûl,*** I, 342.

[60] el Bağdâdi ,***Tarihu'l- Bağdat***, XIII, 368.

Bizim görüşümüze göre, vahiy kontrolünde olmayan akıl yanlış sonuçlara varabilir. Vahyin uygulanış şekli ve doğru anlaşılmasında ictihad sahasına giren konularda akıl, hadisler arasında tercih ve tefsirde önemli rol oynar. Zamanla ortaya çıkan sonuçlar akıl müvacehesinde değerlendirilir. Bu sebeple akla uygunluk İslam hukukçuları tarafından uygulanan temel prensiplerden olmuştur.

3. Hadislerin Mütevâtir, Mâruf veya Meşhur Sünnetlere Uygunluğu

Senedinde kopukluk bulunmayan hadisler rivâyet bakımından Mütevatir, meşhur ve âhad sünnet olarak üçe ayrılır:

1. Mütevâtir Sünnet:

Yalan üzerinde birleşmeleri aklen mümkün olmayacak sayıda bir sahabe topluluğunun Hz. Peygamber'den rivayet ettiği, daha sonra bu topluluktan Tâbiün ve Etbâu't-Tâbiîn devirlerinde de aynı özellikteki toplulukların naklettiği haberlere "mütevatir sünnet" denir. Bu üç nesilden sonraki devirlerde yalan üzerinde birleşmenin aklen mümkün olmaması şartı aranmaz. Çünkü sünnet bu dönemden sonra tedvin ve tasnif edilerek yazılı eserlere intikal etmiş, daha önce tek râviler aracılığı ile gelen haberlerin pek çoğu da tevâtür ve şöhret derecesinde nakledilmiştir.[61]

İslâm bilginleri, Hz. Ömer'den rivayet edilen " *Âmeller niyetlere göredir. Herkes niyet ettiği şeyi görecektir*"[62] hadisinin anlamı üzerinde görüş birliği içindedir.

Mütevâtir haber İslâm hukukunda da kesin bir delil olarak kabul edilmiştir. Mecelle'de bu meyanda şu maddeler yer almıştır:

---

[61] et-Tahhan, Mahmut, ***Teysîru Mustalahi'l-Hadis,*** çev. Cemal Ağırman; Sivas, 1999, s. 31.
[62] Buhârî, Bed'ül-Vahy, 1; Müslim, ***el-Câmiu's-Sahih,*** İmâre, 155.

- "Tevâtür, ilm-i yakîn ifade eder. Binaenaleyh tevâtürün hilâfına beyyine ikame olunmaz." [63]

-"Tevâtürde muhbirlerin aded-i muayyeni yoktur. Ancak akıl, onların kizb üzere ittifaklarını tecvîz etmeyecek mertebede bir cemm-i ğafîr olmaları lâzımdır." [64]

2. Meşhur Sünnet

Meşhur sünnet, Hz. Peygamber'den bir veya iki yahut tevatür sayısına ulaşmamış sayıda sahabi tarafından rivayet edilmişken, Tâbiün veya Etbâu't-tâbün devirlerinde tevatür sayısındaki ravilerce nakledilen sünnettir. Mütevatir ve meşhur sünnet arasındaki fark şudur; birincide her üç tabaka ravileri tevatür sayısında iken, meşhur sünnette, sahabeden olan raviler tevatür derecesine ulaşmamıştır. Buna göre mütevatir hadisin Hz. Peygamber'e nisbeti kesin iken meşhur hadisin, Hz. Peygamberden rivayet eden sahabiye nisbeti kesin olmakla birlikte, Hz. Peygamber'e nisbeti kesinlik taşımaz.[65]

3. Âhad Sünnet

Bunlar, Hz. Peygamber'den bir, iki veya daha fazla sahabi tarafından rivayet edilen ve meşhur hadisin şartlarını taşımayan hadislerdir. Âhad hadisi bir kişiden yine bir kişi rivayet etmiş olup, bize kadar ulaşan senedindeki kişiler hiçbir zaman tevâtür sayısına ulaşmamıştır. Hadis kitaplarında toplanmış bulunan hadislerin çoğu bu kısma ait olup, bunlara tek kişinin haberi anlamında "haber-i vâhid" veya birer kişilerin haberi anlamında "âhad haber" denir.[66]

Bugün elimizde mevcut hadisler ‘Ahad’ kategorisine dahil olup güvenirlilik bakımından sünnetin kaynakları arasında üçüncü sırada yer alırlar. Şer’i hüküm

---

[63] Mecelle, mad. 1733.
[64] Mecelle, mad. 1735.
[65] et-Tahhan, ***Teysîru Mustalahi'l-Hadis***, s. 34.
[66] İbn Hacer, ***Nüzhetü'n-Nazar***, Kahire, 1975, s. 20.

koymada birinci dereceden güvenilir kaynak Kur'an, ikinci dereceden güvenilir kaynak ise mütevâtir, mâruf veya meşhur sünnetlerdir.[67]

Klasik hadis usûlünde meşhur olan sahih hadis tanımının temelleri Şafiî tarafından atılmış görünmektedir.[68] Şafiî öncesine gittiğimizde ise standart bir sahih anlayışı veya tanımı bulunmadığını görürüz. İmam-ı Muhammed'in güvenilir rivayetler için şu ifadeleri kullandığını görüyoruz: "*Bu hadisi bizde kabul ediyoruz; mâruf olan hadis şudur ki sünnet bu şekildedir; Hz. Peygamberden gelen ve herkes tarafından bilinen bir hadis herkesçe bilinen ve meşhur olan bir hadis''* gibi ifadeleri kullandığını görüyoruz.[69]

Ebu Yusuf ile Muhammed b. Hasen'in sıkça kullandıklarını gördüğümüz mâruf, meşhur, şaz,[70] haber'i-vâhid[71] gibi terimlerin daha sonra kazandıkları ıstılâhi manadan ziyâde lügat anlamlarında kullanıldığı bazı araştırmalarda belirtilmektedir. Hanefi fıkıhçıları hadisleri değerlendirirken sadece isnadı ve isnatta yer alan râvilerin güvenilirliğini esas almamışlar metni de göz önünde bulundurmuşlardır. Ehli Rey denilen Hanefiler, eleştirel düşünceye önem veren akımlar tarafından savunulmuştur.[72]

İmam Ebû Yusuf'un konumuzla ilgili olarak kullandığı ifadeler ise daha dikkat çekicidir:

''Bizce Hz Peygamber (s.a.v)'den sika, akıl sahibi olmakla tanınan ve güvenilir kimseler kanalıyla gelen bir hadise göre Kur'anı ve mâruf sünneti kendine rehber yap, buna tabi ol; hadisler çoğalınca bunlar içerisinde mâruf olmayan ulemâ tarafından bilinmeyen şaz hadislerden sakın; Kur'ana ve sünnete uygun olanları al, meseleleri bunlara kıyas et.'' [73]

---

[67] Kırbaşoğlu, M.Hayri, ***Alternatif Hadis Metodolojisi,*** Kitâbiyat, 2002, s. 216.
[68] Bkz. Şâfiî, ***er-Risale***, s. 369.
[69] Kırbaşoğlu, ***Alternatif Hadis Metodolojisi***, s. 35.
[70] Şaz: Güvenilir bir ravinin kendisinden daha güvenilir bir raviye muhalif olarak rivayet ettiği hadise şaz hadis denir. Et-Tahhan, ***Teysîru Mustalahi'l-Hadis***, s. 90.
[71] Haber'i-Vâhid: Mütevatir hadis şartlarını taşımayan haberlere denir. Bkz. et-Tahhan, ***Teysîru Mustalahi'l-Hadi***, s. 33.
[72] Özaşfar, M. Emin, ***Hadisi Yeniden Düşünmek***, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1998, s. 73.
[73] Ebu Yusuf, ***Red alâ Sıyerı'l-Evzai,*** (thk, Ebu'l-Vefâ Afgâni) İstanbul, 1973, h, 1358; s. 32.

Şeybâni, dini hükümlerin doğruluk ve yanlışlarını test etmek için Kur'ana uygunluk kriteriyle birlikte mâruf, meşhur sünnete uygunluğunu da göz önünde bulundurmuştur.

Örneğin : Şeybani, sehiv secdesi [74] konusundaki ''Ehli Medine''nin deliline işâret ederek şöyle demiştir*: ''Sünnet ve mâruf âsârı terk ederek kendisine sadece tek bir hadis rivayet edilen bir kişinin rivayetini mi kabul edelim?''* [75] Şeybâni'nin bu ifadesinden rivayetin mâruf sünnete uygun olması gerektiğine vurgu yaptığı anlaşılmaktadır.

B-Hanefî Hukukçularının Buhârî'deki Ahkâm Hadislerini Delil Kabul Etmeme Nedenleri

Hanefî fıkıhçıları Buhârî'den hadis alıp almama konusunda onun nakletmiş olduğu hadislere muhalefet değilde temelde kendi içtihatlarını ortaya koymuşlardır. Şu hususuda önemle belirtmek gerekir ki Buhârî'nin de Hanefilere yönelik eleştirileri vardır. Hanefiler Buhâri'de ahkâmla alâkalı daha sahîh rivayetler mevcutken başka rivâyetlere yönelmişlerdir. Hanefîleri başka rivayetlere yönlendiren sebep bu konuda başka nassı (ayet-hadis) temel almaları veya bu naslar arasında tahsis, nesh, tearuz, tercih, terk, v.b durumların olmasıdır. En meşhur hadis imamlarının en güvenilir kabul edilen eserlerinde dâhi problemli, hatalı ve mevzû hadisler bulunabilir. Hanefi fıkıhçılarında hadislerde sahihlik ve zayıflık kriterleri, haberi vâhid ve mürsel haberlerle amel şartları farklılık arzetmektedir. Bu imamların uyguladıkları usûlünde mutlak ve tartışılmaz olmadığını Hanefîlerin hadislere bakış açılarından anlayabiliriz.

Şimdi Hanefî hukukçularının Buhârî'deki ahkâm hadislerini delil kabul etmeme nedenleri üzerinde duralım:

---

[74] Buhârî, Sehv 1.

[75] Şahin, ***İmam Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî'nin Hadis Kültüründeki Yeri***, s. 190.

1. İçtihad ve Rey'e Öncelik Vermeleri

Ayet ve hadislerden amelî (pratik) hükümleri çıkarma gücüne sahip oları fâkih'e "müctehid" denir. İctihad ya şer'i delillerden hüküm çıkarma tarzında olur, ya da çıkarılan bu hükümlerin toplum hayatına uygulanmasıyla ilgili olur. Birinci kısma giren ictihad; şer'î kaynaklardan hüküm çıkaran müctehidlere mahsustur. Sahâbe, Tâbiûn, Tebe-i tabiîn ve mezhep imamları devrinde bu çeşit ictihadlarla İslâm hukuku sistemleştirilmiştir. Ancak üçüncü hicrî yüzyıldan sonra giderek ictihad yapanlar azalmış ve şartlarının ağırlığı sebebiyle bu kapının kapandığı kanaati uyanmıştır. Hanbelî, Zâhirî ve Şiî mezheplerinde, ictihad kapısı sürekli açık telakki edilmiştir. İkinci kısma giren ictihada gelince; hükümlerin toplum hayatına uygulanması bu tür ictihadda sürekliliği gerekli kılmıştır. İslâm hukukunun yürüyen ve yaşayan hayata intibakını sağlamak, gelişen toplum hayatının yeni problemlerini çözmek için her devirde bu yola başvurulmuştur. Bunu yapanlara "tahrîc âlimleri" denilir. Bunlar, çıkarılmış hükümlerin illetlerini belirleyip yeni, benzer cüz'î meselelere uygularlar. Bu, hükümleri uygulama çalışması olup, böylece ilk müctehidlerin, üzerinde görüş beyan etmedikleri bir kısım meselelerin hükümleri de anlaşılmış olur.[76]

Herhangi bir muhaddise göre sahih olan bir hadis bir başkasına göre bazen zayıf hatta mevzu olabileceği gibi aksi de mümkündür. Yine Ehli Hadise[77] mensup bir alimin sahih dediğine rey ehlinden bir alimin hasen, zayıf veya mevzû demesi mümkündür. Diğer bir ifadeyle herhangi bir hadisin sahih, hasen, zayıf veya mevzû olduğuna karar vermek tamamen o hükmü veren muhaddis, fâkih, kelamcı v.s alimin yaptığı tetkik sonucunda ulaştığı şahsi kanâte, yani içtihâda bağlıdır.[78] Ancak ictihatta bulunan Fâkih; insanların ciddi ve gayr-i ciddi tutumlarını, hilelerini bilmek mecburiyetindedir. Ayrıca insanlar arasındaki muhalefetleri, (Yani ihtilâf konularını) maslahat ve mefsedetleri, mâhiyetleri ile birlikte kavramalıdır. İnsanlar arasında câri

---

[76] Ebû Zehra, ***Usulü'l-Fıkh***, Kahire, t. y; s. 379.

[77] Ehl-i hadis terimi; hadis ilmine sahip çıkan, hadise önem veren, onu re'ye tercih eden ve müctehid imamlar devrinde Hicâz'da özellikle Medine'de hadis âlimlerini anlatmak için kullanılır. Bkz. Ebu Zehra, ***Usûlü Fıkıh***; s.109.

[78] Kırbaşoğlu, ***Alternatif Hadis Metodolojisi***, s. 42.

olan işleri, örf ve âdetleri bilmek zorundadır. Bu ise insanlar arasında mülâkat, çeşitli mezheplere bağlı kişilerle görüşmek, onlarla müzâkere ve sohbetlerde bulunmak, onlara ait risâleleri toplayıp mütâlâ etmek sûretiyle elde edilebilir"[79]

Hakkında katı delil bulunmayan her şeri konuda içtihatta bulunulabilir. Şu halde hakkında kati delil bulunan şeri hükümlerde içtihatta bulunulamaz ictihad, şu iki maddede zikredilen yerlerde söz konusu olabilir:[80]

1.Hakkında katı delil bulunmayan şerî hükümler

2.Hakkında açık nas bulunmayan konular

İçtihâdın bir nevi olan rey, lügatta: görmek, düşünerek varılan netice ve görüş mânâlarına gelmektedir.[81]

Rey, ıstılahta şöyle tarif edilir: Rey, Kur'an ve sünnette yeni bir olay, ve meselenin açık hükmü olmayınca o olay ve mesele hakkında genel prensip ve dinin ruhundan hareket edilerek varılan hüküm ve görüştür. Reyin sahası kıyastan daha geniştir.[82]

Ebu Hanife fıkıhtaki hüküm çıkarma ve ictihad usûlünü anlatırken "Ben Allahın kitabıyla hüküm ve fetva veriyorum kitapta bulamazsam Resulullahın sünnetine sarılıyorum; Allahın kitabında ve peygamberin sünnetinde bir hüküm bulamadığım zaman sahabilerin sözlerine bakıyorum. Yalnız sahabilerden istediğim kimsenin fetvâsını alıyorum; fakat iş, İbrahim en Nehai, (v,h.96) İbni Şirin, (v,h.110) Ata' b. Ebî Rabâh (v,114)'a gelince onlar nasıl ictihad yapıyorlarsa bende onlar gibi içtihat yapıyorum.[83]

Râviler ve hadisler hakkında ulemânın değerlendirmeleri birer içtihattırlar. İctihatlar ise kesinlik arz etmeyip sadece o ictihâdı benimseyenler için bağlayıcıdır.

---

[79] İbn Abidin, ***Mecmuâti er-Resâil***, İstanbul, 1325; II, 140.
[80] Seyyid Bey, ***Usûlü'l- Fıkıh;*** İstanbul, 1333, 1338; I, 173.
[81] Seyyid Bey , ***Usûlü'l- Fıkıh***; I, 175.
[82] Zebîdi, Muhibbuddin Ebu Feyz es Seyyid Muhammed Murtazâ, ***Tâcul-Arüs***, Beyrut, 1994; I, 141.
[83] İbn Hacer, ***Tehzibu't-tehzib,*** Haydarabat, 1325-27, X, 451.

Bu yüzden Buhâri'nin sahih hükmü verdiği bir çok hadisi Hanefiler kabul etmemişler, onu delil olarak kullanmamışlardır.[84]

Hadis usûlünün ictihad olarak tanımlanması, klasik ve alternatif hadis usulleri dahil her türlü metodoloji çabasının mutlaklaştırılmasını engelleyecektir ayrıca, farklı ictihatlarında aynı zeminde eşit şartlarda boy göstermesine imkan tanıyacaktır.[85]

Sünnet hakkında ilk dönem Müslümanları, ilk halifeler ve diğer meşhur sahabiler, Hz. Muhammed'in sünnetine bir üstünlük vermediler. İlk aşamada müslümanlar sünneti, Hz.Muhammed hakkındaki belirli rivayetlerle daima özdeş tutmadılar. Yani hadis rivayetleri daha sonra olacağı gibi sünnet için tek vasıta olarak kabul edilmedi. İlk Dönem Müslümanlarına göre sünnet ve hadis, kavram olarak birbirinden bağımsızdı. Taberi Allah'ın sünnetinden, Müslümanların sünnetinden, Hz.Ebubekir ve Ömer'in sünnetinden bahsetmekte; ancak seyrek olarak Hz Peygamberin sünnetinden bahsetmektedir.[86]

Ehli Rey, kaynaklara karşı yaklaşımlarında seçmeciydi ve hukuki otoritenin evrensel bir teorisinin sistematik tatbikatı üzerine kendi mekteplerinin kabul edilmiş pratiğini tercih ettiler. Sünnet onlar için sadece birçok kaynaktan birisiydi. Böylece onlar kendi görüşlerine muârız bir hadisle karşılaştıklarında kendi hukûki akıl yürütme metotlarından elde ettikleri sonuçları tercih ediyorlardı.[87]

Usûlü fıkhın anlama yöntemi, lafzın mânâya delâleti ve bu delâletin çeşitleri üzerine binâ edilmiştir. Hanefi ekolu belirlenmiş Asl'lardan (ayet,hadis) hareket eden değil, Rey'den hareketle bir asl'a veya asıl'lara doğru hareket eden bir ekoldur. Yâni Hanefi fıkıh ekolü kıyas ve düşünce ağırlıklıdır.[88]

İslâmî hükümlerin alındığı kaynaklar temelde ikidir. Bunlar Kur'ân ve hadistir. Fakat her meseleye ait hüküm Kur'ân ve Hadiste her zaman aynıyla mevcut ve açık değildir. Kur'an ve hadis metinlerinde lafızların manası açık, kapalı, hakikat, mecaz, kinaye, muhkem, müteşabih olabilmektedir. Fıkhî hükümler bu lafızların delalet

---

[84] Tahâvî, ***Şerhu- Maâni'l- Âsar,*** Beyrut, 1987; IV, 112.
[85] Kırbaşoğlu, ***Alternatif Hadis Metodolojisi***; s. 44, 45.
[86] Brawn, Daniel, ***İslam Düşüncesinde Sünnet,*** çev. Sabri Kızılkaya, Salih Özer, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002; s. 20.
[87] Brawn, ***İslam Düşüncesinde Sünnet***, s. 26.
[88] Görmez, ***Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu***, s. 140.

ettiği manalar üzerinde yoğunlaşır. Ya da Kur'ân ve Hadisteki lâfızlar, emir, nehy, hass, âm v.s gibi değişik biçimlerde varid olmuştur. Karşısına amelî bir problem çıkan müctehid, bu problemin dînî hükmünü ortaya koymak için Kur'ân'ı ve hadisi araştırır. O mesele ile ilgili olan âyet veya hadisin ne tür bir kalıpta olduğunu araştırır. Mesela lafız emir kalıbı ile gelmişse, emrin vücup ifade ettiğini bildiren usûl kaidesini göz önüne alarak o hükmün farz olduğuna hükmeder. Cevabını açıkça bulamazsa, hükmü açıkça belirlenen benzer problemlere kıyasla, dinin temel ilkelerini göz önüne alarak ve daha başka temel kaidelerden yararlanarak bu problemleri çözüme kavuşturur. İşte müctehidin hüküm çıkarabilmek için yararlandığı kaideleri tesbit eden ve içeren ilme usûlü'l-fıkıh (fıkıh usûlü) denilir. Demek oluyor ki; usulü'l fıkıh; müctehidin, Kur'ân ve Hadisten hüküm çıkarabilmek için ihtiyaç duyduğu kural ve kaidelerden meydana gelen bir ilimdir.[89]

Âlimler arasında Kur'an ve hadis metinlerinin mânâ ve maksadının farklı şekilde anlaşılması ve yorumlanması insan olmanın tabi bir sonucudur. Hadislerin farklı şekilde anlaşılması daha öncede söylediğimiz gibi asıl ve deliller, ulemanın hadise bakış açısına göre değişebilmektedir.

Sünnet ve hadislerin farklı anlaşılması ve farklı yorumlanmasının sebepleri üzerinde genel olarak bir değerlendirme yapmak gerekir. Şimdi sırası ile bunlar üzerinde duralım:

a) İnsanların anlayışlarının ve aklî kâbiliyetlerinin farklı oluşu

İnsanlar akıl, idrak ve düşünce bakımından birbirinden farklı seviyededirler. Bu farklılık bazen yaratılıştan, bazen kültürlerin farklı oluşundan kaynaklanır. İlmi seyahatler ve farklı alimlerle görüşmek yada bir kimsenin dünyevi işlerle meşgul olmasının bir neticesi olarak kadılık ve ticaret gibi işlerle meşgul olması da sonradan kazanılan şeylerdir. [90]

---

[89] Zuhayli, Vehbe, ***Fıkıh Usulü***, terc: Ahmet Efe, Risale Yayınları, İstanbul, 1996, s. 137-147.

[90] Avvâme, Muhammet, ***İmamların Fıkhî İhtilaflarında Hadislerin Rolü ,*** çev: Kırbaşoğlu, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1998; s. 57.

İlk dönemlerde Hanefi fakihlerinin büyük çoğunluğu kadılık yapmıştır. Ticaretle de meşgul olmuşlardır. Sosyal hayatın dışında olmadıkları için insanların problemlerinin ve bu problemlerin nasıl çözüleceğini tecrübe etmişlerdir. Hanefi fıkhında fertlerin temel hak ve hürriyetlerinin korunmasına ayrı bir önem verildiği, çatışma halinde kişilik haklarının ön planda tutulduğu görülür. Akidlerde ve hukuki işlemlerde objektif ölçülerle yetinilmiş her olay kendi şartları içinde değerlendirilmiştir. Böylece ticari hayatta güven ve istikrar korunmaya çalışılmıştır.[91]

b) Hadis lafızlarının birden fazla mânâya delâlet etmesi

Sözcük olarak lafız; kelime, aksan, söyleme, atma, atılan şey, kelâm, vb. anlamlara gelir. Lafız, âyet ve hadislerin anlamlı terim ve sözcüklerini ifade eden bir fıkıh usûlü terimir.[92] Kur'ân-ı Kerîm'de lafzın sözlük anlamı şöyle ifade edilir: "*Hatırla ki insanın hem sağında, hem solunda oturan onun amellerini tesbit etmekte olan iki de melek vardır. O bir söz atmaya dursun, mutlaka yanında hazır bir gözcü vardır*" [93]

Kur'an ve Sünnet'ten hüküm çıkarma metotları ikiye ayrılır.

1. Mânevî metotlar: Bunlar kıyas, istihsan, maslahat ve zerâyi gibi sözlük niteliğinde olmayan delillerden hüküm çıkarma yollarıdır.

2. Lafzi metotlar: Âyet ve hadislerin lafızlarını, bunların delâlet ettiği umum, husus, mutlak, mukayyed, emir, nehiy gibi bütün bunlar lafzî hüküm çıkarma metotlarının esasını teşkil eder. [94]

---

[91] Bardakoğlu, D. İ. A, ***Hanefi Mezhebi***, XVI, 1.

[92] Bilmen, Ömer Nasûhi, ***Hukûkı İslamiyye ve Istılahatı Fıkhıyye Kâmusu***, Bilmen Yayınları, İstanbul, 1976, I, 46.

[93] Kâf, 50/ 17-18.

[94] Atar, ***Fıkıh Usûlü***, s. 169.

Resulullah'dan şu hadis rivayet edilmiştir: *''Alıcı ile satıcı birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler.''*[95] İmamlar bu rivayette geçen ayrılmanın ne anlama geldiğinde ihtilaf etmişlerdir. burada iki görüş mevcuttur. Birinci görüş: alıcı ile satıcının birbirlerinden bedenen ayrılmaları ile akit sona erer. İkinci görüş: alıcı ile satıcının sözleri bittikten sonra alışveriş tamam olur. Hanefilere göre ayrılmaktan maksat onların sözlerinden caymalarıdır.[96]

Yine namazların cem edilmesi [97] ile alâkalı hadiste iki görüş mevcuttur. Birinci görüş: Öğlen namazı ile ikindi namazı; akşam namazı ile yatsı namazı birleştirilerek kılınabilir. İkinci görüş: Namazlar sadece hac ibadetini îfâ ederken birleştirilir. Hanefiler ikinci görüşü savunmuşlardır. [98]

c) Rivâyet Farklılıkları

Rivâyetteki farklılıklar başlangıçta tek olan hadisin çeşitli nedenlerle farklı lafızlarla nakledilmesi veya bir konu hakkında değişik nedenlerle farklı söz veya uygulamaların vârid olması şeklinde temelde iki gruba ayrılırlar. Bunların içerisinde birbiriyle çelişen rivâyetlerde bulunmaktadır. Rivayetler, ya Hz. Peygamberden nakledilen sözlerden yada sahabenin gözlem ve tespitlerinden oluşmaktadır.[99]

''Evde, kadında ve atta uğursuzluk''[100] olduğunu bildiren Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadise, Hz. Aişe'nin getirdiği düzeltmeler buna iyi bir örnektir. Hz.Peygamber (s.a.v): *Cahiliye araplarının sözlerinden biride ''evde, kadında ve atta uğursuzluk vardır.''* hadisidir. Ebu Hureyre, Hz.Peygamber (s.a.v)'den eksik duymuş ve eksik rivâyet etmiştir. Yine Cuma günü gusletmeyle alakalı; Peygamberimizin yanına birisi gelerek '' *Siz bu (Cuma) günleri için temizlenseniz ya* '' [101] ifâdesi hadis olarak rivayete geçmiştir.

---

[95] Buhârî, Buyû, 42, 43.
[96] Mavsılî, Abdullah İbn Mahmut İbn Mevdûd, ***el- İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar,*** İstanbul, 1979, II, 11.
[97] Buhârî, Salât, 6.
[98] Davutoğlu, Ahmet, ***Sahîhi Müslim Tercüme ve Şerhi,*** İstanbul, 1978, VI, 438, 439.
[99] Erul, Bünyamin, ***Yorum Rivayet İlişkisi*** (Günümüzde Sünnetin Anlaşılması-Sempozyum) Kurav Yayınları, Bursa, 2005 s. 97.
[100] İbn Mâce, Nikâh 9; Tirmîzî Edep, 42.
[101] Buhâri, Cuma 2.

Başta sahabiler olmak üzere râvilerin entellektüel düzeyleri, zeka seviyeleri, şairlik yönlerinin olup olmaması, ailesinden kimseyi savaşta veya cinayette kaybedip kaybetmemesi, önceki kültürlerle olan bilgi yoğunlukları, hangi yaş döneminde Hz.Peygamberin yanında bulunduğu, İslama girmeden önceki ahlâki durumları, şehirli veya bedevî olmaları...bu durumlar rivâyet farklılıklarında insan olgusunu ön plana çıkartmaktadır.[102]

Hz.Peygamberin sözlerini tam kavrayamamak, hadisin bir kısmını atlamak veya farklı zabdetmek, Hz. Peygamberin farklı durumlarda farklı davranması hadislerin mana ile rivayet edilmesi vb. sebeplerle hadis rivayetlerinde farklılıklar meydana gelmiştir.

Rivayet farklılıklarına şu hadisler örnek verilebilir:

Hz. Peygamber'in maksadına göre; '*'kıyamet günü insanın ilkin hesaba çekileceği amelin namaz*[103] *veya kan davaları olacağı''*[104] gibi farklı rivayetleri mevcuttur.

Farklı rivâyetlerin meydana gelme sebeplerinden biri de rivâyetin vürûd sebebinden koparılarak nakledilmesidir. Üraniler'e tatbik edilen müsle (el ve ayakların kesilmesi)[105] meselesi bu yüzden anlaşılmamıştır. Çünkü irtidatın cezası müsle değildir. Halbuki Üraniler çobanları müsle yaparak öldürmüşlerdir.[106] Konuyla ilgili açıklama ikinci bölümde yapılacaktır.

2- Hanefi Fıkıhçılarının Sahabenin Zabtına Farklı Yaklaşımları

Zabt, ravinin rivayet ettiği hadiste, yahut hadisi yazmış ise, kitabında fazla hata yapmayacak derecede hâfız, dikkatli ve titiz olmasını sağlayan bir melekedir.[107]

---

[102] Yıldırım, ***Günümüzde Sünnetin Anlaşılması*** (Sempozyum), Kurav Yayınları, Bursa, 2005; s. 149.
[103] Tîrmîzî, Salat, 413.
[104] Buhari, Diyat 1, Rikak 48; Müslim, Kasame 28; Tirmizi, Diyat 8; Nesai, ***Sünen,*** Tahrim 2.
[105] Buhârî, Vudû, 66.
[106] Çakan, ***Hadislerde Görülen İhtilaflar,*** İfav, 1974, s. 127.
[107] Yazır, ***Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh Istılahları Kâmusu***, I, 52.

Ravilerde zabt vasfının şart koşulması, galatı çok, gafleti fâhiş olan kimselerin hadislerini sahih hadisin dışında bırakmak içindir. [108]

Hadis alimlerine göre, sahih hadisle ilgili aranan şartları kendisinde bulunduran hadisin sahih olduğuna hükmedilir. Diğer taraftan bazı hadislerin sıhhati üzerinde hadis alimleri arasında bir görüş ayrılığı ortaya çıkmış olması da bir gerçektir. Bu durum, aranan şartların hadislerde bulunup bulunmadığı hususunda ortaya çıkan görüş ayrılığından kaynaklanmaktadır. Çünkü bazı muhaddislerin tâdil ettikleri bir ravi, diğer bazıları tarafından cerhedilmiş ise, ravi üzerinde hasıl olan bu görüş ayrılığı, o ravinin rivayet ettiği hadisin sıhhati üzerinde de ortaya çıkar. Râviyi tâdil edenler hadisi sahih kabul ederken; cerhedenler, onun sıhhati üzerinde tereddüd gösterirler.[109]

Adalet ve zabt şartı, her râvide ve her insanda aynı derecede bulunmaz. Bazı kimseler, çok daha âdil ve çok daha hâfız oldukları halde, diğer bazıları, bunlara nisbetle daha az âdil ve daha az hafızdır. Bu azlık, onları zayıf hadis râvileri seviyesine düşürmese bile, diğerlerine kıyasla daha aşağı derecede olduklarına kolayca hükmedilebilir. Bu sebeple, denebilir ki, ne kadar sahih hadis râvisi varsa, o kadar da birbirinden farklı adalet ve zabt dereceleri vardır. İşte râvilerin adâlet ve zabt yönünden bu farklı durumları, onlar tarafından rivayet edilen hadislerin de birbirinden farklı sıhhat derecelerinde bulunması sonucunu doğurur. Buna göre, ravileri adâlet ve zabt yönünden en üstün derecede bulunan bir hadisin, sıhhat yönünden de en üstün derecede bulunduğuna hükmedilir. Bu hüküm, bazı muhaddisleri, adâlet ve zabt yönünden en üstün seviyede bulunan hadis ravilerinden müteşekkil isnadları esahhu'l-esânîd (isnadların en sahîhi) vasfı ile belirtmelerine yol açmıştır.[110]

Hanefi fâkihleri, sahâbeyi önce mâruf ve meçhul olmak üzere iki gruba ayırmışlar mâruf olanları da kendi arasında şöyle tasnif etmişlerdir:

a) Fıkıh ve ictihadla mâruf

---

[108] Koçyiğit, ***Hadis Istılahları***, s. 384.
[109] Koçyiğit, ***Hadis Istılahları***, s. 385.
[110] Koçyiğit, ***Hadis Istılahları***, s. 386.

b) Rivayetle mâruf, şeklinde ayırmak sûretiyle sahabe arasında ayrım yapmışlar ve onların rivayetlerini koymuş oldukları bu sınıflandırma çerçevesinde kabul etmişlerdir. Ebu Hureyre'nin rivayetlerini temkinle karşılamışlar, cennet, cehennem vb. konularda onun rivayetini kabul ederken ahkâm konusunda ise onun hadislerini delil olarak kullanmaktan kaçınmışlardır. Böyle bir bakış açısı sahabilerin anlama ve kavrama açısından sorgulandığı cerh ve tâdile tabi tutulduğunu göstermektedir.[111]

Hanefiler, fıkıh bilgisi olan sahabe ile olmayan arasında ayrım yapmışlardır. Örneğin; Sahabeden Abdullah b. Abbas ve Abdullah b Mesud gibi hem hadis rivayeti, hem de fıkıh yönüyle tanınmış birisi ise hadisi makbul sayılıp amel edilirken, Enes bin Malik ve Bilal gibi sadece hadis rivayetiyle tanınan ravilerin rivayeti kabul edilmemiştir. Bu yüzen; Hanefiler Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği "Musarrât" [112] hadisiyle amel etmemişlerdir. [113]

Şeybâni, sahabiler arasında karşılaştırma yaparken şunu söylemiştir: Bu, Ebu Hureyre'nin sözüdür. Medine'lilerin onu bir başkasından daha rivayet ettiklerini bilmiyorum. İbni Mesud'un sözü alınmaya daha lâyıktır.[114]

Ebu Hureyre, *''Her kim Cuma günü cünüplükten gusleder gibi gusleder ve erken saatte namaza gelirse bir deve kurban etmiş gibi olur.''*[115] Hadisini rivayet etmiş kendi kanatini de ''buluğ çağına giren herkesin Cuma günü cünüplükten gusleder gibi gusul etmesi vaciptir.'' Şeklinde ifade etmiştir.[116]

Hanefi İmamlardan İsa b. Eban; *vehmi sâbit olmadıkça Ebu Hureyre'nin hadisi kabul edilir; ancak sahabenin ve tâbînin kabul ettiği şeylere muhalif olursa kabul edilmez*.[117] Demiştir. Serahsi bu hususla ilgili olarak şunları söylemiştir: *''fakih*

---

111 Tahâvî, ***Şerhu- Maâni'l- Âsar***, II, 210.
112 Buharî, Buyû, 65.
113 Taberî, ***Tehzîbu'l- Âsar, Mekke***, 1402; V, 310.
114 Bağcı, H. Mûsa, ***Hadis Rivayetinde Sahabenin Kavrama ve Nakletme Sorunu***, Ankara, 2004; s. 78.
115 Müslim, Cuma 2.
116 Güner, Osman, ***Ebu Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler***, İnsan yayınları , İstanbul 2001, s. 307.
117 Pezdevî, ***Usûl,*** İstanbul, 1308; I, 202.

olmayan râvinin rivâyetlerinden kıyasa [118] *uygun olanla amel edilir, muhalif olanlarından ise sadece selefin kabul ettikleriyle amel edilir.''* [119]

Abdul Aziz el- Buhari, Keşful Esrar adlı eserinde Ebu Hanife'nin *''Allah ve Rasulünden gelenin başımız üstünde yeri vardır.''* Dediğini nakleder. Ona göre, seleften râvinin fâkih olması şartına dair herhangi bir haber nakledilmediğine göre ravinin fakih olması gerektiği görüşü sonradan ortaya çıkmıştır.''[120]

Sıbâi (v.1964)'ye göre, Hanefi fâkihi, Pezdevi, Ebu Hureyre'nin fâkih olmadığı görüşündedir. Sıbâi,[121] Hanefilerin çoğunluğunun Ebu Hureyre'yi büyük bir fâkih olarak kabul ettiklerine işaret eder. Aynı zamanda Sıbâi; ''bir hadis kıyasla çatıştığı zaman kıyastan önce hadise öncelik vermek tüm Hanefilerde her zaman öncelikli tercihtir''der. Sıbâi; Hanefilerin Ebu Hureyre'nin ''Musarrât'' hakkındaki hadisi dikkate almamalarının ravinin Ebu Hureyre olmasıyla bir ilgisinin olmadığını söyler.[122]

Sahabeden Hz. Ali, İbn Abbas, Zübeyr b. Avam, ve İbn Ömer'in Ebu Hureyre'ye yönelttiği eleştiriler ona güvenilmediği ve adaletten yoksun olduğu için yapılmış tenkitler değildir. Bütün bunlar, sahabe arasındaki anlayış farkının ve hadis rivayetine karşı gösterdikleri itinalı tavrın doğal bir sonucudur. Kur'an ve meşhur sünnete aykırı olmadığı sürece kıyasa aykırı da olsa Ebu Hureyre hadisini makbul saymışlardır.[123]

---

[118] Kıyas; hakkında Kur'ân ve sünnette hüküm bulunmayan bir meselenin hükmünü, aralarındaki ortak illet dolayısıyla, hakkında nass bulunan meselenin hükmüne bağlamak demektir. Aslında daha önce sahâbe devrinden müctehid imamlar devrine kadar kıyasa başvurulmuştu. Ebû Hanife'nin yaptığı, kıyası kaideleştirmek, çok kullanmak ve henüz meydana gelmemiş hâdiselere de uygulamaktan ibarettir. Bkz. İbnü'l-Kayyim***, İ'lâmü'l-Muvakkîn***, I, 77.

[119] Serahsî, ***Usûl***, II, 100.

[120] el- Buhârî, Abdul Aziz, ***Keşfu'l-Esrar,*** II, 707.

[121] Mustafa Sıbai (1915-1964), 1915'te Suriye'nin Humus kentinde doğmuştur. Mısır el- Ezher Üniversitesinde, doktora tezi olarak "Sünnetin İslâm Fıkhındaki Konumu" adlı çalışması mevcuttur. 1964 yılında vefat etmiştir.

[122] Pezdevî, ***Usûl,*** İstanbul, h.1308, I, 120.

[123] Güner, ***Ebu Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler***, s. 131, 132.

3.Sahih hadis dışında kalan diğer tür hadislerle amel etme imkânı

Fukaha bir konuda hüküm verirken o konu ile uzaktan yakından ilgili bütün delilleri genel bir değerlendirmeye tabi tutarak neticeye varır. İbnü'l Hümam (v.861): *''zayıf hadis, sıhhatine delalet eden karinelerle desteklenirse sahih olur.''* diyerek buna işaret etmektedir.[124]

Terim olarak zayıf hadis, şartlarından herhangi birini kaybetmek sûretiyle hasen sıfatını taşımayan hadis, demektir.[125]

Fâkih imamların delili olan hadislerin ister kendilerine aid ister; muhaddisler tarikiyle olsun isnadlarının zayıf oluşu doğru olabilir; ancak onların Kur'an ve sünnetten veya ikisinden bunları destekleyecek sayısız delilleri olur. Muhaddislerin çoğu mürsel hadisi zayıf kabul edip delil olmayacağını savunurlarken Hanefilere göre, mürsel hadis te hüccettir. Mürsel hadislerin sayısı hiçte az değildir. Bilakis Allâme el-Kevseri :*''mürsel olduğu için hadisin zayıf olduğunu söyleyen bir kimse amel edilmiş olan sünnetin yarısını atmış olur.*'' [126] demektedir.

Hanefiler mürsel hadisi, râvi ile merviyyun anh arasında vâsıtanın terk edildiği hadis şeklinde tarif ederler. Onlara göre mürsel hadis, zâhir ve bâtın olmak üzere ikiye ayrılan hadislerin rivayet zincirindeki kopukluğun zâhir kısmıdır. Hanefilere göre, sahâbe mürseli icmâ ile makbuldür. İkinci ve üçüncü asrın mürseli bir takım şartlarla hüccettir.[127]

Abdestsiz mushafa el sürme,[128] cuma guslünün hükmü [129] Kur'an öğretiminin mihre cevâzı,[130] hadlerin şüphe ile düşürülmesi,[131] gibi konular Hanefilerin mürsel hadislerle amel ettiklerinin örneğini teşkil etmektedir.

---

[124] İbnu'l- Hümâm, ***Fethu'l- Kadir***, III, 143.
[125] et-Tahhân, ***Teysîru'l-Mustalâhil Hadis***, s. 64.
[126] Avvâme, ***İmamların Fıkhî İhtilaflarında Hadislerin Rolü***, s. 17.
[127] Serahsî, ***Usûl,*** III, 727.
[128] Tirmîzî ,Tahâret, 98.
[129] Ebu Davud, Tahâret, 130.
[130] Müslim, Buyû, 18.
[131] Ebû Davud, Salat, 14; Tirmizi, Hudud, 2.

Muhaddislerce, merdud sayılan bir hadisin metninin muhtevası, İslâmın genel kaidelerine, kıyas, umûmu'l-belva, gibi delil ve karînelerle takviye ediliyorsa fukaha o hadisin muhtevasına uygun hüküm verebilmektedir.[132]

4.Zamânın değişmesiyle Ahkâmın değişmesi

Hz. Peygamber'in vefatından günümüze kadar on dört asırlık zaman geçmiş; insanlık siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik gelişim ve değişim göstermiştir. Peygamberimizin pratik uygulamaları nasıl ve ne şekilde hayata aktarılacağı, sünnetin tasavvurunun günümüze nasıl yansıtılacağı bir problem haline gelmiştir.

Alimler, İslam hukukunun maksatlarını ancak fıkha hâkim olmakla bilirler. Olayların benzer olanlarını fıkıh bilgisine dayanarak birbirine kıyas eder, nasların neye yorulacağını bu yolla kavrar. İslam hukukunda yer alan vesile (araç) kabilinden olan hükümleri gâye kabilinden olanlar arasında fıkhî yorum sayesinde ayrım yapar. Öncelikli hükümlerin fıkhını bu yolla elde eder. Gâye hükümlerin sâbit ve değişmez olduğunu, vesîle hükümlerin ise gâyeler korunduğu sürece zaman, mekan ve durumların değişmesiyle çoğu kere değişmeye elverişli olduğunu bilir.[133]

Hanefi âlimler: "Taabbüdi olan ve illetleri akılla kavranamayan hükümlerde kıyas'ın geçerli olmayacağı hususunda" ittifak etmiştir. Meselâ: ibadetlerden biri, diğerine kıyas edilerek, yeni bir ibadet şekli tayin edilemez. Ayrıca hadd cezalarında ve keffaretlerde, kıyas yoluyla yeni hüküm konulamaz.[134]

Ahkâmın değişmesinden kasdedilen mana hakkında nas bulunsun bulunmasın, herhangi bir konu ile ilgili hüküm ya da uygulamada, zaman süreci içerisinde gözlenen değişiklikler, farklılıklardır. Bu itibarla değişme tabiri daha geniş anlamda kullanılmaktadır.[135]

---

[132] Polat, Selahattin***, Hadis Araştırmaları, İnsan Yayınları,*** İstanbul, 1997, s. 119.

[133] ez-Zerkâ, Mustafa Ahmet, ***Hadisleri Anlamada Aklın ve Fıkhın Rolü***, çev. .Abdullah Karaman, Akademi Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 48.

[134] Serahsi, ***Mebsut***, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1982, XVI, 62-63.

[135] Erdoğan, Mehmet, **İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,** M. Ü. İ. F. V. Y, İstanbul, 1994, s. 88.

Rey ve ictihada dayalı hükümlere gelince şüphesiz ki bunların bir kısmı da hüküm koyan müctehidin yaşadığı, toplumun bilgi seviyesi, tecrübeleri, telakkileri, değer yargılarıyla yakından ilgilidir. Müctehid, ulaştığı hükmü zamanın telakkilerine bina etmiştir. Daha sonraki bilimsel ve teknolojik gelişmeler, eğer bu telakkilerin asılsız olduğunu, gerçekten uzak olduğunu ortaya koyarsa, tabiatıyla bu telakkiler üzerine dayalı olan ictihâdi hükümlerin de değişmesi gerekir.[136]

Şu iki konuda zamanın değişmesiyle ahkâm değişmez:

1: Te'bid= ebedilik ifade eden bir kayıt bulunan naslar: Mesela: ''onlar o cennette ebedidir.''[137] Zina isnadında bulunanalar hakkındaki ''onların şahitliğini asla kabul etmeyin ''[138] gibi ifadeler değişmez.

2: Hüsun ve kübuh vasfı değişmeyen esaslara ait hükümler: Mesela dinin esaslarına, itikad ve ibadetlere, şûra, adalet, ve kanun karşısında eşitlik gibi İslamın ana prensiplerine, doğruluk, emanet ve iffet gibi faziletler ve bunların zıddı olan yalan, hıyanet, gibi rezilliklere ait hükümlerin değişmesi düşünülemez. [139]

Konumuzla ilgili olarak şu örnekleri verebiliriz:

Kadınların zikir meclislerinde bulunmasının cevâzına yönelik başlangıçta izin verilmesine rağmen Hz. Ömer kadınların mescide gitmelerini men etmiştir. Hanefilerce kadınların mescide gitmeleri mekruh olarak kabul edilmiştir.[140]

İlk Hanefi müctehitlerine göre Kur'an öğretimi karşılığında evlenmek, [141] Hz. Peygamberin fakir gence uyguladığı özel bir durumdur; Hz. Peygamber zamânına mahsustur.[142]

---

[136] Erdoğan, ***İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi***, s. 229.
[137] Beyyine, 98/8.
[138] Nur, 24/4.
[139] Zuhayli, ***Fıkıh Usûlü***, s. 118.
[140] Merğınâni, ***el-Hidâye***, Kahire, 1965, I, 273.
[141] Buhâri, Nikâh, 32.
[142] Bkz. San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram,*** terc: Ahmet Davutoğlu, Selamet Yolları, İstanbul, 1967, III, 251.

Çeşitli yer ve zamanlarda örfün değişmesiyle, riba cereyan eden malların ölçü veya tartı ile alınıp satılma niteliği de değişebilir. Başka bir deyimle, Hz. Peygamber'in kendi devrindeki uygulama toplumun örfüne dayanıyorsa, daha sonraki yüzyıllarda bu örfün değişmesiyle hüküm de değişebilir. Mesela; önceleri hacim ölçüsü olan litre ile satılan zeytin yağının daha sonra ağırlık ölçüsü olan kilogramla satılması örf halini almışsa, artık faiz durumu da ağırlık ölçüsü esasına göre dikkate alınır.[143]

Kur'an ve fıkıh öğretimi mehir yerine geçmez ancak günümüzde bu hadisle tekrar amel edilebilir. Çünkü Kuran öğretimi ve diğer dini hizmetler para karşılığında yapılmaktadır.

Buhârî'de geçen hadiste Kur'an'la düşman arazisine girmek yasaklanmasına rağmen Hanefiler bu durumun Hz. Peygamber zamanına mahsus olduğunu günümüzde Mushaf'ların ve Kur'anın çokluğundan dolayı böyle bir yasaklamaya artık gerek kalmadığı görüşündedirler.

Hz. Peygamber, başlangıçta kabir ziyaratini yasaklamışken daha sonra bu yasağı kaldırmıştır.

Hz. Peygamber, İslamın ilk döneminde şirkle mücadele ettiği için ne suretle olursa olsun resimli eşya kullanılmasını yasakladı. Ancak İslamın kuvvetlenmesiyle tâzim ifade etmeyen resimlerin yapılmasına müsaade edilmiştir. Günümüzde ta'zim niyetinde olmayan resim ve fotoğraflara ruhsat verilmektedir.

5.Haber-i Vâhidler

Hz. Peygamber'den, Sahâbe'den ve Tâbiûn'dan nakledilen haberler, onları rivayet edenlerin sayıları bakımından değişik isimler almışlardır. Bir haber, ilk kaynağından itibaren her nesilde yalan üzere birleşmeleri aklen mümkün olmayan bir kalabalık tarafından rivayet edilmişse buna "mütevâtir haber" denir. Eğer herhangi bir nesilde haberin râvî sayısı en az üçe düşerse "meşhûr" veya "müstefiz";

---

[143] Döndüren, Hamdi, ***Çağdaş Ekonomik Problemlere İslâmî Yaklaşımlar***, İstanbul 1988, s. 82-83.

ikiye düşerse "azîz"; bire düşerse "garîb" veya "ferd" adını alır. Mütevâtir dışında kalan haber çeşitlerinin hepsine birden "âhâd haber" denir.[144]

İslâm âlimlerinin çoğuna göre âhâd haberler, zan ifade ettiğinden itikâdî meselelerde tek başına huccet sayılmazlar. Zira itikatta zannî olmayan kesin delîle itibar edilir. Ancak ahad haberler, amelî ve ahlâkî konularda delil olur. Ancak burada en önemli şart, haberin Hz. Peygamberden doğru nakledildiğinin tespitidir. Bunun için de, râvisi gereken şartlara haiz olmalı, hadîs her türlü illet ve kusurdan uzak ve hadîs tenkidinin gerektirdiği şartları kendinde toplamış bulunmalıdır.[145]

Hicri ilk üç asırdan günümüze kadar gelmiş değişik örneklerine sahip olduğumuz, haberi vâhidlerle amelin vücubuna en kuvvetli delil, adı geçen haberler lehindeki sahabe ve tabiun icmalarıdır. İhtiyat olarak bazen ikinci bir şahsın şahitliğini isteyen bu nevi tatbikat örneklerinde, haber sahipleri hep tek kişidir. Hz.Peygamberin hadislerinin pek çoğu bu vasıftaki haberlerdir. Nitekim pek çok alim, sünnetin ve hadislerin çoğunluğunu, ahad haberleri teşkil ettiğini açıkça belirtmişlerdir. [146]

Ebû Hanîfe zamanında hadis uydurma hareketi korkunç bir şekilde yayıldığı için o, haber-i vâhidlerle amel etme konusunda ağır şartlar ileri sürmüş, pek titiz davranmış, haber-i vâhidlerin çoğunu reddetmiş, kıyası birtakım hadîslere tercih etmiştir.[147]

Serahsi ‘’Usûl’’ünde şunları söylemektedir:

‘*’Bidatlerin ve hevaya tabi olmanın kaynağı, haber-i vâhidleri Kur’an’a ve meşhur hadise arz etmemedir. Bir kısım kimseler yakini ifade etmeyen haberleri Rasulullaha isnat ediyorlar. İşte bundanda bidat ve heva meydana gelmektedir. En güvenilir yol ise bizim alimlerimizin yoludur ki Kur’anı ve meşhur hadisi, asıl yapmaktadır. Bu asla göre rivayetleri değerlendirip ona uyanları kabul etmekte, ona*

---

[144] Koçyiğit, ***Hadîs Istılahları***, s. 118.
[145] Koçyiğit, ***Hadis Târihi,*** Ankara, 1977; s. 183-89
[146] Koçkuzu, Ali Osman, ***Rivayet İlimlerinde Haberi Vâhitlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri***, D.İ.B.Y, Ankara, 1988, s. 258.
[147] Subhi es-Sâlih, ***Hadîs İlimleri ve Hadîs Istılahları***, çev: M.Yaşar Kandemir, İfav, İstanbul, 1996, s. 266.

uymayanları ise reddetmektedir.''[148] Bu ifadeler haberi vâhidlerin Kuran ve meşhur sünnete uygunluğunda amel edildiğini göstermektedir.

Hanefiler haber-i vâhidi, mütevatir ve meşhur haberin altında kalan (Aziz ve Garib) bir veya birden çok ravinin rivayet ettiği haber şeklinde tarif ederler. Âdil kişilerin haberi, dini konularda amel için delil olarak kullanılır ve ameli gerekli kılar.[149]

Hanefiler haberi vahid ile amel için şu dört şartı ileri sürerler:

1. Ravi, Hz. Peygamberin rivayet ettiği hadisin aksine davranmış veya bu rivayete aykırı fetva vermiş olmamalıdır.

Hz.Aişe (r.ha)'den, rivayet edilen "*Velinin izni olmadan nikahlanan kadının evliliği batıldır*."[150] hadisiyle Hanefiler, râvi yaptığı rivayete aykırı davrandığı için amel etmemişlerdir. Zira Hz. Aişe kardeşi Abdurrahman Şam'da iken onun kızını evlendirmişti. Abdurrahman döndüğünde bu muameleyi tasvib etmemiş, tepkiyle karşılamıştır. Hz. Aişe ise bu tepkinin nikahı iptal etmeyeceğini düşünerek nikahlandığı Münzir b. Zübeyr'e "Kızın durumunu babası Abdurrahman'a bırak dedi, oda öyle yaptı. Bunun üzerine Abdurrahman evliliği geçerli saydı. [151]

Bunun başka bir örneği ise Ebû Hüreyre'nin (ö. 57/676)'nin rivâyet ettiği şu hadistir: *"Birinizin kabına köpek batarsa, kabı temiz toprakla yedi defa yıkasın"* [152] Ebû Hanife bu hadisle amel etmemiştir. Çünkü Ebû Hüreyre böyle bir kabı üç defa yıkamakla yetinirdi. [153]

---

[148] Serahsi, ***Usul,*** I, 367-68.
[149] Serahsî, ***Usûl***, I,377.
[150] Buhâri, Nikâh, 41.
[151] İbnu'l- Hümâm, ***Fethu'l- Kadir,*** II, 392; Ayrıca bkz. Zekeriyâ**,** Güler, ***Zâhiri Muhaddislerle Hanefi Fakihleri Arasındaki İhtilaf Sebepleri***, T. D. V. Y, Ankara, 1997, s. 150.
[152] Buhârî, Vüdû, 33; Müslim, Tahâre, 89, 91, 92, 99.
[153] Ebû Zehrâ, ***Usûlü'l-Fıkh***, s. 108-111.

2.Hadis, sık sık tekerrür eden ve her mükellefin hükmünü bilme ihtiyacını hissettiği olaylar hakkında olmamalıdır.

Hanefi fıkıhçıları herkesi ilgilendiren ve herkesin bilmesi gereken bir konuda bir hadis, kalabalık bir grup tarafından değil de, tekbir kişi veya az sayıda kişi tarafından nakledilmiş olursa böyle bir rivayeti kabul etmemişlerdir. Bu kritere "Umumu'l-belva" denilmiştir. [154]

Hanefilerin bu kural gereğince reddettikleri bazı hadisler ise şunlardır: Tenasül uzvuna dokunmanın abdesti gerektirdiği,[155] rükuya giderken ve rükudan kalkarken ellerin kaldırılması [156]Hz. Peygamber'in namazda Fatiha Süresi'ni okurken besmeleyi yüksek sesle okuduğunu bildiren âhad haber[157] aynı prensip gereği kabul edilmemiştir. Çünkü bu haberler sağlam olsaydı, çok sayıda râvi tarafından nakledilirdi.[158]

3.Hadisi rivayet eden râvi fıkıh bilgisi ve ictihad ehliyeti ile tanınmış bir kimse değilse hadis, kıyasa ve şer'i esaslara aykırı olmamalıdır.

''Musarrât hadisi''[159] olarak meşhur olan hadis, Ebu Hureyre tarafından rivâyet edilmiştir. Serahsi, ''fakih olmayan râvinin rivâyetlerinden kıyasa uygun olanla amel edilir, muhalif olanlarından ise sadece selefin kabul ettikleriyle amel edilir. Ebu Hureyre fıkha vâkıf ve ictihad ehliyeti ile tanınmış bir sahabi değil fıkhı az olan bir

---

[154] Güler, ***Zâhiri Muhaddislerle Hanefi Fâkihleri Arasındaki İhtilaf Sebepleri,*** s. 150.
[155] Buhârî ,Vüdû 21.
[156] Buhârî, Ezan 83.
[157] Tirmîzî, Salât, 67.
[158] Ebu Zehrâ, ***Fıkıh Usûlü***, s. 281.

[159] Musarrât; birkaç gün sütü sağılmamış hayvandır. Hayvanda musarrât, birkaç gün sütü sağılmamış memesinde sütü toplanmış demektir. Bu gibi hayvanları alan kimsenin hayvanı sağınca aldandığını anlarsa muhayyerdir. İsterse hayvanın o haline razı olarak kabul eder, isterse geri verir. Lâkin geri verdiğinde sağdığı süt karşılığında bin kırk dirhem hurma veya kıymetini verir. Bkz. Aynî, ***Umdetü'l-Kâri***, Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1972, XV, XVI, 59.

ravidir.[160] demiştir. Musarrât hadisinin taşıdığı hüküm ise *"tazmin misli mallarda misliyle, kıyemi mallarda kıymetiyle olur.''*[161] kaidesiyle bağdaşmamaktadır. Bu temel prensibe göre, bir şeyin tazmin sorumluluğu kime aitse o şeyin doğurduğu, meydana getirdiği netice ve semereleri de ona aittir. Şu halde sattığı süt, karşılık ödemesine gerek olmaksızın müşteriye aittir.[162]

4.Hanefilere göre haber-i vâhid ve kıyas ile Kur'an nassı, üzerine ziyâde caiz değildir.

Nas, ıstılahî terim olarak, belirlemek, sınırlandırmak; yukarı kaldırmak; üst üste koymak; müellifin kaleminden çıkan asıl ve metin; anlamı açık olan, ihtimalden uzak söz; son sınır; Kitap ve Sünnet gibi anlamlara gelir. Nass mütekellim cihetinden neş'et etme (söyleyenin söyleyiş tarzından kaynaklanan) bir sebeple ''zahir'' ifadelerden daha açık olan lafızdır.[163]

Şâfiî, er-Risâle'sinde, kitabın nass'ı, hükmün nass'ı gibi ifadeleri çokça kullanır ve bununla Kur'an'ın vazettiği hükümleri kasteder. Sünnetin nass'ı sözleriyle de bazı yerlerde hadis metnini ifade eder. [164] Nas üzerine ziyâde, şekil itibariyle beyan, mana itibariyle nesh demektir. Nesh de haber-i vâhidle sâbit olamaz. Hanefilere göre; bu prensibi kabul etmek şüpheli olan haber-i vâhidi derece bakımından Kur'an nassı mertebesine çıkarmak veya yakin derecesinde bulunan nassı aşağı mertebeye indirmek demektir.[165]

Namazda Fatiha okumanın hükmü [166] ile ilgili farz, vacib ve nafile namazların tamamında Kur'an-ı Kerim okumak farzdır.[167] Hanefi fûkahası, namazda bizzat

---

[160] Serahsî, ***Usûl***; II, 100.

[161] Mislî mal: Çarşı ve pazarda misli ve benzeri bulunan buğday, arpa, pamuk, demir, ceviz ve yumurta gibi satılan standart mallardır. Kıyemî mal: Hayvanlar, araziler, ağaçlar, halılar, kullanılmış otomobil, kitap vb. şeyler gibi çarşı ve pazarda benzeri bulunmayan veya bulunsa da standart olmayan şeylerdir. Bkz. Mecelle mad. 145, 146, Bkz. Öztürk, Osman, ***Osmanlı hukuk tarihinde Mecelle***, İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 1973; mad. 416, s. 203.

[162] Tahâvi, ***Şerhu Maâni'l-Âsâr;*** IV, 20, 22.

[163] Yazır, ***Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh Istılahları Kâmusu***, IV, 71.

[164] Şâfiî, ***er-Risâle,*** s. 7, 16.

[165] Serahsî , ***Usûl***, I, 112, 113.

[166] Tahâvi, ***Şerhu Maâni'l-Âsâr***, I, 215.

[167] ***el- Fetevâ'l-Hindiyye***, Beyrut, h. 1400, I, 65.

Fatiha'yı okumanın değil, mutlak olarak kıraatli bulunmanın vacip olduğu kanaatindedirler. Bu görüşlerini "*Kur'an'dan kolayınıza gelen ayetleri okuyun*"[168] ayetine dayandırırlar.[169]

Haber-i vâhid olan hadis-i şeriflerle nas (ayet) üzerine ziyâde (Yani farz tayin etmek) caiz olmaz. Ancak haber-i vâhid olan hadis-i şerif'ler amel etmeyi gerektirir. O halde Kur'an-ı Kerim okumak "Farz", Fatiha Sûresi'ni okumak "Vacib"tir.[170]

Muhsan olmayan (evli olmayan) zaninin hadde ilaveten bir yıl sürgün edilmesi, [171] gibi mevzular, haber-i vâhidle sabit olduğu için Kur'an nassı üzerine ziyâde yapılmaz.[172] Çünkü, *"Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüz değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanan insanlar iseniz Allah'ın dinini uygulama hususunda sizi, onlara karşı acıma duygusu engellemesin. Mü'minlerden bir grup da onlara, uygulanan cezaya şahid olsun"* [173] ayetinde sürgün cezası geçmemektedir.

---

[168] Müzzemmil, 73/20.
[169] Zuhaylî, ***Fıkhul İslâmi ve Edille***, çev. Heyet, Fezâ Yayıncılık, İstanbul, 1994, II, 316.
[170] Merğınâni, ***Hidâye,*** I, 48.
[171] Tahâvi, ***Şerhu Maâni'l-Âsâr***, III, 134.
[172] Ünal, ***İmam Ebu Hanifenin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu***, s. 114.
[173] Nûr, 24/2.

Değerlendirme

Hanefilerin en belirgin özelliklerinden birisi hadislerin Kur'an ölçüsüne vurulmasıdır. Bu yüzden Kur'ana muhalif olan Haber-i Vâhidleri (Aziz ve Garib) Kur'an nassına aykırı gördüleri için reddetmişlerdir. Ebu Hanifeden sonra talebeleri ve mezhep ulemâsı da bu çizgiden yürümüşler ve pek çok konudaki hadisleri Kur'an'a aykırı gördükleri için reddetmişlerdir.

Hanefi Fâkihleri fıkhî meselelerin çözümlenmesinde akıl ve kıyasa büyük önem vermişlerdir. Fıkha vâkıf ve ictihâda ehliyeti ile bilinen Hz. Aişe,(v.h.58) Hz. Ömer, (v.h.23) İbn Mesud (v.h.32) ve İbn Abbas (v.h.68) gibi sahabileri, lafızların zâhirine ve rivâyete öncelik tanıyan İbn Ömer, (v.h.74) Ebu Hureyre,(v.h.59) Enes b. Malik, (v.h.93) Ebu Zerr (v.h.32) ve Ebu Derdâ (v.h.32) gibi sahâbilere tercih etmişlerdir. Hadisleri değerlendirirken sadece isnadı ve isnadda yer alan râvilerin güvenilirliğini esas almakla yetinmemişler metni de göz önünde bulundurmuşlardır.

İnsan olgusundan dolayı hadislerin farklı anlaşılması, sahabenin zabtına farklı yaklaşılması, hadis lafızlarının biren fazla manaya delalet etmesi ve rivayet farklılıkları gibi bir çok etkenler Hanefleri farklı tercihlere götürmüştür. En meşhur hadis imamlarının en güvenilir kabul edilen eserlerinde dahî problemli ve hatalı hadisler bulunabilmektedir. Herhangi bir muhaddise göre sahih olan bir hadis bir başkasına göre bazen zayıf bazen hatalı olabileceği gibi akside mümkün olur. Dolayısıyla her alim kendine özgü kriterler ortaya koyabilmektedir. Bu yüzden Hanefi fıkıhçıları ahkâmla alâkalı daha sahih rivayetler mevcutken başka rivayetlere yönelmişlerdir.

Hanefiler hadisi kaynak olarak görmekle birlikte yaşamış oldukları bölgedeki âdetleri, alışkanlıkları, göz önünde bulundurdular. Bir hadisle karşılaştıklarında kendi hukuki akıl yürütme metotlarından elde ettikleri sonuçları tercih etmişlerdir.

Hanefiler, velinin izni olmadan nikâhın sahih olması, borçlunun borcundan dolayı mahcur edilememesi gibi hususları fertlerin temel hak ve hürriyetlerinin korunmasına yönelik bir uygulama olarak görürler. Yani, Hanefiler bazı hadisleri tercihte fertlerin temel hak ve hürriyetlerinin korunmasına önem vermişlerdir

Hanefi Fıkıhçıları Buharîde geçen uygulama sahasına sokmadıkları bazı hadisleri reddetmemişler, hadisleri tevil etmişlerdir. Örneğin namazların birleştirilmesi ile alakalı hadisi hac ibâdetini îfa aderken birleştirmeye has kılmışlardır. Bazı hadislerle de kısmen amel etmişlerdir. Örneğin sahipsiz bir araziyi imar ve ihyayı sultanın iznine bağlamışlardır.

Hanefiler, merdud sayılan bir hadisin metninin muhtevası, İslâmın genel kaidelerine ve kıyasa, uygunsa ‘’umûmu’l-belva’’ gibi delillerle ve karinelerle takviye ediliyorsa o hadisle amel etmişlerdir.

Gâye hükümlerin sâbit ve değişmez olduğu vesîle hükümlerin ise gâyeler korunduğu sürece, zaman, mekân ve durumların değişmesiyle çoğu kere değişmeye elverişli olduğu görüşünü savunmuşlardır. Başlangıçta kadınların mescide gitmelerine müsâde edilirken daha sonra bu durum, mekruh olarak kabul edilmiştir. Peygamberimizde başlangıçta kabir ziyaretini yasaklamışken daha sonra bu yasağı kaldırmıştır. Hanefi fıkıhçıları herkesi ilgilendiren ve herkesin bilmesi gereken bir konuda bir hadis, kalabalık bir grup tarafından değilde, daha az sayıda kişi veya tek bir kişi tarafından rivayet edilirse böyle bir rivayeti kabul etmemişlerdir. Hanefiler bu kural gereğince ‘’tenâsul uzvuna dokunmaktan dolayı abdestin bozulduğu, namazda rükûya giderken ve rükûdan kalkarken ellerin kaldırılması’’ gibi hadislerle amel etmemişlerdir.

2.BÖLÜM

HANEFİLERİN BUHÂRÎ'DEN ALMADIKLARI AHKÂM HADİSLERİ

Ahkâm hüküm kelimesinin çoğulu olup "hükümler" demektir. Hüküm, sözlükte men etmek, önlemek anlamlarına gelir. Hâkimin davayı neticeye bağlamasına hüküm denmesi, taraflar arasındaki düşmanlığı önlediği içindir. Hüküm, bir şeyi diğerine dayandırma, emir ve irade manasında da kullanılmıştır. Terim olarak ‘'hüküm''ü fıkıh usulü bilginleri şöyle tarif etmişlerdir: "Mükellef (yükümlü) kimselerin işleriyle ilgili Allah ve Resulü'nün hitaplarıdır." Meselâ; Allah'ın "namaz kılınız", "adam öldürmeyiniz" hitapları birer hükümdür. [174]

Fıkıh usulü bilginlerine göre dinî hükümler iki kısma ayrılır:

1- Teklifi hükümler: Bir işin yapılmasını ya da yapılmamasını gerektiren veya ikisi arasında tercih etmekte serbest bırakan hükümlerdir. Bir işin yapılmasını gerektiren hükümlere farz ve mendup, yapılmamasını gerektirene haram ve mekruh, muhayyer bırakılan hükme de mübah denir.

2-Vaz'î hükümler: Bunlar, ibadet ve muamelelerin sıhhati için gerekli olan şartları gösteren hükümlerdir. Bir fiil işlenirken dinî kurallara uygun olup olmadığı bu tür hükümlerle anlaşılır. Meselâ alışverişin sahîh olmasıyla ilgili hükümler bu kabildendir.

İman-amel ve ahlâk açısından hükümlere gelince;

Bu açıdan İslâm'daki hükümler üç kısma ayrılır:

1- İtikâdı Hükümler: Allah'ın varlığı, birliği, sıfatları, peygamberler, melekler ve ahiret hayatı gibi inançla ilgili olan hükümlere itikâdî hükümler denir.

2- Amelî Hükümler: Bu da üç kısma ayrılır:

a- Namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetlerle ilgili hükümler.

b- Alışveriş, evlenme-boşanma gibi muamelelerle ilgili hükümler.

c- Ukûbatla (Ceza hukuku) ilgili hükümler.

---

[174] Yazır, ***Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh Istılahları Kâmusu***; I, 52.

3- Ahlâkî esaslarla ilgili hükümler: [175]

Tez konumuzu teşkil eden hadisler amelî (Namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetler; alışveriş, evlenme-boşanma gibi muameleler, şer'i suçlara verilecek cezalar) hadislerle ilgilidir. Hanefîleri başka rivayetlere yönlendiren sebep bu konuda başka nassı (ayet-hadis) temel almaları veya bu naslar arasında tahsis, nesh, tearuz, tercih, terk, v.s Fıkh usûlü kaidelerini uygulamış olmalarıdır. Hanefiler, hadisleri tercih ve tefsir ederken Kur'an'a uygunluk, akla uygunluk, insana verilen değer, kolay ve maslahata uygun olanı tercih, maksada uygun olanı tercih, örfe uygunluk, zamanla ortaya çıkan gelişmeleri dikkate alma gibi unsurları da göz önünde bulundurmuşlardır. Hanefîler Buhâri'de geçen bir çok hadisle amel etmişlerdir. Amel etmedikleri altmış kadar hadis tesbit edebildik bu hadislerin bir kısmıyla kısmen amel etmişler bir kısmıyla da amel etmemişlerdir.

Hanefiler ahkâmla alakalı konularda Sahihi Buhari'de geçen aşağıdaki hadislerle amel etmemişlerdir:

İbadetlerle ilgili Hadisler:

1. Başın Tamâmının Meshedilmesi

ع َ ن ْ عبد الله بن زيد رضي الله عنه أنه قال له رجل أ تستطيع أن تريني كيف كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يتوضأ؟ قال نعم فدعا بماء فأفرغ على يده. ثم غسلها مرتين ثم تمض مض واستنشق ثلاثاً. ثم غسل وجهه ثلاثاً ثم غسل يديه مرتين مرتين إلى المرفقين ثم مسح رأسه بيديه فأقبل بهما وأدبر بدأ بمقدم رأسه حتى ذهب بهما إلى قفاه ثم ردهما إلى المكان الذي بدأ منه ثم غسل رجليه.

Abdullah İbn Zeyd (r.a)'e birisi gelip; Ey Abdullah! Resulullahın nasıl abdest aldığını bana gösterebilir misin ? diye sordu. O da evet gösteririm dedi ve su istedi. Suyu getirdiler, ellerine döktü. Ellerini üç defa yıkadı; ağzına, burnuna üç defa su verdi; dirseklerine kadar ellerini ikişer defa yıkadı; iki eliyle başını meshetti ve başının ön tarafından başlayarak ellerini kafasının arkasına ve arkasından da önüne

---

[175] Bilmen, ***Muvazzah İlm-i Kelâm***, İstanbul 1979, s. 71, 72.

çekti ve başını tamamen ihata ederek meshetti, hatta iki elini başının arkasına götürdü ellerini tekrar başının önüne getirdi, sonra da ayaklarını yıkadı.[176]

Hadis, abdestte başın tamamının mesh edileceğine işaret etmektedir.

Mesh, lugatta eli, bir şeyin üzerinden geçirmektir. Fukahanın örfünde ise suyun bir uzva isabet etmesidir.[177]

Hanefiler başın meshedilmesi miktarında Muğire hadisiyle[178] amel etmişlerdir.

Ayni "Umdetü'l- Kâri" de şöyle demektedir: *''Bu hadisle amel edersek nas üzerine ziyâde lazım gelir. Çünkü bu, haber-i vâhiddir. Haber-i Vâhid'in Kitap üzerine ziyadesi caiz değildir. Baş üzerine mesh kitapta sâbittir:''*[179]

''Ey İnananlar! Namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi, başlarınızı meshedip topuk kemiklerine kadar ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüpseniz yıkanıp temizlenin; şayet hasta veya yolculukta iseniz veya ayak yolundan gelmişseniz yahut kadınlara yaklaşmışsanız ve su bulamamışsanız temiz bir toprağa teyemmüm edin, yüzlerinizi, ellerinizi onunla meshedin. Allah sizi zorlamak istemez, Allah sizi arıtıp üzerinize olan nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.''[180]

Hanefiler başın mesh edilmesi miktarı konusunda Muğire'den nakledilen şu hadisle amel ederler:

توضأ فحسر العمامة عن رأسه ومسح مقدم رأسه .

Abdest aldı, sarığını çıkardı ve başın ön tarafını meshetti.[181]

Hanefilere göre başın sadece dörtte birini meshetmek farzdır. Merğinâni: *''Başın meshedilmesinde farz kılınan alın miktarıdır, Muğire hadisine istinâden, bu ise başın dörtte biridir.''* demiştir. [182]

---

[176] Buhâri, Vudû 38, Müslim, Tahâret 18, 19; Muvattâ, Tahâret, 1.
[177] İbn Abidin, ***Reddü'l Muhtar***, İstanbul, 1982, I, 125.
[178] Tirmîzî ,Vudû, 6.
[179] Aynî, ***Umdetü'l- Kâri,*** I, 70, 71.
[180] Maide, 5/6.
[181] Tirmîzî ,Vudû, 6.

Resulullahın başın tamamını meshetmesinde üzerine konan tozu gidermek hem de ter kokusunu almak niyeti vardır. Bu nedenle Hz. Peygamber çoğu kez böyle yapmıştır. Başın tamamını meshetmek vâcib değil sünnettir. Kaplama mesh devamlı terk edilirse şahsın herhangi bir özrü de yoksa günahkâr olur.[183]

Hanefiler başın meshedilme miktarının vacib olan hükmünde Muğire hadisini delil almışlardır. İbadetlerde peygamberimizin değişik uygulamaları hadislerdeki rivayetlerden anlaşılmaktadır. Tercih edilen görüş, peygamberimizin bazen fiziki şartları (toz, toprak, çamur, aşırı sıcaktan dolayı terleme v.s) göz önünde bulundurarak kaplama mesh yaptığıdır.

2. Cuma Guslünün Hükmü

وعن أبي سعيد رضي الله عنه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم غسل يوم الجمعة واجب على كل محت لم .

Ebu Said (r.a)'den rivayet edildiğine göre Rasulullah (s.a.v) ''Cuma guslü her buluğa erene vaciptir''[184] *buyurmuştur.*

Cumhur ulema bunu tevil etmiştir.

Bazılarına göre yıkanmak İslamiyet'in ilk zamanlarında farzdı. Çünkü o zamanlar müslümanlar zaruret içindeydi. Ekseriyetle giydikleri yün elbiselerdi. Memleketlerinin havası sıcak olduğu için sıkça terlerler; Cuma namazına toplandıklarında ortalığı kötü kokular kaplardı. Bu sebepten Resulullah yıkanmayı emretti.[185]

Hanefilere göre Cuma guslü sünnettir.[186]

Enes b. Malik'ten rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu:

من توضّأ يوم الجمعة فيها ونعت من اغتسل فهو أفضل.

---

[182] Merğinâni, ***Hidâye***, I, 12.
[183] el- Fetavâ'l- Hindiyye, I, 8.
[184] Buhâri, Cum'a 2, 3, 12, Ezan 161; Müslim, Cuma 5; Muvatta Cuma 4; Ebû Davud, Tahâret, 129.
[185] San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Bulûğu'l-Meram***, III, 140.
[186] Tahâvi, ***Şerhu Maâni'l- Âsâr***, I, 115.

''Kim Cuma günü abdest alırsa ne alâ ama kim guslederse gusül daha faziletlidir. ''[187]

Resulullah (s.a.v) bu hadiste farz olan şeyin abdest olduğunu guslün ise efdal olduğunu belirtmiştir. Guslün tavsiye edilmesi farz olduğundan dolayı değil faziletin elde edilmesinden ötürüdür.[188]

Amr b. Ebi Amr'ın İkrime'den rivayet ettiğine göre İbn Abbas'a Cuma guslünün hükmü sorulunca şöyle cevap verdi: Hayır ama o temizlik ve hayırdır. Kim guslederse bu güzeldir. Gusletmeyen kimseye ise vacip değildir. Guslün nasıl başladığını size anlatayım; iş güç sahibi, yün elbiseli halk, sırtlarında iş yaptıkları için yorgun düşüyorlardı. Mescit dar ve tavanı basıktı. Sıcak bir günde Resulullah geliverdi. Halk yün elbiseleri içinde terlemiş rüzgar da esince ter kokuları bazı insanları rahatsız etmişti. Bu durumu gören Resulullah şöyle buyurdu: *''Bugün geldiğiniz zaman gusledinız. Her biriniz bulduğu kokunun en güzelini sürünsün.''* İbn Abbas der ki: ''Sonra Allah imkan verdi, halk yünden başka elbiseler giydi, çalışma saatleri değişti ve Allah mescitlerini genişletti.''[189]

Hidaye'nin müellifi Merginâni'ye göre, Hz. Peygamber (s.av) eğer cuma günü vâcip üzere guslü emretmiş olsaydı Hz. Ömer ve Hz. Osman bunu terk etmezdi. Buradaki guslün Ebu Yusuf'a göre Cuma namazı için olduğunu söylemiştir. Yani bu gusül ile Cuma namazı kılındığı zaman ancak sevaba ulaşabilir.[190]

Rasulullahın tercih ettiği ve farz olarak değilde fazilet cihetinden vacip kıldığı şeylerdir. Sonra rasulullah, insanların içerisinde hasta ve meşguliyeti olanların bulunabileceğini, bir memlekette gusledilemeyecek kadar şiddetli soğuk olabileceğini ve ancak zor şartlar altında gusledebileceğini düşünerek gusletmenin daha iyi ve faziletli olduğu olduğunu açıklamıştır.[191]

Hanefiler ''umumü belva'' kriterine göre Enes b. Malik hadisiyle hüküm vermişlerdir. Çünkü Buhâri hadisini Ebu Said'den başka rivayet eden olmamıştır.

---

[187] Ebû Davud, Tahâret, 130; Tirmîzî, Salat, 357; Nesâi, Cum'a, 9.
[188] Tahâvi, ***Şerhu- Maâni'l- Âsâr,*** I, 119.
[189] Tahâvi, ***Şerhu- Maâni'l- Âsâr***; I, 116.
[190] Aynî, ***Umdetü'l- Kâri***, XII, s.166.
[191] İbn Kuteybe, ***Te'vilu Muhtelifu'l-Hadis***, Ter: Kırbaşoğlu, Kayıhan yayınları, İstanbul, 1989, s. 314.

Hanefiler cuma guslünün vacip değil de sünnet olduğu görüşünde ittifak etmişlerdir. Dolayısıyla yukarıda geçen Buhâri'nin rivayet ettiği hadisin zahirine göre hüküm vermemişler, konuyla ilgili peygamberimiz zamanındaki mescitlerin durumu, insanların çalışma şartları gibi unsurları da göz önünde bulundurmuşlardır.

3. Cünüp Olanın Kur'an-ı Kerimi Okuyabilmesi

وكان النبي صلى الله عليه وسلم يذكر الله عى كل أحيانه. وقالت أم عطية كنا نومر أن ي خ رج الحيض فيكبّرن بتكبيرهم ويدعون .

Peygamber (s.a.v), her durumda Allahı zikrederdi. Ümmü Atıyye'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: ''Biz hayızlı kadınlar, mescide çıkmamız, mü'minlerle birlikte tekbir almamız ve dua etmemiz emrolundu.[192]

Hadis, hayızlı kadınların mescidde dua etmelerinin ve Kur'an okumalarının caiz olduğuna işaret etmektedir.

Buhârî, Kitabu'l-Îdeyn'in bab başlığında cünübün kıraatine cevaz vermektedir.[193] Buharinin İbni Abbas rivayetine göre İbn Abbas (r.a), cünüp olana Kur'an okumakta bir beis görmemiştir. İbrahim Nehai'ye göre cemaatin yanında ayetleri okumanın dışında ve Kâbeyi tavaf müstesna olmak üzere hayız da cünüp hükmündedir. Hayızlı ve cünüb olan kimselerin âyeti kerîme'leri okumalarında bir beis yoktur.[194] Delilleri yukarıda geçen Ümmü Atıyye Hadisidir.

Hanefi mezebinde cünüp, hayızlı ve abdestsiz olarak mushafa dokunmak haramdır. Kur'anı mushafdan tamamen ayrı, ona yapışık, bağlı veya dikili olmayan kılıfı ile tutmaya izin verilmiştir.[195] Buna göre herhangi bir şarta bağlı kalınmaksızın Kur'an'ın cildine dokunmak caiz olmaktadır.

---

[192] Buhârî, Hayz, 8.
[193] Bkz. Buhârî, Îdeyn, II; 2, 3.
[194] Aynî, ***Umdetü'l- Kâri***, XI, XII, 95.
[195] İbnü'l -Hümâm, ***Fethü'l-Kadir,*** I, 117.

Mushafı elbisenin kolu ile tutmayla ilgili olarak iki ayrı görüş zikredilir:"Hidaye" yazarı Merğinâni, mushafa elbisenin kolu ile dokunmanın mekruh olduğunu, sahih olan görüşün de bu olduğunu savunur.[196]

Ebu Hanife'den cünübün elini yıkadığı taktirde Kur'an'a dokunmasının caiz olduğu görüşü rivayet edilmiştir. Sahih olan ise cünüplükten tamamen temizlenmeden Kur'an'a dokunmanın haram olmasıdır. [197]

İmam Ebu Yusuf'a göre cünüp, hayızlı ve abdestsiz kişilerin Kur'an'ı yazmalarında bir sakınca yoktur. İmam Muhammed ise; yazmamalarının daha güzel olacağını söylemiştir.[198]

Mushafın yangın, sel gibi bir afette zayi olması tehlikesi karşısında, yahut kâfirlerin İslâm memleketini işgal etmesi halinde ya da pis yere atılmış olan bir mushafı kurtarmak niyetiyle abdestsizin, hatta cünübün onu taşıması vâcibdir. Mushafın saygınlığı bunu gerektirir, denilmektedir.[199]

Hanefilerin delili Tirmizide nakledilen şu hadistir:

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : لا يقرأ الحائض و لا جنب شيئاً من القرآن

Rasulullah (s.a.v)şöyle buyurmuştur: ‘’*Hayızlı ve cünüp olan Kur'an'dan bir şey okuyamaz.’’* [200]

Kur'andan delilleri "*Ona ancak temizlenmiş olanlar dokunur.*"[201] Ayetidir. Bu nehiy anlamında bir haberdir. "[202]

Bizim görüşümüze göre, Hanefiler Ümmü Atıyye hadisini cünüp olanların ezberinden Kur'an okumalarına ve tesbih çekmelerine hamletmişlerdir.

Cünüp olarak Kur'ana dokunulamasa da abdetsiz olarak Kur'ana dokunulabilir. ‘*'Ona ancak temizlenmiş olanlar dokunur'*' ayetinde abdestli

---

[196] Merğınâni, ***Hidâye***; I, 18.
[197] Aynî, ***Umdetü'l- Kâri***; XI, XII, 166.
[198] Kâsımî, Cemâlettin el-Kâsımî, ***Kavâidû't-Tahdîs***; Dımeşk, 1935, I, 37.
[199] Hattâbi, II, 304.
[200] Tirmîzî , Tahâret, 98.
[201] Vâkıa, 56/79.
[202] Şevkâni , ***Neylü'l- Evtâr,*** Kâhire, 1971, I, 205.

bulunmaya dair bir karine yoktur. Abdestli bulunmak ayetin ifade ettiği manaya daha uzakken hayızlı ve cünüplülük hali ayetin kasdettiği manaya daha yakındır. Ayrıca abdestsiz olmak mü'minin temiz olmadığı anlamına gelmez.

4. Namazda Rükû İçin Alınan Tekbirde Elleri Kaldırma Meselesi

عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يرفع يديه حذو منكبيه

ا ذا افتتح الصلاة وإذا كبّر للركوع وإذا رفع رأسه من الركوع رفعهما كذلك أيضاً وقال سمع
ال له لمن حمده لايفعل ذلك في السجود .

Abdullah İbn Ömer (r.a) şöyle demiştir:

''*Resulullah namaza başlamak üzere iftitah tekbirini alınca iki elini omuzu hizasına kaldırdı, rüku için tekbir alıp rükudan başını kaldırdığında ellerini aynı şekilde kaldırdı ve ''semiallahü limen hamideh'' derdi ve secdede ellerini kaldırmazdı*.''[203]

Hadis, iftitah tekbirinden başka yerlerde de ellerin kaldırılabileceğine işaret etmektedir.

Bu hususta Ebû Hanife ve Evzâi arasına geçen şu diyalog dikkat çekicidir:

Ebû Hanife'ye, Evzâi şöyle sorar:

- *Namazda rükûa giderken ve doğrulurken niçin ellerinizi kaldırmıyorsunuz?*

- *(Ebû Hanife): Çünkü Rasûlullah (s.a.s.)'den bunu yaptığına dâir sahih bir rivâyet gelmemiştir.*

- *(Evzâı): Haber nasıl sahih olmaz? Bana Zühri, Sâlim'den, o babasından, "Rasûlullah (s.a.s.)'in namaza başlarken, rükûa varırken ve doğrulurken ellerini kaldırdığını" haber verdi.*

- *(Ebû Hanife): Bana da Hammâd, İbrâhim'den, o Alkame ve el-Esved'den, bunlar da Abdullah b. Mes'ud'dan, "Rasûlullah'ın yalnız namaza başlarken ellerini kaldırdığını, bir daha da kaldırmadığını" haber verdi.*

---

[203] Buhârî, Ezan, 83, 84; Müslim, Salât, 22; Muvattâ, Salât, 16.

- *(Evzâı): Ben sana Zührî, Sâlim, babası yoluyla Hz. Peygamber'den haber veriyorum, sen ise bana, Hammâd ve İbrâhim haber verdi diyorsun?*

- *(Ebû Hanife): Hammâd b. Ebî Süleyman, Zührî'den, İbrâhim de Sâlim'den daha fakihtir. İbn Ömer'in sahâbî oluşu ayrı bir fazîlettir, ancak fıkıhta Alkame ondan geri değildir. el-Esved'in birçok meziyetleri vardır. Abdullah'a gelince; o Abdullah'tır*!

Bu cevap üzerine Evzâî, susmayı tercih etmiştir.[204]

Hanefilere göre sadece iftitah (başlama) tekbiri sırasında eller kaldırılır. Bu hususun delili Berâ (r.a)'dan rivayet edilen aşağıdaki hadistir:

وعن البراء رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: رَأَيْتُ رسولَ اللّٰهِ إذا افْتَتَحَ الصَّلاَةَ رَفَعَ يَدَيْهِ إلى قَرِيبٍ مِنْ أُذُنَيْهِ ثُمَّ يَعُودُ

Berâ (r.a)'dan rivayet edildiğine göre demiştir ki : "Resûlullah (a.s)'ı iftitah tekbiri alırken gördüm. Ellerini kulaklarına yakın kaldırmıştı. Sonra (namazdan çıkıncaya kadar) başka kaldırmadı." [205]

Hanefilerin delil olarak aldığı bir diğer hadis Müslim rivayetidir:

وكان النبي صلى الله عليه وسلم إذا كبر رفع يديه حتى تحاذى بهما أذنيه.

Nebi (s.a.v) tekbir aldığı zaman ellerini kulak hizasına kadar kaldırırdı.[206]

Hanefilere göre bu iki rivayetin arasını şöyle bulmak mümkündür: Namaza niyetlenen, ellerini omuz başları hizasına kaldırır. Parmaklarının uçlarını da kulaklarının yumuşağı hizasına kaldırır.[207] Nitekim; Vâil hadisinin Ebu Davud'taki rivayetinde

ا ـَّهُ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى كا ن َتَا بِحِيَال مَنْكِبَيْهِ، وَحَاذَى بِإِبْهَامَيْهِ أُذُنَيْهِ ثُمَّ كَبَّرَ

[Resûlullah (a.s)] ellerini, omuzları hizasına kadar kaldırdı. Baş parmaklarını da kulaklarıyla, hizaladı, sonra tekbir getirdi."[208] ifadesi geçmektedir.

İftitah tekbirinin dışında ellerin kaldırılması sünnet değildir.[209]

---

[204] el- Mekki, el- Muvaffak b. Ahmed, ***Menâkibu Ebi Hanife***, Beyrut, 1981, s. 131.
[205] Ebû Dâvud, Salât 119.
[206] Müslim, Salât, 58.
[207] Molla Hüsrev, ***Dürerü'l- Hükkâm***, İstanbul, h. 1307, I, 65.
[208] Ebu Davud, Salât, 119.

Hanefilerin yukarıdaki delillere ilaveten daha başka deliller de ortaya koymuşlardır. Bunlar da şunlardır:

1. Alkame, Abdullah b. Mesud'dan şunu rivayet etmiştir: ''*Peygamber (s.a.v) ilk tekbirde ellerini kaldırır, sonra da tekrar etmezdi.*'' [210]

2. Muğire: Vail, Peygamber (s.a.v)'in iftitah tekbirinde rukuya varırken ve doğrulurken ellerini kaldırdığını naklediyor buna ne dersin sorusu üzerine İbrahim en Nehai şu cevabı vermiştir: ''*Vail, Peygamberin öyle yaptığını bir defa görmüş ise, Abdullah İbni Mesud, Peygamberin öyle yapmadığını elli defa görmüştür*.''[211]

Ancak İbn Hacer ''Vail Hadisi'' hakkına mevzudur değerlendirmesinde bulumuştur.[212]

3. Amr b. Murra şu vakayı anlatmıştır:

Hadramevt mescidine girdim. Gördüm ki Alkame babası Vail'den Resulullah'ın rükudan önce ve sonra ellerini kaldırdığını rivayet ediyor. Hemen bunu İbrahim'e hatırlattım. Bunun üzerine İbrahim öfkelendi ve şöyle dedi: Resulullah (s.a.v)'in öyle yaptığını o görmüştür. Ama İbn Mesud ve Arkadaşları öyle yaptığını görmemişlerdir.[213]

Tahavi de şöyle demiştir: ''*İşte Ömer de ilk tekbirin dışında ellerini kaldırmamıştır.*'' [214]

Hanefiler burada ''*Umumul Belva*'' prensibini nazarı itibara almışlardır. Şayet rükuya giderken ve rukudan kalkarken ellerin kaldırılması sabit olsaydı bunu çok sayıda ravi rivayet eder. İnsanlar bunun rivayetine ihtimam gösterirlerdi.[215]

İbadetlerin şekil ve muhtevasıyla alakalı konularda yorum yapmak doğru olmasada Hanefilerin delilleri akla daha uygundur.

---

[209] Tahâvi, ***Şerhu Meâni'l- Âsâr***, I, 222, 228.
[210] Tirmîzî, Salât, 191.
[211] Tahâvi***, Şerhu Maâni'l- Âsar,*** I, 220.
[212] Şevkâni, ***Neylü'l- Evtâr***, II, 81.
[213] Tahâvî, ***Şerhu Maâni'l- Âsâr,*** I, 226.
[214] Tahâvî, ***Şerhu Maânil Âsâr,*** I, 227.
[215] Serahsî, ***Usûl,*** I, 369.

5. Zülyedeyn Hadisi (Unutularak veya namaz tamam oldu sanılarak namazda konuşmanın namazı bozmaması)

وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: صلى النبي صلى الله عليه وسلم أحدي صلاتي العشيّ ركعتين ثم سلّم ثم قام إلي حشبة في مقدم المسجد فوضع يده عليها وفي القوم أبو بكر وعمر فهايا أن يكلماه وخرج سرعان الناس فقالوا: أقصرت الصلاة؟ رجل يدعوه النبي صلى الله عليه وسلم ذ اليدين فقال: يا رسول الله: أنسيتَ أم قصرت؟ فقال: لم أنس ولم تقصر. قال: بلى قد نسيت فصلّى ركعتين ثم سلّم ثم كبر فسجد مثل سجوده أو أطول ثم رفع رأسه فكبّر ثم وضع رأسه فكبر فسجد مثل سجوه أو أطول ثم رفع رأسه وكبّر وضع رأسه رأسه وكبّر . فكبّر فسجد مثل سجوده أو أطول ثم رفع

Ebu Hureyre (r.a)'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Peygamber (s.a.v) zeval sonrasının iki namazından birini iki rekat kıldı, sonra selam verdi. Sonra mescidin ilerisindeki bir ağaca gitti ve elini onun üzerine koydu. Cemaatin içerisinde Ebubekir ve Ömer de vardı. Onunla konuşmaktan çekindiler. Cemaatin aceleci takımı (mescitten çıktı) ve acaba namaz kısaldı mı ? dediler. Peygamberin "Zülyedeyn"[216] diye çağırdığı bir adam da orada idi.

- *Ya Resulullah dedi, "Unuttun mu, yoksa namaz mı kısaltıldı?"*
- *Resulullah (s.a.v) unutmadım ve kısaltılmadı (Zülyedeyn):*
- *Hayır muhakkak unuttun dedi. Bunun üzerine Resulullah iki rekat namaz kıldı. Selam verdikten sonra tekbir aldı evvelki secdesi gibi yahut daha uzun secde etti. Sonra başını kaldırdı, tekbir aldı ve tekrar secde etti.*[217]

Hadis, namaz tamam oldu zannıyla namazdan çıkmanın onu bozmayacağına, keza unutularak veya namaz tamam oldu sanılarak namazda konuşmanın namazı bozmayacağına delildir.

Hanefilere göre, namaz kılan kimsenin kasden veya unutarak konuşması, namazı bozar. Hanefiler, Zeyd İbn Erkam (r.a) demiştir ki: "*Biz, namaz kılarken konuşurduk. Öyle ki herkes kendi yanındakine bir şeyler söyleyebilirdi. Derken şu*

---

[216] Bazı rivayetlerde ''Zülyedeyn''lakabında Beni Süleymli el-Hırbak'ın adı geçer.Bazı rivayetlerde de ''Züşşimâleyn''lakabını taşıyan birinin ismi geçer. Elleri uzun olduğu için kendisine ''Zülyedeyn''lakabının takıldığı belirtilir. Bkz. Buhârî, Sehv, II, 66.

[217] Buhârî, Sehv, 4.

ayet nazil oldu: "Allah'ın divanına tam huşü ve itâatle durun" [218] *Böylece süküt etmekle emrolunduk ve konuşmaktan men edildik*.[219] Hadisini delil almışlardır.[220] Ayrıca namazı edâ ederken birisine kasden selâm vermek, namazı bozar [221] Kasden kaydının konulmasının sebebi şudur: Eğer unutarak selam verirse namazı bozulmaz. Çünkü selam zikir hükmündedir. Bu durumda selam, unutma halindeki zikrin hükmüne dahil olur. Kasdî olduğu zaman selam, "Konuşma" hükmündedir. Namazı edâ ederken; herhangi bir mü'minin vermiş olduğu selamı almak da "Konuşma" hükmüne dahil olacağı için, namazı bozar. Genel kaide şudur: Mutlak manada konuşmak; ister az, ister çok olsun, ister kasden, ister unutarak olsun, namazı ifsad eder. İmam-ı Şafii (r.ha) indinde ise; unutarak konuşmak namazı ifsad etmez. Şafii fûkahası Resûl-i Ekrem (sav)'in: "*Muhakkak ki Allahû Teâla (cc) ümmetten hata ve unutmayı, bir de zorla yaptırıldıkları şeyi kaldırmıştır*."[222] Hadisini esas almıştır. Merğinani: "Bu Hadisdeki unutmanın, günahının kaldırıldığına hamledileceğini bildirmiştir.[223]

Şevkani ‘’*Unutarak yahut bilmeyerek namazda konuşmak namazı bozar; Zülyedeyn hadisi mensuhtur*.’’[224] demektedir. Onun bu görüşünü dayandırdığı delili ise: İbn Mesud ile Zeyd bin Erkam hadisleridir.

Namazı edâ eden mükellef; namaz içerisinde iken insan sözüne benzeyen duada bulunursa namazı ifsad olur. Mesela: "Allah'ım!.. Bana şöyle şöyle elbise giydir" veya "Allah'ım beni filân kadınla evlendir.’’demek gibi![225]

Hanefilerin delil olarak aldığı bir diğer hadis İbn Mesud hadisidir:

---

[218] Bakara, 2/238.
[219] Müslim, Mesâcid 35; Tirmizî, Salât 297; Nesâî, Sehv, 20.
[220] İbnü’l Hümam, ***Fethu’l-Kadir***, I, 281.
[221] Molla Hüsrev, ***Dürerü’l- Hükkâm*** , I, 289.
[222] Buhârî, Talak 2, İlim, 44; İbn Mâce, Talak, 16-20.
[223] Merğınâni, ***Hidâye***, I, 61.
[224] Şevkâni, ***Neylü’l- Evtâr***; II, 107.
[225] Molla Hüsrev, ***Dürerü’l- Hükkâm***, I, 101.

İbn Mes'ud (r.a)'dan rivayet edilmiştir: "Resülullah (a.s)'a selam verirdik, O da bize mukâbele ederdi. Necâşi'nin yanından döndüğümüz zaman O'na yine (namazda) selam vermiştik, bize mukabeleten selam vermedi.

"*Ey Alah'ın Resülü, dedik, biz sana vaktiyle namazda selam verirdik, sen de selamımızı alırdın (şimdi niye almıyorsun)?" dedik. Bize şöyle cevap verdi:*

"*Namazda meşguliyet var!"*[226]

Bilakis bu hadisler Ebu Hureyre hadisini nesh etmiştir. Muhalifler ise İbn Mesud hadisinin Ebu Hureyre hadisinden evvel olduğunu, nesh iddiasının ise doğru olmadığını söylemektedirler. Sonra İbn Mesud ve Zeyd b. Erkam hadisleri âm'dır demişlerdir.[227]

Bizim görüşümüze göre, Ebu Hureyre hadisinde namazın içinde konuşma yoktur. Hz. Peygamber namazı tamamladıktan sonra konuşmuştur; daha sonra da eksik kalan rekâtı tamamlamıştır. Dolayısıyla Zülyedeyn hadisinin neshedilmesine gerek yoktur. Hz. Peygamber namaz içerisinde namazı bozacak herhangi bir söz ve eylemde bulunmamıştır. Hanefilerin itirazı namaz içerisinde söz ve fiil bulunmasıdır.

6.Namazda Fatiha Okumanın Hükmü

وعن عبادة ابن الصامت رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا صلاة لمن لم يقرأ بأم القرآن.

Ubâde İbn Samet (r.a)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber ''Ümmü Kur'anı (fatihayı) okumayanın namazı yoktur.''[228] Buyurmuştur.

Farz, vacib ve nafile namazların tamamında Kur'an-ı Kerim okumak farzdır.[229] Hanefi fûkahası: namazda bizzat Fatiha'yı okumanın değil, mutlak olarak

---

[226] Müslim, Mesâcid 34; Nesâî, Sehv, 3, 19.
[227] San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, II, 385.
[228] Buhârî ,Ezan, 95.
[229] ***el-Fetevâ'l-Hindiyye***, I, 65.

kıraatli bulunmanın farz olduğu kanaatindedirler. Bu görüşlerini "Kur'an'dan kolayınıza gelen ayetleri okuyun"[230] ayetine dayandırırlar.[231]

Haber-i vâhid olan hadislerde nas (ayet) üzerine ziyâde (Yani farz tayin etmek) caiz olmaz. Ancak haber-i vâhid olan hadisler amel etmeyi gerektirir. O halde Kur'an-ı Kerim okumak "Farz", Fatiha Sûresi'ni okumak "Vacib"tir.[232] Hanefilere göre farz namazlarda Fatiha'yı ilk iki rekatta okumak vaciptir, diğer rekatlarda sünnettir. Diğer sünnet namazların her rekatında vaciptir.[233] Kıratın açık veya gizli olması arasında fark yoktur.

Hanefiler, Resûlullah (sav)'in: من صلى خل ف الأمام قراءة الإمام قراءة له

''Kim imamın arkasında namaz kılıyorsa imamın okuması onun için de kıraattir.''[234] Hadisi ile istidlal ederler. Ayrıca, "imama uyan kimsenin kıraati şer'an men edilmiştir" hükmünde ittifak etmişlerdir.[235]

Cemaat üzerine kıraat gerekseydi diğer rükunlerde olduğu gibi, namaza imam rükuda iken yetişen kıraatten sorumlu tutulurdu. Ama rükuda yetişen kimse o rekata yetişmiş sayılır.[236] Hanefilerin diğer bir delili:

وإذا قرئ القرآن فاستمعوا له وا ن صتوا.

''Kur'an okunduğu vakit onu dinleyin ve susun.''[237] Ayetidir.

Bizim görüşümüze göre, imama uyularak kılınan farz namazlar ister cehri ister hafi olsun imama uyulduğu için fatiha okunmaz. Hanefiler, Buhârî'de geçen Ubâde İbn Samet hadisini tek başına namaz kılanlara hasretmişlerdir. ''İmama uyanın kırâtı imamın kırâtına tabidir.'' Görüşündedirler.

---

[230] Müzzemmil, 73/20.
[231] Zuhaylî, ***Fıkhul İslâmi ve Edille***, II, 316.
[232] Merğınâni, ***Hidâye***, I, 48.
[233] Tahâvi, ***Şerhu Maâni'l- Âsar***, I, 215.
[234] İbn Mâce, İkâme, 13.
[235] İbn Âbidin, ***Reddü'l-Muhtar***, II, 190.
[236] Zuhaylî, ***Fıkhul İslâmi ve Edille,*** I, 648.
[237] Ârâf, 7/204.

Hanefilere göre, Ubâde b. Samed hadisi tek başına namaz kılanlar için geçerlidir. ‘*’Ümmü Kur’anı okumayanın namazı yoktur.*’’Hadisinin âm olan hükmünü ‘’ *imamın okuması onun içinde kıraattir*.’’ Hadisiyle tahsis etmişlerdir.

7. Namazların Cem’i

عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما قال رأيت النبي صلى الله عليه وسلم إذا أعجله السير يؤخر المغرب فيصليها ثلاثاً ثم يُسلم ثم فلما يلبث حتى يقيم العشاء فيصل ي ها ركعتين ثم يسلم ولا يسبح بعد العشاء حتى يقوم من جوف الليلة

İbn Ömer (r.a) demiştir ki: ‘’Resulullah acele bir yere gitmek istediğinde (yolculuğa çıkmak istediğinde) akşam namazını geciktirdiğini, sonra üç rekat akşam namazı kılıp selam vererek biraz dinlenip arkasından yatsı namazına kalktığını ve onu da iki rekat kılıp selam verdiğini gördüm. Resulullah yatsıdan sonra gece yarısında kalkıncaya kadar namaz kılmazdı.’’[238]

Hadis, Rasulullah (s.a.v)’ın akşam namazı ile yatsı namazını birleştirdiğine işaret etmektedir.

Bir fıkıh terimi olarak cem'-i takdîm, hacc yapanların vakfe için Arafat'a çıktıklarında öğle namazının vakti içinde, önce öğle namazını; hemen arkasından da ikindi namazını birleştirerek kılmalarıdır. Cem'i tehîr ise, yine hacıların güneş battıktan sonra Arafat'tan Müzdelife'ye geldiklerinde; önce, vakti geciken akşam namazını kılmaları, hemen arkasından da yatsı namazını edâ etmeleridir. Burada öğle ile ikindi ve akşamla yatsı namazları, aynı vakitte birleştirilerek kılındıkları için buna "camii's-salâteyn" yani "iki namazı birleştirme" terimi de kullanılmıştır. Hanefî mezhebine göre "camii's-salâteyn" hac dışında câiz olmaz.[239]

Cem ile ilgili temel problem cemin sûri bir cem mi yoksa vaktî bir cem mi olduğudur. Hanefilerin cemin sûrî olduğunu ifade ederken dayandıkları deliller şunlardır:

---

[238] Buharî, Taksîru’s-Salât 16; Müslim, Müsâfirîn 46; Ebu Dâvud, Salât, 274; Nesâî, Mevâkît, 42.
[239] Davudoğlu, ***Sahîh-i Müslim, Terceme ve Şerhi***, VI, 438.

"*Namaz mü'minlere vakitli olarak farz kılındı*"[240] âyet-i gereğince, her namazın vaktinde kılınması farz-ı ayndır; edâ yerine geçmez. Bu kaidenin yalnızca hacılara has olmak üzere iki istisnası vardır; biri, Arafat'da takdim cem'i, diğeri Müzdelife'de te'hir cem'i. Çünkü Hz. Peygamber buralarda namazlarını iki vakti birleştirerek kılmışlardır. Arefe günü Arafat'da ikindi olmadan öğlenin farzından sonra ikindi namazı kılınır.[241] Diğer bir delil de şu ayettir:

‘’*Malum olan namazları muhafaza ediniz*’’[242]

Hanefilere göre mütevâtir haberlerin ahad haberlerle tahsisi söz konusu değildir. Haneflerin delil olarak zikrettikleri ayetlerin Arafat ve Müzdelifedeki cem’e dair mütevâtir haberlerle zira namazların Arafat ve Müzdelife’de cem edilerek kılınması hususu Kur’an’da yer almamaktadır. Tahsis edildiğini göz önüne alığımız taktirde bu ayetlerin delaletlerinin de katî olmaktan çıkıp zannî olduklarını ve cem’e dair ahad haberlerle tahsis edileleceğini ve bunun Hanefilerin usûle dair kaidelerinin gereği olduğunu söyleyebiliriz [243]

Cem konusuyla ilgili hadisler Hanefiler ve diğerleri tarafından ahad olarak kabul edilmiştir. Daha sonraları bu konudaki hadislerin ahad değil müstefiz olduğu ortaya çıkmış ve son olarak, hadislerin senetlerindeki ravilerin sayımıyla elde ettiğimiz neticeye göre, bu konudaki hadislerin meşhur derecesine varmış olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun izahı kolaydır; çünkü geçmiş asırlarda, eldeki imkan ve vasıtalar, zamanımızdakilere kıyasen oldukça sınrlı olduğundan, bir fakih veya muhaddisin, bir konudaki hadisin dünyada mevcut bütün tariklerini toplama şansı, şimdi zamanımızda sahip olduğumuzdan daha azdı. [244]

Hanefiler, Müslim’den rivayet edilen aşağıdaki hadisle amel etmişlerdir:

عن عبد الله رضي الله عنه قال: ما رأيت النبي صلى الله عليه وسلم صلى صلاة بغير ميقاتها، إلا صلاتين: جمع بين المغرب والعشاء، وصلى الفجر قبل ميقاتها.

---

[240] Nisa, 4/103.
[241] Davudoğlu, ***Sahîh-i Müslim, Terceme ve Şerhi***, VI, 438-439.
[242] Bakara, 2/238.
[243] Kırbaşoğlu, ***Namazların Birleştirilmesi***, İlahiyat, Ankara, 2002, s. 109.
[244] Kırbaşoğlu, ***Namazların Birleştirilmesi***, s. 137.

Abdullah'dan rivayet edildiğine göre, demiştir ki: Ben Rasulullah (s.a.v)'ı vakfe dışında sadece iki namazı kılarken gördüm. Müzdelifede akşamla yatsıyı birleştirerek kıldı. O gün sabah namazını da vaktinden önce kıldı.[245]

Tahavi'ye göre; iki namazın cem edilmesi sûri bir cemdir (öğleyi son vaktinde, ikindiyi ilk vaktinde kılarak cem olmasıdır). Nitekim İbn Abbas'ın "Resulullah öğleyle ikindiyi ve akşamla yatsıyı kıldırdığına dair rivayeti bunu desteklemektedir.[246] Aynî, cem'in ruhsat olduğunu fakat Haber-i Vâhid, kati bir ayet olan "Hafizû ala's Salavâti" ayetiyle çatıştığı için bunu ''Cem'i Sûri''ye hamlettiğini söylemektedir.[247]

Yolculukta namazın vaktinden önce cem'i takdîm (öne alınarak birleştirme) şeklinde kılınacağına delâlet eden, Hz. Muaz'dan naklen Ebû't-Tufeyl'in rivayet ettiği hadisten başka açık hadis yoktur. Bu hadîste şöyle denilmektedir: "Hz. Peygamber, Tebük savaşında, güneş battıktan sonra yola çıktığında, yatsıyı öne alır ve onu akşamla birlikte kılardı." [248]

Tirmizî, bu hadîsin "garîb" olduğunu söylemiş, Hâkim ise, "Bu hadîs uydurmadır" demiştir. Ebû Dâvud namazın vaktinden önce kılınacağını bildiren sabit bir hadîs olmadığını belirtmiştir. [249]

Buradan anlaşılan şudur: Arafat ve Müzdelife dışında iki namazın birleştirilmesi sadece şeklen olmuştur. Aslında iki namaz ayrı ayrı kendi vakitleri içinde kılınmış; ancak birinci namaz vaktinin sonuna geciktirilmiş, ikinci namaz ise ilk vaktinde edâ edilmiştir.

8. İstirahat Oturuşu

عن مالك بن الحويرث رضي الله عنه أنه رأى النبي صلى الله عليه وسلم يصلي فإذا كان في وتر من صلاته لم ينهض حتى يستوي قاعدا .

---

[245] Müslim, Hac, 292.
[246] Tahavî, ***Şerhu Maâni'l-Âsâr***, V, 90.
[247] Aynî, ***Umdetü'l-Kârî***, XV, 110.
[248] Ebû Dâvud, II, 18.
[249] Şevkânî, ***Neylü'l- Evtâr***, III, 262.

Malik b. Huveyris, ''Resulullah'ı namaz kılarken gördüm; namazın tek rekatlarının secdelerinde doğrulup oturmadıkça kalkmazdı'' diyor.[250]

Hadis, namazda ikinci secdeden sonra ayağa kalkılan her rekatta oturulabileceğine işaret eder.

İstirahat oturuşu: namazda ikinci secdeden sonra ayağa kalkılan her rekatta istirahat oturuluşu diye adlandırılan hafif bir duraklama âdetidir.[251]

Hanefilere göre istirahat oturuşu yoktur. Secdeden ayağının üzerine derhal kalkmak sünnettir. Çünkü, Ebu Hureyre; "Resullullah'ın ayağının uçları üzerine kalktığını rivayet etmiş, bu rivayeti İbn Mesud, İbn Ömer ve İbn Abbas da teyid etmişlerdir. Hanefiler, Malik İbn Huveyris'in rivayetini Resulullah'ın istirahat için oturmasını gerektiren bir rahatsızlık haline hamlederek hadisleri uzlaştırmışlardır.[252]

Cumhura göre istirahat oturuşu müstehap değildir. Çünkü bu husus Resulullah'ın namazını vasfeden Ebu Humeyd es Saidi hadisinde zikredilmemiştir.[253]

Hanefilerin delilleri Vail b. Hucr'un Resulullah (s.a.v)'ın namazı hakkındaki hadisinde geçen

فقام ولم يتورك فكان إذا رفع رأسه من السجدتين ، استوا قائم

''İki secdeden başını kaldırdı mı kalkarak doğrulurdu ifadesidir.''[254] Bu hadisi Bezzar, müsnedinde rivayet etmiş, yalnız Nevevi hadisi zayıf bulmuştur. İstirahat oturuşunu caiz görmeyenler, İbn Münzir'in rivayet ettiği Numan b. Ebi Ayyaş hadisiyle de istidlal ederler:[255]

أدركت غير و احد من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم فكان إذا رفع رأسه من السجد ة في أول ركعة وفي الثالثة قام كما هو ولم يجلس .

---

[250] Buhârî, Ezan, 142.
[251] Zuhayli, ***el-Fıkhu'l- İslâmi ve Edille***, II, 36.
[252] San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn.Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, I, 215.
[253] Şevkâni, ***Neylü'l- Evtâr***, III, 184.
[254] Ebû Davud, Salât, 141.
[255] San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn.Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram,*** II, 346.

Rasulullahın ashabından birçoklarına yetiştim (bunlardan her biri) başını ilk rekatta ve üçüncü de secdeden kaldırdığı zaman, bulunduğu vaziyette kalkar, oturmazdı.[256]

Tahavi demiştir ki; *Ebi Hamid hadisinde istirahat oturuşu yoktur. İstirahat oturuşu*,

فقام ولم يتورك

Lafzı ile geçmiştir. Ebu Davud, bu lafzı çıkarmıştır. İki hadis arasında ihtilaf muhtemeldir.[257]

Aynî, bu hususla ilgili şöyle demiştir: *Malik b. Huveyris hadisinde eğer Peygamber böyle yapmış olsaydı önceden otururdu.*[258]

Bizim görüşümüze göre, ibadetlerde Hz. Peygamberin bir rahatsızlığı sebebiyle yaptığı farklı bir uygulama ibadetin bir parçası zannedilmiştir. Bu da Hz. Peygamberin neden böyle yaptığının bilinememesinden kaynaklanır.

9. Selam Vermeden Sehiv Secdesinin Yapılması

عن عبد الله ابن بحينة رضي الله عنه وهو من أزد شنوأة وهو حليف لبني عبد مناف.
وكان من أصحاب النبي [صلى الله عليه وسلم] صلي بهم الظهر. فقام في الركعتين الأوليين لم يجلس فقام الناس معه. حتى إذ قضى الصلاة وانتظر الناس تسليمه كبر وهو جالس فسجد سجدتين قبل أن يسلّم ثم سلّم

Abdullah İbn Buhayne (r.a)'den rivayet edildiğine göre, Rasulullah kendisiyle beraber öğlen namazı kılarken ilk iki rekatta oturmaksızın kalktı. Resulullah namazı bitirdikten sonra, halk selam vermesini beklerken Resulullah oturduğu yerde iki secde yaptı ve sonra selam verdi.[259]

---

[256] Tirmîzî, Salât 191; Nesâi, İftitah, 128.
[257] Tahâvî, ***Şerhu Maâni'l- Âsâr***, III, 170.
[258] Aynî, ***Umdetü'l- Kâri***, XI, 98.
[259] Buhâri, Sehv I, Ezan 145, 147, Eyman, 15.

Hadis sehiv secdesinin[260] selam vermeden önce olduğuna işaret etmektedir.

Hanefiler bu hadisle amel etmemişlerdir.

Hanefilere göre her sehiv için selamdan sonra iki secde vardır.[261] Onlar, Muğire İbn Şûbe'nin rivayet ettiği aşağıdaki hadise dayanarak sehiv secdesinin selamdan sonra olacağını kabul etmişlerdir.

Muğire (r.a)'den rivayet edildiğine göre hadis şöyledir: Muğire demiştir ki *"Resulullah bizimle namaz kıldı ve yanlışlıkla, birinci oturuşa oturmadan kalktı, biz tesbihle işaret verdikse de aldırmadı, namaza devam etti ve bitirince de selam verip iki kere secde etti*.[262]

Hanefiler bu rivayetlerden hareketle ''sehiv secdesi selam verdikten sonra yapılır'' demişlerdir.

Sehiv secdesinin yapılış şekli şöyledir: Namazda sehiv secdesi yapması vacib olan kişi, sağına selam verdikten sonra, tekbir alarak secdeye gider. Secde esnasında tesbihatta bulunur. Tekbir alıp oturur ve yine tekbir alıp ikinci secdeye varır. Sonra teşehhüdü okur ve ikinci defa selam verir. [263]

10. Namaz Kılarken, Çocuğu Kucaklamakla Namazın Bozulmaması

عن أبي قتادة رضي الله عنه قال: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي وهو حامل أمامة بنت زينب فإذا سج د وضعها وإذا أقام حملها .

Ebu Katade'den rivayet edilmiştir. Demiştir ki: Resulullah (s.a.v) Ümame binti Zeyneb'i sırtına alıp namaz kılardı. Secdeye vardı mı onu indirir; kalktığında tekrar alırdı.[264]

Hadis, namaz kılanın insan olsun hayvan olsun bir canlıyı üzerinde bulundurmanın namaza zarar vermeyeceğini göstermektedir.

---

[260] Sehiv secdesi : Yanılmak suretiyle namazın rükünlerinden birisini geciktirme veya bir vacibi terk ya da geciktirme halinde, namazın sonunda yapılması gereken iki secde demektir. Bkz. İbn Abidin, ***Reddü'l-Muhtar***, III, 163.

[261] İbnu'l- Hümâm, ***Fethü'l Kâdir***; I, 356.

[262] Tirmîzî, Salât, 269; Ebû Davut, Salât, 198.

[263] ***el-Fetevâ'l- Hindiye***, I, 125.

[264] Buhârî, Salât, 106; Müslim, Mesâcit, 41; Ebû Davut, Salât, 163; Nesâi, Mesâcit, 9.

Hz. Peygamberin Ümâmeyi kucağına alarak namaz kılması bir defa vâki olmuştur. Hadis mutlak olduğuna göre zarûret olsa da olmasa da bu caizdir. Ancak Hanefilerce bu caiz değildir. Hadisi te'vil yoluna gitmişlerdir. Bu işi Hz. Peygambere has kılmışlardır. Ümame kendiliğinden peygambere asılıyordu. Bazıları zarûrete binaen Hz. Peygamber böyle yapmıştır derler. Hadis mensuhtur diyenler de vardır.[265]

Namazda ''ameli kesir''[266] namazı bozar.[267] Namaz kılan kişiye dışardan bakan birisi, onun namazda olmadığından şüphe etmezse bu, amel-i kesir'dir."Namaz, yalnız Allah için yapılan bir ibadet olduğundan namaz esnasında konuşmak caiz değildir. Namazın yararına da olsa iki harf ile konuşan kimsenin namazı batıl olur.[268]

Bu görüşün dayandığı delillerden biri de Muaviye b. Hakem es-Sülemi'den rivayet edilen şu haberdir: *Muaviye namazda aksıran kimseye: Yerhamukellah demiştir. Hz. Peygamber (a.s) kendisine şöyle buyurdu: ''Bu namazda insanların sözlerinden bir şey konuşmak yaraşmaz*.''[269]

Eğer kişi namaz esnasında yer, içer, konuşur veya eline Kur'an alıp okursa namazı fâsit olur.[270]

Zeyd İbn Erkam (r.a)'dan şöyle nakledilmiştir: "*Biz, namaz kılarken konuşurduk. Öyle ki herkes kendi yanındakine bir şeyler söyleyebilirdi, derken şu ayet nazil oldu: "Allah'ın divanına tam huşü ve itâatle durun." [271] Böylece sükut etmekle emrolunduk ve konuşmaktan men edildik*."[272].

---

[265] San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, III, 254.

[266] Amel-i kesir: Namaz kılanın namazla alakası olmayan birbiri ardınca yaptığı üç harekete denir. Bkz. İbn Âbidin, ***Reddü'l-Muhtar,*** II, 536.

[267] İbn Abidin, ***Reddü'l-Muhtar,*** II, 537.

[268] Molla Hüsrev, ***Dürerü'l-Hükkâm,*** I, 104.

[269] Müslim, Mesâcid 33; Ebû Davud, Salât, 171.

[270] Mavsılî, ***el İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar*** , Ta'lik, Şeyh Mahmud Ebû Dakîk, Pamuk Yayınları, İstanbul, 1993, s. 62.

[271] Bakara, 2/ 238.

[272] Müslim, Mesâcid 35; Tirmîzî, Salât 297, Nesâî, Sehv 20.

İbn Mesud (r.a)'dan şöyle nakledilmiştir demiştir ki: *"Resülullah (a.s)'a selam verirdik, O da bize mukâbele ederdi. Necâşi'nin yanından döndüğümüz zaman Ona yine (namazda) selam vermiştik, bize selam vermedi.*

- "Ey Alah'ın Resülü, biz sana vaktiyle namazda selam verirdik, sen de selamımızı alırdın (şimdi niye almıyorsun)?" dedik. Bize şöyle cevap verdi:

- "Namazda meşguliyet var!"[273]

Bizim görüşümüze göre, Hz. Peygamberin Ümameyi kucağına alarak namaz kılması bir defa vâki olmuştur. Hanefiler, hadisi tevil yoluna gitmişlerdir. Bu işi Hz. Peygambere has kılmışlardır. Hz. Peygamber Ümâme binti Zeyneb'i kendi isteğiyle sırtına almamıştır. Ümâme binti Zeyneb Hz. Peygamber'in sırtına biniyor; Hz. Peygamber'de düşmemesi için onu tutup yere indiriyordu. Burada namazı bozacak kasti bir eylem ve söz yoktur.

11. Cuma vaktinde imam hutbedeyken nafile namaz kılınması

عن جابر بن عبد الله رض ي الله عنهما قال جاء رجل والنبي صلى الله عليه وسلم يخطب الناس يوم الجمعة فقال: أ صلّيتَ يا فلانُ ؟ قال :لا، قم فاركَع .

Cabir (r.a)'den şöyle nakledilmiştir: Resulullah (s.a.v.) Cuma günü mescitte hutbe okurken birisi geldi. Resulullah ona "Namaz kıldın mı ? Ey falan" dedi. O da "Hayır" dedi. Bunun üzerine Resulullah ''kalk namaz kıl'' dedi.[274]

Hadis, ''tahiyyetü'l- mescit''[275] denilen nafile namazın hutbe okunurken bile, kılınacağına delildir.

Cum'a günü imam, hutbe için minbere çıktığı zaman insanlar, namaz kılmayı ve konuşmayı terkederler. İmam-ı Azam Ebû Hanife (r.a) bu hususta Ebu

---

[273] Müslim, Mesâcid 34; Ebü Dâvud, Salât 170.

[274] Buhârî, Cum'a, 32.

[275] Tahiyyetü'l- Mescid: Bir cami veya mescide girildiğinde kılınan iki rekat namaza denir. Bkz. Ebû Davut, Salât 19.

Hureyre'den rivayet edilen aşağıda geçen hadisi esas almıştır. ''*Muhakkak ki namaz kılmak ve konuşmak "Hutbe'yi" dinlemeye mani olur.*'' Demiştir. [276]

وعن ابي هريرة رضي الله عنه قال: قام رسوله صلي الله عليه وسلم اذا قلت لصاحبك يوم الجمعة انصت والامام يخطب فقد لغوت.

Ebu Hureyre (r.a)'den rivayet edildiğine göre, Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Cuma günü imam hutbeye çıktığı zaman, sen arkadaşına sus desen boş laf etmiş olursun.''[277]

Hanefilerden Kemalettin İbn Hümam "Fethül Kadir" adlı eserinin Cuma bahsinde şöyle diyor: ''*Kütübü Sittede Ebu Hureyre (r.a)'den tahriç edilen hadis*[278] *delâlet yoluyla namazın ve tahiyyetü'l- mescidin imam hutbedeyken kılınamayacağını gösterir. Resulullah o zat namazını bitirinceye kadar hutbesini kesmiştir.*''[279]

Hanefilere göre, İmam hutbedeyken mescide giren kimsenin hutbe dinlemesi, nafile namaz kılmaktan efdaldir.[280]

İmameyne göre henüz hutbeyi okumaya başlamadan önce namaz kılınabilir, hatip hutbeye çıktığında her şeyi bırakıp onu dinlemek, hutbenin ve Cuma namazının amacına ve gayesine daha uygundur. Bu bakımdan fukahanın çoğu hutbe okunurken Peygamber (a.s)'e salavat getirmek bile mekruhtur demişlerdir.[281]

Özetlemek gerekirse: Hanefilere göre Cuma günü imam hutbe için minbere çıktığı zaman cemaat imama doğru döner ve dikkatle onu dinlerler. İmam hutbe okurken namaz kılmak mekruhtur.[282]

Bizim görüşümüze göre, vacib olan Cuma hutbesini dinlemek nafile namaz kılmaktan daha faziletlidir. Bu sebeple imam hutbedeyken nafile namaz kılmaması

---

[276] Merğınâni , ***Hidâye***, I, 84.
[277] Müslim, Cuma, 11; Muvattâ, Cuma, 6; Ebû Davut, Salât, 235.
[278] Bu hadis yukarıda geçmiştir.
[279] İbnü'l- Hümâm, ***Fethu'l- Kâdir***, II, 116.
[280] Şevkâni, ***Neylü'l- Evtâr***, III, 271.
[281] Yıldırım, Celal, ***Kaynaklarıyla İslam Fıkhı***, Uysal Kitabevi, İzmir, 1980; I, 495.
[282] Mavsılî , ***el İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar***, s. 84.

daha mantıklıdır. Hanefiler Cabir hadisini terk etmişler Ebu Hureyre hadisini tercih etmişlerdir.

12. Deve üstünde vitir namazı kılmanın cevâzı

عن ابن عمر رضي الله عنهما قال إن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يوتر على البعير.

İ bn Ömer (r.a) demiştir ki; Resulullah deve üstünde vitir namazı kılardı.[283]

Hadis, vitir namazının hayvan üzerinde ve îma ile kılınmasının caiz olduğuna işaret etmektedir.

İmam-ı Âzam'a göre vacip olan namazı hayvan üstünde kılmak caiz değildir. Bu hadis diğer hadisler tarafından nesh edilmiştir.[284]Bu hadisi Hanefiler, nafile namazlar için te'vil etmişlerdir.

Hanefilerin konuyla alakalı olarak dayandıkları delil şu hadisi şeriftir:

عن ابن عمر إنه كان يصلى راحلته ويوتر بالأرض ويزعم أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كذلك كان يفعل .

İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v) yolculuk yaparken vitir namazını yerde kılardı hep böyle yapardı.[285]

Resûl-i Ekrem (sav)'in geceleyin özürsüz olarak hayvan üzerinde nafile namaz kıldığı; vitir namazı'nı edâ ederken hayvan üzerinden inerek yerde edâ ettiğini esas alan Hanefi Fûkahası; "hiçbir özür yokken vitir namazı'nın hayvan üzerinde ve ayakta durmaya gücü yettiği halde, oturarak kılınması caiz olmaz" hükmünde ittifak etmiştir.[286]

Binek üzerinde kılınması caiz olan namazlar, nafile namazlar ile müekked sünnetlerdir. Ancak sabah namazı bunların dışındadır, farz namazları ile vitir ve adak namazları ve cenaze namazları gibi bütün diğer namazların kılınması caiz değildir. Bunların binek üzerinde özürsüz olarak kılınması caiz değildir. Çünkü bunda bir

---

283 Buhârî, Vitir 5.
284 Mavsılî, ***el İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar***, s. 69.
285 Müslim, Müsâfirûn, 39.
286 ***el-Fetavâ'l- Hindiyye***; I, 111.

güçlük bulunmamaktadır.[287] Sefer süresi yolda dahi olsa kişi farz namazları, özrü olmaksızın binek üzerinde kılamaz. Çünkü farzların belli vakitleri vardır. O vakitlerde biraz durup namaz kılmak zor değildir.[288] Ancak yerde fazla miktarda çamur veya bir canavar ya da düşman tehlikesi bulunursa o takdirde buna cevaz verilmiştir.[289]

13. Kadınların Zikir Meclisinde Bulunmaları

عن حفصة قالة: كنا نمنع عواتقنا لن ي خرجن ف ي الع ي د ي ن، فقدمت امرأة فنزلت قصر بنى خلف فحدثت عن اختها، وكان زوج اختها غزا مع النبى صلى الله عل ي ه وسلم ثنت ي عشرة، وكانة اختى معه ف ي ست ، قالت كنا نداوى الكلمى وقوم على المر ض ى،فسألت اختى النبى صلى الله عل ي ه وسلم اعلى إحدان بأس اذالم ي كن لها جلباب أن لاتخرج ؟ قال : لتلبسها صاحبتها من جلبابها، واتشهد الخ ي ردعوة المسلم ي ن، فلما قدمت ا م عطية سالتها: اسمعت النبى صلى الله عل ي ه وسلم قالت: بأبى سمعته يقول ت خرج العواتق وذوات الخدور والحيض . وليشهدن الخير دعوة المؤمنين ويعتزل الحيض المصلى .(قالت حفصة): فقلت: االح ي د؟ قال: أليس يشهدن عرفة وكذا وكذا .

Hafza (r.ha)'dan rivayet edildiğine göre, demiştir ki: Biz tazelerimizi[290] bayramlarda mescide çıkmaktan menederdik. Basra'ya bir kadın gelip, Kasrı benî Halefe indi. O kadın hemşiresinin –kocası Nebi (s.a.v) ile birlikte oniki gazada bulunmuş, kendiside bizzat altmış yaşına girmişti- ''Biz yaralılara ilaç yapar, hastalara bakardık. '' dediğini rivayet ettikten sonra dedi: ''hemşirem, Nebi (a.s)'a : birimizin cilbabı olmazsa mescide çıkmasında beis var mı'' ? diye sormuş; Nebi (s.a.v): ''Arkadaşı kendi cilbablarından birini ona giydirsin de hayırda ve müslümanların dualarında hazır bulunsunlar.'' Ümmü Atiyye (r.ha) buraya geldiğinde bunu Nebi'den işittin mi ? diye sordum. Dedi: ''Ona babam feda olsun evet işittim.'' Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: ''Gelinlik genç kızlarla evlenmeyip evde duran âkifeler çıkar, hayırda ve müminlerin dualarında hazır olurlar, hayızlı olanlar namaz kılınan yerde bulunmasınlar.'' Hayızlılarda mı hazır bulunsunlar?

---

[287] Zuhaylî, ***Fıkhu'l- İslâmi ve Edille***, I, 475.
[288] İbnü'l Hümâm, ***Fethü'l- Kâdir*** I, 463.
[289] Yıldırım, ***Kaynaklarıyla İslam Fıkhı***, I, 474.
[290] عواتق: Henüz kocaya gitmemiş kızlar demektir. Bkz. ***Sahihi Buhârî Muhtasarı Tecridi Sarih Tercemesi***, Zebidî, Ahmed Naim, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1982, I, 235.

Dedim ''Bunlar Arafat'ta keza ve keza(yani müzdelife vakfesinde ve istiska namazında) hazır olmadılar mı ''? diye cevap verdi.[291]

Resulullah'ın kadınların dua ve hayra hazır olmalarını söylemesi onların zikir ve vâz meclisinden men olunmayacaklarına işaret olduğu gibi, hayızlıların mescidden uzak durmalarını bildirmesi de hayızlı olanların namaz kılmayacaklarına işarettir.

Muteahhirun Hanefi uleması bu hadisle amel etmemiş ve bu ahkâmın Hz. Peygamber zamanına mahsus oluğunu belirtmişlerdir. Fitne kapısı açılıp fesat erbabı meydana çıkınca erkek topluluğu olan yerlere kadınların çıkmamalarına fetva vermişlerdir.[292]

İbn Mes'ud (r.a) demiştir ki: "Resülullah (a.s) şöyle buyurmuştur: *"Kadın avrettir, dışarı çıktı mı şeytan ona muttali olur*."[293]

Hanefi mezhebine göre örfün değişmesiyle hüküm de değişir. Birçok meselede muteahhirûn, Ebu Hanife'ye ve Sahibeyn'e (İmam Muhammed ve Ebu Yusuf) muhalefet etmiştir. Çünkü bu gibi fürûda onları muhalefete sevkeden örftür. Usul ve kaidelerde ise onların izindedirler.[294]

Ebu Hanife ve Sahibeyn'e göre genç kadınların her hâlükârda cemaatle namaza gitmeleri mekruhtur. Çünkü bunda fitne korkusu vardır. Ebu Hanife'ye göre yaşlı kadınların sabah, akşam ve yatsı namazları için cemaatle namaza çıkmalarında bir beis yoktur. Öğle ve ikindide vardır. Çünkü aşırı şehvet gündüz namazlarında onlara da ilgi doğurabilir. Fitne meydana gelir. Sabah ile yatsı namazında fâsıklar uyku halindedirler.[295]

Hz. Enes (r.a)'den şöyle rivayet edilmiştir: "Resülullah (a.s) kadınlarından biriyle beraber idi. Yanından bir adam geçti. Rasulullah adamı çağırarak:

- "Bu benim zevcemdir!" dedi. Adam:

---

[291] Buhârî , Hayz, 23.
[292] Ebu Zehrâ, ***Ebu Hanîfe***, s.388.
[293] Tirmîzî , Radâ 18.
[294] Ebu Zehrâ, ***Ebu Hanife***, s. 389.
[295] Merğınâni , ***Hidâye***, I, 273.

-"Ey Allah'ın Resulü! Ben herkesten şüphe etsem de sizden şüphe etmem!'' deyince, Peygamber (s.a.v): "Şeytan insana kanın nüfuz ettiği gibi nüfuz eder!" buyurdular.[296]

Muteahhirun ulema bütün kadınların bütün namazlara çıkmalarını men etmiştir. Çünkü belli vakitlerde fasıklar galiptir.

وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ

"Vallahi sizden ileri gidenleri ve sizden geri kalanları bildik"[297] ayeti kadınlar hakkında nazil olmuştur. Çünkü münafıklar kadınların avret yerini görmek için geriye dururlarmış. Hz. Ömer de kadınların mescide çıkmasını men etmiştir.[298]

Bu hususla ilgili olarak bir çok alim görüş bildirmiştir. Bunlardan Hattabi, kadınların ilim meclislerine gidebileceklerini ancak mescide hayızlı olarak gidemeyeceklerini söylemiştir. Kurtubi demiştir ki bu hadis, kadınların mescide gitmelerinin vacip olmadığının delilidir. Çünkü ittifakla namaza gitmekle mükellef değillerdir. bundan amaç namaza yakınlık, hayırda ortaklık ve İslam'ın güzelliğini ortaya çıkmasıdır, Kuşeyrî demiştir ki o zamanlar müslümanların sayısı azdı bunun için cevaz verilmiştir.[299]

Câmi, kadınların erkeklere karışmasına engel ise kadınlar câmide ses ve hareketleriyle erkeklerin dikkatini çekmezse dış elbiseleriyle iyi niyetle camilere gidip namazlarını orada kılmalarında, dini bilgileri dinlemelerinde sakınca yoktur.[300]

Bizim görüşümüze göre, Kadınların camilerden tamamen soyutlanmasının dindarlıkla alâkası olmadığı gibi namazın ruhuna tamamen aykırı olan hiçbir zaruret bulunmadan kadın ve erkeklerin aynı safta namaz kılmalarının da İslamiyetle alakası yoktur. Kadınlar dini bilgiler öğrenmek için peygamberimiz zamanında olduğu gibi camiye gidebilirler. Ayrı bölmelerde namaz kılabilirler.

---

[296] Müslim, Selâm, 23.
[297] Hicr, 15/24.
[298] San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, II, 183.
[299] Molla Hüsrev, ***Dürerü'l- Hükkâm***, I, 82.
[300] ***el- Fetevâ'l- Hindiyye***, V, 346.

14. Şehidlerin Cenâze Namazının Kılınması

عن جابر رضي الله عنه قال كان النبي صلى الله عليه وسلم يجمع بين الرجلين من قتلي أحد في ثوب واحد ثم يقول: أيّهم أكثر أخذاً للقرآن فيقدمه في الحد ولم يغسّلوا ولم يصلى عليهم .

Cabir (r.a)'den rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v) Uhud şehitlerinden iki kişiyi bir elbise içinde bir yere getiriyor. Sonra bunlardan hangisinin daha çok Kur'an bildiğini soruyor bunun üzerine önce onu kabre defnediyordu, Uhud Şehitleri yıkanmamış ve üzerlerine de cenâze namazı kılınmamıştır.[301]

Hanefilere göre her nevi şehidin cenâze namazı kılınır.[302] Hakiki şehidlerin yıkanmaması meselesinde dört mezhep imamı ittifak etmiştir. Hanefiler, Hz. Peygamber (s.a.v)'in Uhud Şehidlerinin üzerine cenaze kıldığını ve Hz. Hamza (r.a)'nın üzerine yetmiş defa tekbir aldığını ifade eden hadis ile amel ederler: [303]

أنه صلى الله عليه وسلم صلّى على قتلى أحدى بعد ثمان سنين.

Hz. Paygamber (s.a.v) Uhud şehidlerinin cenâze namazını sekiz sene sonra kıldı.[304]

Uhud şehitlerinin cenaze namazının kılınmasıyla alakalı diğer bir rivayette İbn Abbas'tan gelmiştir:

İbn Abbas (r.a) şöyle anlatmıştır: *Uhud günü şehitlerin cenâzeleri Rasulullaha getirildi. Resulullah onar onar guruplar halinde şehitlerin cenaze namazlarını kıldırdı. Her grup değiştikçe Hamza yerinde sabit kalıyordu.*[305]

Cabir hadisi bir istisna teşkil ederse de ahad kabilindendir. Şehit elbiseleri ile kefenlenir üzerine namaz kılınır.[306]

Bizim görüşümüze göre, Hanefiler, Cabir hadisini terk etmişler; İbn Abbas hadisini tercih etmişlerdir. Günümüze kadar gelen uygulamada da şehidlerin cenaze namazları kılınmıştır.

---

[301] Buharî, Cenâiz, 73.
[302] İbn Âbidin, ***Reddü'l-Muhtar***, II, 523.
[303] San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, II, 272.
[304] Tirmîzî , Cenâiz, 20.
[305] Tirmîzî, Cenâiz, 28.
[306] Mavsılî , ***el İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar,*** s. 97.

15. Küsûf Namazında Hutbe

وقد تجلت الشمس فخطب الناس

Güneş açılmış olarak namazdan çıktı ve halka hutbe okudu. [307]

Hz. Peygamber, (s.a.s) oğlu İbrahim vefat ettiği zaman üzülmüştü. Aynı günde güneşin tutulması üzerine bazı insanların, güneşin de Hz. Muhammed'in üzüntüsüne ortak olduğunu öne sürmesi üzerine, Allâh'ın elçisi şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz güneş ve ay, Allâh'ın âyetlerinden iki âyettir; herhangi bir kimsenin ölümü veya dünyaya gelmesi yüzünden tutulmazlar. Siz onların tutulduğunu gördüğünüz zaman, tutulma sona erinceye kadar namaz kılınız ve dua ediniz*" [308]

Hanefilere göre, küsûf [309] namazı için hutbe yoktur. Çünkü Hz. Peygamber hutbeyi değil, yalnız namazı emretmiştir. O'nun namazdan sonra hutbe okuması, hükmü bildirmek içindir. Hz. Peygamberin küsûf namazından sonra yaptığı bir konuşma şöyledir: "*Şüphesiz güneş ve ay Allah'ın mucizelerinden bir mucizedir. Bir kimsenin ölümü veya dünyaya gelmesi yüzünden tutulmazlar. Bunu görünce Allah'a dua edin, namaz kılın ve sadaka verin. Şüphesiz şu makamımda size söz verilen her şeyi gördüm. Beni öne geçer gördüğünüzde ben de kendimi Cennet'ten bir salkım almayı arzu eder görüyordum. Beni biraz geri çekilirken gördüğünüzde ben Cehennem'in bir kısmının diğer tarafını yediğini görüyordum*."[310]

Hadîsin başka bir rivayeti de şöyledir:

"*Rasûlüllah (s.a.v) iki rek'at namaz kıldı ve rek'atlarda kıyamı uzun yaptı. Sonra geri döndü, güneş açılınca da şöyle buyurdu: "Bunlar, Allah'ın kendisiyle*

---

[307] Buhârî, Küsûf, 2, 4, 5.

[308] Buhârî, Küsûf, 1, 3, 8, 13, 15, 17; Müslim, Kusûf, 10; Ahmed b. Hanbel, IV, 249, 253.

[309] Küsûf, astronomi ilmi bakımından; güneş ışıklarının tamamının veya bir bölümünün, gündüz, güneşle dünya arasına ay'ın gölgeşinin girmesiyle dünyanın belli bir yöresine ulaşamamasıdır. Bkz. Kamil Yaşaroğlu***, D. İ. A, Küsûf***, Ankara, 2002, XXVI, 576.

[310] Müslim, Kusûf, 3901; Mâlik, Muvatta', I, 186; Beyhakî, III, 323, 324; Şevkânî, ***Neylü'l-Evtâr***, III, 325.

kullarını korkuttuğu belgelerdir. Bu gibi mucizeleri gördüğünüz zaman, farz namazlardan en yeni kıldığınız namaz gibi namaz kılınız." [311]

Hz. Peygamber, o günkü konuşmasıyla hutbeyi kastetmemiştir; güneş tutulmasının birinin ölümü sebebiyle olduğuna inananlara bir red cevabı vermek istemiştir. Buhârî hadisi, Küsuf'da hutbe okunacağına delil olmaz. Fıkhî kaidemize göre bir işten maksat ne ise hüküm ona göre verilir. [312] Hz. Peygamber hutbeyi değil namaz kılmayı emretmiştir. Namazdan sonra hutbe okumasının sebebi insanlara bu namazın hükmünü bildirmektir. Bu da Hz. Peygambere mahsustur. [313]

Bizim görüşümüze göre, tarih boyunca insanların güneş tutulması, ay tutulması vb. bir çok doğa olaylarında çeşitli sebep ve hikmet aramaları onları bir takım yanlış inanç ve saplantılara götürmüştür. Hz. Peygamberin güneş tutulmasının birinin ölmesi sebebiyle olmadığını açıklaması, bu tür yanlışlara düşmemek için güzel bir örnektir.

16. Ölenin Yerine Oruç Tutma Meselesi

وعن عائشة رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم قال من مات وعليه صيام صام عنه وليّه

Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: ''Bir kimse üzerinde oruç borcu varken ölürse onun yerine velisi oruç tutar.'' [314]

Hanefilere göre oruç borcu olduğu hale ölen kimsenin yerine oruç tutulmaz. Vârisler ölenin malından fidye verirler.[315]

İslâm'da ibadet; mal, beden ve hem beden hem de malın birleştirilmesiyle yapılan ibadet olmak üzere üçe ayrılır. Bunlardan mal ile yapılan zekât, kurban, sadaka, keffaret vb. ibadetlerde vekâlet kayıtsız şartsız caizdir. Abdest, namaz, oruç gibi beden ile yapılan ibadetlerde ise hiç bir halde mümkün değildir. Hem beden hem

---

[311] Buhârî, Küsuf, 6, 14; Müslim, Küsûf, 21, 24; Ebû Dâvud, İstiskâ, 3.
[312] San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, II, 207-208.
[313] Zuhayli, ***Fıkhu'l- İslâmi ve Edille***, II, 489.
[314] Buhârî, Savm 42; Müslim, Savm 153, Ebu Davud, Savm 41.
[315] Molla Hüsrev, ***Dürerü'l-Hükkam,*** I, 209.

de mal ile yapılan hac veya umre gibi ibadetlerde ise acizlik (sağlığın yeterli olmaması) halinde caizdir.[316]

Kur'an-ı Kerim'de: "*Oruç tutmaya gücü yetmeyenler üzerine de bir yoksulu doyuracak kadar fidye verin. Bununla beraber kim arzusu ile bir hayır yaparsa, işte bu onun için daha hayırlıdır*"[317] buyurulmaktadır. Hanefi Fûkahası; oruç tutmaya gücü yetmeyen kimselerin "Fidye" vermeleri gerektiği hususunda müttefiktir.[318] Ramazan orucunu meşru bir özür sebebiyle tutamayan mükellef; "acizlik" durumunun devam edeceğini bilirse, bizzat kendisi fidye verebilir. Nitekim Merğinâni: "*Oruç tutmaya gücü yetmeyen yaşlılar iftar ederler ve her günün orucuna bedel olmak üzere bir fakiri sabahlı-akşamlı doyuracak kadar fidye verirler*."[319] Demiştir.

Hanefilerin delilleri Tirmizi'nin İbn Ömer (r.a)'den merfu olarak tahriç ettiği:

من مات وعليه صيام أطعم عنه مكان كل يوم مسكين.

''Üzerinde oruç borcu olan bir kimse ölürse onun yerine her gün için bir fakir doyursun''[320] hadisidir.

San'ani'ye göre, Hac ibadetinden başka hiçbir ibadeti kimse başkasının yerine yapamaz. Tirmizi, bu hadis hakkında gariptir demiştir.[321]

Başkasının yerine oruç tutulamayacağına dair bir diğer rivayette şudur: *İmam Malik'e ulaştığına göre İbn Ömer (r.a), bir kimsenin diğer bir kimse yerine oruç tutmasını veya namaz kılmasını kabul etmemiştir.*[322]

Üzerinde Ramazana ait kaza orucu bulunduğu halde ölen kimse ile ilgili iki durum vardır.

---

316 İbn Âbidîn, ***Reddü'l-Muhtar***, II, 596, 597.
317 Bakara, 2/184.
318 İbnü'l Hümâm, ***Fethü'l-Kadir,*** II, 72.
319 Mergınâni, ***Hidâye,*** I, 127.
320 Tirmîzî, Savm, 27.
321 San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, II, 455.
322 Muvattâ, Sıyâm, 4.

Birincisi, vakit darlığı, hastalık, sefer, oruç tutmaktan aciz olmak gibi özürler sebebiyle oruç tutma imkanını elde edemeden ölmüş olmak. Bunların herhangi bir kusuru olmadığı için hiçbir şey lazım gelmez.

İkincisi, Oruç borcu olan kişi oruçların kazasını yapma imkanını elde ettikten sonra ölmüşse onun için oruç tutulamaz.[323]

Bizim görüşümüze göre, Hanefilerin başkasının yerine oruç tutlamayacağına dair delilleri diğer hadislerdir. Sebeplerini izah ettik. Hz. Aişe rivayeti karşısında İbn Ömer hadisini tercih etmişlerdir. Hz.Aişe hadisini terk etmişlerdir. Hastalık, sefer, yaşlılık vb. özürler karşısında fidye vermek müslümanlar için bir ruhsattır. Namaz ve oruç gibi sadece bedenen yapılan ibadetler başkasının yerine yapılmaz; çünkü böyle bir durum amellerin ortadan kalkması tehlikesini doğurur.

17. Kurban Kesme Zamanının Bayram Namazından Sonra Olması

وعن جندب بن سفيان رضي الله عنه قال شهدت الأضحى مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فلما قضى صلاته بالناس نظ ر إلى غنم قدر بحت فقال: من ذبح قبل الصلاة فليذبح مكانها ومن لم يكن ذ بح فليذبح قبل الصلاة فليذبح قبل الصلاة فيذبح شاة مكانها، ومن لم يكن ذبح فليذبح على اسم الله .

Cündeb b. Süfyan (r.a)'dan rivayet edildiğine göre demiştir ki :

Kurban bayramında Resulullah ile beraber bulundum. Cemaate bayram namazını kıldırdıktan sonra dışarıda kesilmiş koyunlar gördü. Bunun üzerine: ''Her kim namazdan önce kurban kesti ise onun yerine bir koyun kessin, kim kesmedi ise besmele ile kurban kessin ''[324] buyurdular.

Hadis, kurban kesme zamanının bayram namazından sonra olması gerektiğine işaret etmektedir.

İmam Ebu Hanife ve arkadaşlarına göre, kurbanın vakti bayramın birinci günü fecir doğduktan sonra başlar üçüncü gün güneş batmasından biraz öncesine kadar devam eder. Şehirlerde imam henüz bayram namazını kıldırırken kurban kesmek caiz olmaz. Köylerde yaşayanlar için kurban hususunda müstehap olan vakit,

---

[323] Zuhayli, ***Fıkhu'l- İslâmi ve Edille***, III, 207.
[324] Buhârî, Îdeyn, 5.

bayramın birinci günü güneş doğduktan sonradır. Şehirlerde ise bayram hutbesi okunduktan sonradır.[325]

Kurban, eyyâm-ı nahr (Kurban kesme günleri) denilen Zilhicce ayının onuncu, on birinci ve on ikinci günleri kesilir. Onuncu gün kesmek daha faziletlidir. Zilhiccenin onuncu günü ikinci fecir doğmadan önce kurban kesmek câiz değildir. İkinci fecirden sonra Zilhiccenin on ikinci günü güneş batıncaya kadar geçen zaman içinde gece ve gündüz kurban kesilebilir. Ancak geceleri kesmek mekruhtur. Bayram namazı kılınan yerlerde, imam bayram namazında iken veya teşehhüd miktarı oturmadan önce kurban kesilmesi caiz değildir, Selâm verdikten sonra ise kurban kesilebilir. Bayram namazı kılınmayan yerlerde ikinci fecrin doğumundan sonra kurban kesilebilir.[326]

Hanefilere göre bayram namazından murad, kurban kesenin namazıdır. Kendilerine bayram namazı vacip olmayan birkaç hanelik köy ve sahra halkı fecir doğduktan sonra kurbanlarını kesebilirler. Çünkü kurbanın vakti fecirle başlar.[327]

Bizim görüşümüze göre, burada Hanefiler Buhâri hadisine karşı çıkmıyorlar, bayram namazı kılındıktan sonra kurban kesilebileceğine işaret eden Cündeb b. Süfyan hadisini ‘’Kendilerine bayram namazı vacip olmayan birkaç hanelik köy ve sahra halkı fecir doğduktan sonra kurbanlarını kesebilirler.’’ Şeklinde istisna etmişlerdir. Cündeb b. Süfyan (r.a) hadisi kurban kesme zamanının bayram namazından sonra olacağına dair âm bir hükmü ifade eder. Hanefiler, daraltıcı bir yorumla ‘’birkaç hanelik köy ve sahra halkı fecir doğduktan sonra kurbanlarını kesebilirler.’’ Şeklinde âm olan hükmü tahsis etmişlerdir.

18. Kâfir İken Yapılan Nezrin Îfâsı

وعن عمر رضي الله عنه قال: قلت يا رسول الله انى نذرتُ في الجاهلية أن أعتكف ليلة في المسجد الحرام؟ قال فاوف بنذرك .

---

[325] Yıldırım, Celal***, Kaynaklarıyla İslam Fıkhı***, IV, 19,

[326] Serahsî, Mebsut, XII, 9; ***el- Fetâvâ'l- Hindiyye***, V, 295-296.

[327] San’ani, ***Sübülü’s-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu’l-Meram***, IV, 198.

Ömer (r.a)'den rivayet edildiğine göre demiştir ki:

- Ya Resulullah, ben cahiliyet devrinde bir gece Mescid-i Haram'da itikaf yapmayı nezrettim dedim. ''O halde nezrini îfâ et '' buyurdu.[328]

Hadis, kâfir iken nezir yapan bir kimsenin müslüman olduktan sonra o nezri îfâ etmesi gerektiğine delildir.

Hanefilerin içinde bulunduğu cumhura göre kâfirin nezri sahih değildir. Hatta nezirde bulunduktan sonra İslâma girse nezrine uymak mecburiyetinde değildir. Çünkü o Allaha yaklaştırıcı bir fiil yapmaya ehil değildir.[329]

Tahâvi; bu hususu şöyle ifade etmiştir: *Kâfirin ibadeti sahih olmaz. Lâkin peygamber (s.a.v) Ömer'in vaktiyle yaptığı nezri îfâ etmek istemesini anlamış, îfâ etmesini emir buyurmuş olabilir. Çünkü Ömer'in fiili itaattir. Bu fiil cahiliye devrinde yaptığı nezir değildir*."[330]

Bizim görüşümüze göre, Hanefiler, Hz. Ömer hadisini ''Rasulullah, Hz.Ömere bir vecîbe olarak değilde müstehap olarak nezrini îfâ et demiştir.'' diye te'vil etmişlerdir.

19. Yemini Bozmanın Kefâretten Sonra Olması

عن عبد الرحمن بن سمرة رضي الله عنه قال لي النبي صلى الله عليه وسلم يا عبد الرحمن بن سمرة لا تسأل الإ م ا رة فإنك إن أوتيتها عن مسألة وكلت إليها وإن أوتيتها عن غير مسئلة أ عنت عليها وإذا حلفت على يمين فرأيت غيرها خيراً منها فكفّر عن يمينك وأنت الذي هو خيرٌ .

Abdurrahman b. Semure (r.a)'den şöyle rivayet edilmiştir: Resulullah bana: ''Ya Abdurrahman b. Semure! sen emir olmak isteme, ister de emirlik sana verilirse sen emirliğe tayin edilsen veya istemediğin halde emirlik sana verilse Allah sana yardım eder; güzel emirlik yaparsın. Eğer bir şey üzerine yemin eder de o yemin

---

328 Buhâri, Eymân ve'n-Nuzûr, 29; İtikaf 5, Humus 19; Megâzi 54; Müslim Eyman 27; Ebû Davud, Eymân 32; Tirmîzî, Eymân, 12; Nesâi, Eymân, 36.

329 Zuhayli, ***Fıkhu'l- İslâmi ve Edille***, IV, 290.

330 Tahavi, ***Şerhu Maâni'l-Âsâr***, IV, 111.

ettiğin şeyi yapmamayı daha hayırlı görürsen kefaretini yap ve yeminini boz; bu senin için daha hayırlıdır.''[331] Dedi

Hadis, bir şeye yemin ettikten sonra o yeminden dönmek, dönmemekten hayırlı görülürse evvelâ kefaret verilmesine sonra da yeminini bozması gerektiğine işaret ediyor.

Hanefilere göre yemin bozulmadan kefâret vermek hiçbir surette caiz değildir. Kefâretin sebebi yemini bozmaktır. Çünkü sebep en azından müsebbibe ulaştıran yoldur.[332] Çünkü kefâret yeminin cezasıdır. Yemini bozmadan evvel kusur yok ki, kefaret olsun.[333]

Hanefilerin kefâretin yeminden vazgeçtikten sonra olacağına dair Kur'an ve sünnetten delilleri şunlardır:

Kur'ân-ı Kerîm'de: "*Allah, yeminlerinizin (keffâretle) çözülmesini size farz kılmıştır*"[334] buyruluyor. Resûl-i Ekrem (sav)'in: "*Bir kimse yemin edip; o yeminden başkasını (yani dönmeyi) daha hayırlı görürse; derhal hayırlı olanı yapsın (Yemininden vazgeçsin, bozsun). Daha sonra yemini için keffâret versin*"[335] buyurduğu bilinmektedir.

Eğer edilen yemin bir vâcibi terk etmeye yahut bir masiyeti işlemeye dâir olursa hemen anında tevbe ve istiğfar etmesi ondan sonra da yeminini bozması ve malı ile kefâret ödemesi vâciptir.[336]

Bizim görüşümüze göre, Kefâretin yapılması zaten yeminin bozulması anlamına gelir. Abdurrahman b. Semûre hadisi bu şekilde değerlendirilebilir.

20. Muhrimi ihramıyla defnetme hususu

---

[331] Buhâri, Eymân ve'n-Nuzûr, I; Müslim, Eyman, 12; Muvattâ, Eymân, 11; Tirmîzî, Eymân, 6.
[332] San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, IV, 219.
[333] Vehbi, Konyalı Mehmet, ***Sahîh-i Buhârî***, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1966, IV, 230.
[334] Tahrim, 66/2.
[335] Nesâi, Eyman 41; Ebu Dâvud, Eymân, 12.
[336] Zuhaylî, ***Fıkhu'l- İslâmi ve Edille***, IV, 205.

عن ابن عباس رضي الله عنهما قال بينما رجل واقف مع رسول الله صلى الله عليه وسلم بعرفة إذ وقع عن راحلته فوقصته أو قال فأوقصته قال النبي صلى الله عليه وسلم: اغسلوه بماء وسدر وكفّنوه في ثوبين ولا تحنِّطوه ولا تخمِّروا رأسه فإنه يبعث يوم القيامة ملبّيا .

İbni Abbas (r.a) demiştir ki :

Arafat'ta Resulullahla birlikte vakfe eden bir adam binitinden aşağı düştü; boynu kırıldı, ve öldü. Resulullah : ''Bu adamı su ile yıkayın ve koku sürün; iki elbise içine kefenleyin; başını örtmeyin çünkü kıyamet günü o lebbeyk diyerek kalkar.''[337] Buyurdu

Hadis, Hac farîzasını ihramıyla yaparken ölen bir kimseyi ihramıyla gömmenin caiz olduğuna**,** kıyafetin iki libas olacağına ve mühримin sidr ile yıkanacağına delalet eder.

Hanefiler muhrim olan kimsenin ölümüyle ihramı kalmayıp diğer ölenler gibi muamele olunacağı görüşünü benimsemişlerdir. Bu görüşlerini Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadisten istidlal etmişlerdir. Muhrimin ölümünde güzel koku sürülür, başı örtülür ve kefeni zaruret zamanında bir elbiseyle olduğu gibi kefenlenir. Hanefilere göre muhrimin iki elbiseyle kefenlenmesi, onların içinde hac denilen mübarek ibadeti yaparken öldüğü içindir. Başka kefen yapacak elbise bulamamış olması da ihtimal dahilindedir. Hadiste geçen "*Telbiye ederken diriltilecektir*" ibaresinden anlaşıldığına göre bir kimse bir ibadete başlar da tamamlayamadan ölürse, ahirette Cenabı Hakkın o kimseyi o ibadeti yapmış gibi tutacağı ümit olunur.[338]

İhramlı olan kimse namaz kılarken veya oruç tutarken öldüğü zaman ibadeti batıl olur, çünkü Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

ا لا نسان انقطع عنه عمله إلا من ثلاث ة اش ي اء .

İnsan oğlu ölünce üç şey dışında ameli biter. [339]

İhramlı olarak ölen bir kimsenin yüzü ve başı örtülür. Çünkü ölmekle ihramı sona ermiştir. İhram da bir amel olduğundan onun da hükmü bitmiştir. Diğer yandan

---

[337] Buhârî ,Cenâiz, 20.

[338] San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, II, 260.

[339] Ebû Davud, Vesâye, 14; Müslim , Vasiyye, 14; Tirmîzî, Ahkâm, 36, Ayrıca bkz. Aynî , ***Ümdetü'l- Kâri,*** XI, XII, 51.

devesinden düşerek boynu kırılan ve ölen sahabi hakkında Allah elçisi; "*Onun başını ve yüzünü örtmeyin. Çünkü kıyamet gününde o telbiye ederek gelecektir*" [340] buyurmuştur. Hanefîler bu muamelenin yalnız o sahabeye mahsus olduğu görüşünü benimsemişlerdir.[341]

İhram sırasında ölen kimsenin normal şekilde kefenleneceğine İbn Ömer hadisi delâlet eder:

İbn Ömer (r.a)'den anlatıldığına göre, ihramlı iken Cuhfe'de ölmüş olan oğlu Vakid'i kefenlemiş, bu arada başını ve yüzünü örttükten sonra şöyle demiştir: ''Eğer ihramlı olmasaydık, cenazeye kokuda sürerdik.'' [342]

Bizim görüşümüze göre, Hanefilerin Buhârî'de geçen İbn Abbas hadisiyle amel etmemeleri, Hac farîzasını ihramıyla yaparken ölen bir kimseyi ihramıyla gömmenin caiz oluşunu sadece o sahabeye mahsus saymaları, hadisi nesh katagorisinde değerlendirdiklerini gösterir.

21. Babanın oğluna sadaka vermesi meselesi

عن معن بن يزيد رضي الله عنه قال: بايعت رسول الله أنا وأبي وجدي وخطب على ّ
ف أن كحني , وخاصمت إليه : وكان أبي يزيد أخرج د نانير يتصدق بها فوضعها عند رجل في المسجد فجئتُ فأخذتها فأتيته بها فقال والله ما إياك أردتُ فخاصمتُه إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال لك ما نويت يا يزيد ولك ما أخذت يا معن .

Mân b. Yezid (r.a) demiştir ki: Ben, babam ve dedem Resulullaha biat ettik. Resulullah (s.a.v) beni nişanladı, nikahladı. Ben Resulullah'a bir dâvâ arz ettim, muhakeme olduk. Babam Yezid, sadaka vereceği bir miktar parayı mescitte bir adama, muhtaç olanlara vermesi için bırakmıştı. Ben geldim o adamdan parayı alıp babamın yanına vardım. Babam "Allah'a yemin ederim ki ben bunu,(paranın sana

---

340 Tirmîzî, Hacc, 105.
341 İbnü'l- Hümâm, ***Fethu'l- Kâdir***, II, 280.
342 Muvattâ, Hac, 14.

verilmesini) murad etmedim" dedi. Bunun üzerine ben babamla peygamberin huzurunda tartıştık. Resulullah babama;

- *Ya Yezid! sana niyetinin ecri vardır,*
- *(bana da) Ya Mân! almış olduğun paran da senindir.*''[343]

Hadis, babanın oğluna sadaka verebileceğine işaret etmektedir.

Rasulullah (sav)'ın: *"Zengin olan bir kimseye zekât malı helâl olmaz*"[344] buyurduğu bilinmektedir. Hanefi fûkahası, bu hadisi esas alarak: "Zekât'ın, zengin olan kimseye verilmesi caiz değildir görüşündedirler.'' Ayrıca zengin olan mü'minin; kölesine ve akıl-baliğ olmamış çocuğuna da zekât verilmez. Çünkü kölenin malı efendisinin olduğu gibi, bülûğa ermemiş çocuğun da nafakası babasına aittir.[345] Zengin olan kimsenin karısına da, nafaka ve menfaat yönünden şüphe bulunduğu için vermemek esastır. Ancak köle "mükâteb"[346] duruma geçer ve çocuk da bülûğa ererse; zekât vermekte beis yoktur. Ayrıca zengin olan kimsenin; karısı çok fakirse zekât verilebilir. [347]

Hanefiler, sadakanın evlada ve toruna verilmesinin caiz olmadığı, görüşündedirler. ''Ma'n hadisi nafile sadaka hakkındadır.'' Derler.[348] Usul ve furu[349] bakımından aralarında yakınlık olanlar birbirlerine zekat veremezler. Bir kimse ne baba, dede, anne, nine, oğulları gibilerine ne kızları, kızlarından ve oğullarından olan torunları gibilerine, ne kölesine ne de hanımına zekat verir. Zekat alan kişi akraba, iddet içinde de olsa zevce gibi nafakası zekat veren kimseye borç olan kimselerden olmamalıdır. Çünkü bu durum, her yönden zekatın fakire ulaştırılmasına engel olur. Bu durumda zekat veren bir bakıma kendisi için harcama yapmış gibi olur. Zekat

---

343 Buhâri, Zekât, 15.
344 Tirmîzî, Zekât, 23; Ebû Davut, Zekât, 23; Nesâi, Zekât, 90; İbn Mâce, Zekât, 26.
345 İbnü'l- Hümâm, ***Fethü'l- Kâdir***, II, 21.
346 Kölenin efendisiyle anlaşarak hürriyetine kavuşması, Bkz. İbnü'l- Hümâm, ***Fethü'l- Kâdir***, II, 24.
347 Merğınâni, ***Hidâye***, I, 113.
348 Mavsılî, ***el İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar***, s. 120.
349 Mirasla ilgili bir hukuki terim olarak, üsûl: baba,anne ,dede,babanne…fürû: evlatlar...Bkz. Bilmen, ***Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhıyye Kâmusu***; II, 495.

anaya babaya ve evlatlara verilmez. Zevcelere fakir yahut miskin de olsalar verilmez. Çünkü onların nafakası zekat verenin üzerine vaciptir.[350]

Mükellefin zekâtı edâ etmeden önce; zekât vermeyi düşündüğü kimsenin hâlini araştırması caizdir. Durumu şüpheli olan bir kimseye gerekli araştırmayı yapmamadan zekâtını veren mükellef, eğer o kimsenin zengin olduğunu anlarsa, vermiş olduğu zekât boşa gider.(zekât, sadaka yerine geçer) Ancak gerekli araştırmayı yaptıktan sonra zekâtını verir, vermiş olduğu kimse zengin çıkarsa, zekâtı sahih olur. Tekrar zekât vermesi gerekmez.[351]

Bizim görüşümüze göre, Ma'n hadisinde, Baba ve oğul arasında geçen bu zekat alıp verme meselesinde baba oğluna zekat verdiğini, oğul da babasından zekat aldığını bilmemektedir. Teâmüle göre verilen bir mal geri alınmaz. Herkese niyetinin karşılığı vardır. Bu bir istisnai durumdur.

22. Binek atı ve köle için zekat verme

عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال النبي صلى الله عليه وسلم ليس على المسلم في فرسه وغلامه صدقة.

Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: ''Müslümana atı ve kölesi için zekat yoktur.''[352]

Hadis, kölelerle atlar için zekatın olmadığına delildir.

Merğinani: "Senenin ekseri günlerini kırlarda otlayarak geçiren atlar (yani saime atlar) ister erkek, ister dişi olsun sâhibi muhayyerdir. Dilerse her at için bir dinar verir, dilerse onun kıymetini tesbit eder ve her ikiyüz dirhem gümüş için beş dirhem verir. Bu İmam-ı Azam Ebû Hanife (r.a) ve İmam Züfer (r.a)'in görüşüdür. İmam-ı Muhammed (r.a) ve Ebu Yusuf (r.a) ise Resûlullah (sav)'in: *"Bir*

---

350 Zuhaylî, ***Fıkhu'l- İslâmi ve Edille***, III, 371.
351 ***el- Fetavâ'l- Hindiyye***, I, 190.
352 Buhâri, Zekât ve Sadaka, 46.

müslümanın; ne kölesi, ne de atı için üzerine sadaka vardır" hadisini delil alarak, ‘’atlarda zekât yoktur.’’görüşündedirler.[353]

İmam-ı Azam Ebû Hanife (r.a) ise, Resûl-i Ekrem (sav)'in:

في كل فرس سائمة دينار أو عشر دراهم.

‘’Mera ile beslenen her at için bir dinar yahut on dirhem verilir.’’[354] hadisini esas almıştır. Fetevâ’l- Hindiyye'de; atlar hususunda zekâtın olmadığı "Fetvâ" olan görüş şeklinde beyan edilmiştir. Ancak hemen devamında da: "Ticaret için olan atlar, zekâta tabidirler. Eğer bunların değeri nisab miktarına ulaşırsa; ister saime[355] olsun, ister yemle evde beslensin zekâta tabi olurlar; denilmektedir. [356] Dolayısıyla ticaret için beslenen atlar, zekâta tabidir. Ancak binmek, yük taşımak ve bunun gibi sebeblerle evde beslenen atlar için zekât yoktur.[357]

Hanefilere göre saime, sahibi tarafından kasten meraya götürülerek sütü, yavrusu ve yağı için orada senenin çoğunu otlatmakla geçiren hayvanlardır. Eti için yahut binmek veya çift sürmek maksadıyla merada güdülen yahut kendiliğinden meraya giderek otlayan hayvan sâime değildir. O hayvana zekat gerekmez.[358]

Bizim görüşümüze göre, Hanefiler, insanların maslahatlarını göz önünde bulundurmuşlardır. Ticaret için beslenen atlar insanlar için meşru bir geçim kaynağıdır. Bu sebeple Hanefilerin, Ebu Hureyre hadisine ‘’ticareti yapılan atların zekatı gerekir;’’ şeklinde istisnalar getirerek Ebu Hureyre hadisiyle kısmen amel ettikleri görülür.

23. Bağış Hususunda Anne-Babanın Çocukları Arasında Eşitlik

عن النعمان بن بشير رضي الله عنه أن أباه أتى به رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال إني نحلت بني هذا غلاماً كان لي؟ فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم أكل ولدك تحلته مثل هذا. فقال لا، فقال رسول الله

---

353 Merğınâni, ***Hidâye***, I, 100.
354 Tirmîzî, Zekât, 8.
355 Kırlarda ve otlaklarda güdülen, nesillerinin çoğalması, süt ve yağlarının artması ve ticâri gayelerle beslenilen hayvanlara "Saime" denir. Bkz. Molla Hüsrev, ***Dürerü’l- Hükkam***, I, 175.
356 ***el-Fetevâ’l-Hindiyye*** I, 178.
357 Zuhaylî, ***Fıkhu’l- İslâmi ve Edille***, III, 341.
358 San’ani, ***Sübülü’s-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu’l-Meram***, II, 341.

.

"*Numan b. Beşir (r.a)'den rivayet edildiğine göre babası kendisini Resulullah (s.a.v)'a getirerek;*

- Gerçekten ben şu oğluma bir kölemi bağışladım demiş.

- Resulullah (s.a.v): Her çocuğuna bunun gibi bir köle bağışladın mı? Diye sormuş;

- (babası): Hayır demiş. Bunun üzerine

-(Rasulullah (s.a.v)):Allah'tan korkun ve çocuklarınız arasında âdil olun buyurdular. Babam da döndü ve sadakayı iâde etti demiştir."[359]

Hadis, bağış hususunda ana babanın çocukları arasında eşit muamele etmelerinin vâcip olduğuna delildir.

Cumhura göre müsâvâta riayet vâcip değil menduptur.[360]

Hanefi âlimleri; hîbede çocuklar arasında müsâvâta (eşitliğe) riâyet etmenin müstehab olduğunu esas almışlardır. Ancak evlatlar arasında bazı sebeblerle hîbede farklılaşma olabilir. Mesela: Bir kısmı kazançla meşgul olmayıp, ilimle meşgul olursa ve muttaki ise, diğerlerine tercih etmekle herhangi bir mahzur yoktur. Açıktan günah işleyen çocuğa hîbe de yapılamaz.[361]

Hîbe, İslâmi ıstılah olarak: "Herhangi helal olan bir malı, karşılıksız olarak, bir başkasına mülk edindirme anlamına gelir."[362]

Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve İmamı Muhammed'e göre bir kimse çocuklarından bazılarına mal bağışlayıp, diğerlerine bir şey vermese bu tasarruf

---

[359] Buhârî, Hîbe, 12.
[360] San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, III, 188.
[361] Merğınâni, ***Hidâye,*** III, 245.
[362] ***el-Fetevâ'l- Hindiyye,*** IV, 374

geçerli olur. Onlara göre hadisteki geri al emri vücûb için değil fazilet ve ihsan kabilindedir.[363]

Günlük hayatta herkese ancak çalıştığının ve emeğinin karşılığı vardır. Dolayısıyla sosyal hayatta eşit ücret, eşit muamele bu evlat bile olsa adalet değildir. Adalet her şeyi hak etttiği yere koymaktır. Hz. Peygamber de İslama girmedeki önceliklerine göre savaş ganimetlerindeki taksimatı sahabe arasında eşit yapmamıştır. Bizim görüşümüze göre, Hanefiler, Numan b. Beşir hadisini kabul etmelerine rağmen hadisin ihtiva ettiği yorumu daraltarak bir takım istisnalarla hadisi tahsis etmişlerdir.

24. Malın Üçte Birinden Fazlasını Vasiyet Edilmesi

ع ن سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه قال قلت يا رسول الله أنا ذوا مال ولا يرثني إلا ابنة لي
واحدة أفأتصدّق بثلثي مالي؟ قال: لا قلت أفأتصدق بشطره؟ قال: لا قلت أفأتصدق بثلثه؟ قال: الثلث والثلث كثير.
إنك أن تدر ورثتك أغنياء خير من أن تدرهم عالة يتكفّفون الناس .

Sâ'd İbn Vakkas (r.a)'dan rivayet edildiğine göre:

-Ya Resulullah! ben zenginim, bir tek kızımdan başka kimse de bana mirasçı olamıyor. Malımın üçte ikisini tasadduk edeyim mi? Dedim.

-(Rasulullah) Hayır buyurdular.

- (Sâ'd İbni Vakkas (r.a))Yarısını tasadduk edeyim mi?

-(Rasulullah)Hayır,

- (Sâ'd İbni Vakkas (r.a)) üçte bir?

---

[363] Davudoğlu, ***Sahihî Müslim, Tercüme ve Şerh***, VIII, 155.

-(Rasulullah) Üçte bir de çok şüphesiz ki senin mirasçılarını zengin bırakman onları fakir ve başkalarına muhtaç bırakmandan daha hayırlıdır.[364] buyurdu

Hadis, mirasçısı olan kişinin, malınının üçte birinden fazlasını vasiyet edemeyeceğine işaret etmektedir.

Vasiyet, bir malı veya menfaati ölümden sonraya bağlayarak bir şahsa veya hayır kurumuna karşılıksız olarak bağışlamaktır.[365]

Hanefilere göre, vârislerden bazısının payını azaltmak, bazısının payını yükseltmek için (Vârislerden birine) vasiyet yapmak câiz değildir. Bu hususta icmâ vardır.[366] Esasen vârislerden birine yapılan vasiyet; diğerlerine Allahû Teâla (cc)'nın tanıdığı hakkı iptal etmek manasını taşır. Fakat bir kimsenin; hiçbir vârisi yoksa, malının tamamını vasiyet etmesinde bir mahzur yoktur, vasiyet edebilir. Malın tamamını vasiyet etmeye engel olan husus; vârislerin o malda hakkı bulunmasıır. Allah bu hakkı onlara tanımıştır. Engel ortadan kalkınca; yani vârisi yoksa malın tamamını vasiyet etmek sahih olur.[367]

Eğer bir kimse yalnız yaşıyorsa yahut geçimini sağladığı kimselerle beraber olup bir kazanç sahibi olduğu halde fakirliğe karşı sabredeceği konusunda kendine güveniyorsa, dilencilik yapmaktan kaçınır ve bu konularda kendisinden emin olursa bütün malını sadaka olarak vermesi güzeldir. Eğer böyle olmazsa caiz değildir. Bilakis mekruhtur.[368]

Şayet vasiyet eden kişinin mirasçısı var ise vasiyet, üçte birden fazlasında ancak mirasçıların geçerli kabul etmesiyle geçerlilik kazanır. Onlar geçerli kabul ederlerse vasiyet geçerli olur, değilse kabul olmaz. Çünkü Allah vasiyet edene sadece malının üçte birinde tasarruf hakkını vermiştir. Mirasçıların kendileri haklarını ıskat edecek olurlarsa vasiyetin geçerliliğine engel teşkil eden mâni ortadan kalkmış olur. Şayet vasiyet edenin herhangi bir mirasçısı bulunmuyorsa Hanefilerin görüşüne göre,

---

[364] Buhâri, Vesâye, 2, Cenâiz, 37.
[365] Bilmen, ***Hukuku İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhıyye Kamusu;*** V, 115.
[366] İbnü'l-Hümâm, ***Fethu'l-Kadîr,*** VIII, 420.
[367] Molla Hüsrev***, Dürerü'l-Hükkam***, II, 428.
[368] Zuhayli, ***Fıkhu'l- İslâmi ve Edille***, III, 397.

üçte birden fazlasında da vasiyet geçerli olur. Vasiyet edilen miktar malın tamamı olsa da farketmez. Çünkü böyle bir engelleme mirasçıların hakkından kaynaklanır.[369]

Özetlemek gerekirse Hanefiler şu iki şart bulunursa Sâ'd İbni Abbas hadisiyle amel etmemişlerdir:

a) Vâris yoksa ve kişi kendini dilencilikten koruyabilirse
b) Vârisler malın tamamının tasaddukunu kabul ederlerse

B.Ukûbatla (Ceza Hukuku) ilgili Hadisler

Araştırmamız sonucu Hanefi fukahasının ceza hukukuna ilişkin Buhârî'den almadıkları yedi tane hadisin bulunmadığını tesbit ettik:

1. Ureyneliler (Deve sütü ve idrarı ile tedavi ve kısas) Hadisi

عن أنس رضي الله عنه قال قدم ناس من عكل أو عرينة فاجتو ا المدينة . فأمرهم النبي صلى الله عليه وسلم بلقاح . وأن يشربوا من أبوالها والبانها . فانطلقوا فلما صحوا قتلوا راعي النبي (صلى الله عليه وسلم) واستا ق وا النعم فجاء الخبر في أول النهار . فبعث في آثارهم . فلمّا ارتفع النهار جيئ بهم ، فأمر بقطع أيديهم وأرجلهم . وسم ل ت أعينهم وألقوا في الحرة يستسقون فلا يسقون.

Enes (r.a) demiştir ki (Ukl) veya (Ureyne) kabilesinden bir takım insanlar Medine'ye gelmişlerdi, bunların karınları ağrıdı. Sararıp soldular. Resulullah onlara Beytülmale ait Sadak develerinin yeni yavrulamış olanlarının süt ve idrarlarından içmeye devam etmelerini söyledi. Onlar da develerin bulunduğu yere giderek Hz. Peygamberin dediğini aynen yaptılar. Zamanla iyileşip sıhhat buldular. Bu sefer de develeri güden Resulullahın çobanını öldürerek develeri alıp kaçtılar. Bu haber Medine'ye sabah vakti geldi. Resulullah arkalarından bir müfreze gönderdi. Müfreze bunları yakalayıp öğle sonu Medine'ye getirdiler. Resulullah el ve ayaklarının

[369] Zuhayli, ***Fıkhu'l- İslâmi ve Edille***, V, 204.

kesilmesini emretti ve gözlerine mil çekildi. Onları sıcak bir yere attılar, onların su istemelerine rağmen kendilerine su da verilmedi.[370]

Hadis, sıhhat için tedaviye müracaatın meşru olduğuna ve bir bölgede adet olan şeyle tedavi olunabileceğine (çünkü Ureyne Kabilesi deve sütü içmeyi adet edinmişti) isyancılara ceza verilebileceğine; mürtedlere tevbe teklif etmeksizin öldürülebileceklerinin caiz olduğuna işaret etmektedir.

Hanefiler bu hadisle amel etmemişlerdir. Hanefi usulcülere göre hâss (özel) gibi âmm'ın (genel)[371] delaleti de katidir. Gerek Kur'an'da ve gerekse sünnette olan âmm lafızların hükmü, Hanefi usulcülerine göre katiyet ifade eder. Pezdevi: "Mezhebin reyi bu zikrettiğimiz gibi olduğuna delilimiz şudur ki Ebu Hanife hâss, âmm'ı hükümsüz bırakamaz demiştir.[372]

"*Bevilden sakınınız zira kabir azabının çoğu ondandır*."[373] Hadisi Âmm'dır. Bevlin mübah olmadığını bildiren âm olan hadis, hâss olan hadisi (Ureniyyun hadisini) neshetmiştir. Diğer taraftan İslam hukuk mezheplerinin çoğunluğuna göre kılıç gibi bir silahın veya daha kolay öldürecek bir aletin dışında suçluyu dövmek, yakmak, başını yarmak, aç susuz bırakmak, ateşe atmak vb. şekillerle öldürmek caiz değildir.[374]

Maksat katili öldürmek veya birisinin bir organını kesmekse artık ona fazladan işkence, eziyet, elem ve ızdırap vermek faidesiz, lüzumsuz ve fazladan verilen bir cezadır, haddi aşmaktır ve hukukun dışına çıkmaktır.[375]

Yine Ureyne'lilerin susuz bırakılarak öldürülmesi "*Öldürdüğünüz zaman güzel öldürün*."[376] umumi prensibine uymamaktadır. Susuz bırakılmalarına gelince; Hz. Peygamber bunu emretmemiştir.

---

[370] Buhârî, Vudû, 66.

[371] Âmm: Delalet ettiği fertlerin hepsini içine alan lafızlara âm, denir.
Hâss: Delalet ettiği fertlerin birini veya bir kısmını içine alan lafızlara has, denir. Bkz. El-Bâci, (v. h. 450) ***İşâretü fî Usûli'l-Fıkh***, Riyad, 1997, s. 185.

[372] Pezdevî **,** ***Usûl***, I, 180.

[373] Buhârî, Vudû 55, 56; Müslim ,Tahâret 111; Tirmîzî, Tahâret, 53.

[374] Aydın, Hakkı, ***İslam ve Modern Hukukta İşkence***, Beyan Yayınları, İstanbul 1997, s. 230.

[375] Bilmen, ***Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu***, III, 98.

[376] Nahl, 16/126.

Müessir fiillerde (Yaralanma ve sakatlanmalarda) kısasın uygulanabilmesi için suçun kasten işlenmesi yanında şu şartların da olması gerekir.

1. Organlar veya yaralar arasında eşitlik

2. Eşitliği sağlamanın mümkün olması

3. Daha fazla veya daha eksik bir uygulama ile zulüm yapılmaması[377]

İnsanların suçlu da olsa aç ve susuz bırakılmaları zulümdür. İslâm dini "işkence"yi haram kılmıştır. Nitekim savaş meydanında dahi; el, ayak, burun, kulak keserek veya göz oyarak cezalandırma yasaklanmıştır. Resûl-i Ekrem (sav)'in: *"İnsanların öldürmede; en merhametli olanları, mü'minlerdir"*[378] buyurduğu bilinmektedir. Dolayısıyla "kısas" cezası tatbik edilirken, en kolay öldürme şekli hangisi ise o tatbik edilir. [379]

Hanefi fıkıhçılarına göre bevillerin hepsi necistir. İnsan vücûdundan çıkması ile abdesti veya gusülü gerektiren bütün şeyler, necâset-i ğalizadır. İnsan tersi, idrar, meni, vezi, vedi, irin, sarı su, ağız dolusu kusuntu gibi; ancak Ureniyyun hadisi, zaruret içindir. Onun orada mübah olduğuna dair bir zaruret vardır.[380]

Ureniyyun hadisinde geçen bir diğer konu sıhhat için idrar içmenin meşru olması meselesidir. İslamda zaruretler haram olan şeyleri mübah kılar.[381] Hanefilere göre şifa vereceği kesin olarak bilinen haramla tedavi caizdir, bilinmiyorsa mübah değildir. Büyük Hanefî fakihlerinden el-Kâsânî (ö. 587/1191) şöyle der: "*Dayanılmaz açlık sırasında murdar ölmüş hayvan eti yemek, susuzluk halinde şarap içmek ve boğazına takılan lokmayı gidermek nasıl caiz ise, şifa vereceği kesin olarak bilindiği takdirde haram yiyecek ve içeceklerle tedavi de bu şekilde caizdir. Ancak şifa konusunda kesinlik yoksa tedavi caiz olmaz*.'' Diğer yandan Ebû Yûsuf, aslında haram olduğu halde deve sidiğinin tedavi amacıyle içilmesini mübah görmüştür. Çünkü Hz. Peygamber, iklim farkı nedeniyle hastalanan Uranîlere zekât develerinin

---

[377] İbn Âbidîn, ***Reddü'l-Muhtâr***, V, 485.
[378] Ebû Davud, Cihad 120.
[379] Merğinâni, ***Hidâye,*** IV, 161.
[380] ***el-Fetevâ'l- Hindiyye***, I, 45- 46.
[381] Bkz. ***Mecelle***, mad. 21.

sidiğini içerek tedavi olmalarını emir buyurmuştur.[382] Ebû Hanife'ye göre ise, bu caiz değildir, çünkü şifa vereceği kesin olarak bilinmemektedir. O'na göre Uraniler hadisini şu şekilde anlamak mümkündür "Hz. Peygamber o sidiğin, yalnız onların hâstalığına şifa vereceğini bilmiştir."[383] Yani olağan üstü bir durum ve zaruret söz konusudur.

Hukukun en mükemmelini ortaya koyan İslâm, işlenen suçlara verilen cezaların tatbikinde çekimser ve merhametli davranılmasını [384] ve yapılan zulme fazla değil ancak misliyle mukabele edilmesini öngörmüştür.[385]

Bizim görüşümüze göre, Ureyneliler hadisi genel olarak değerlendirildiğinde şu sonuca varmak mümkündür: Hz.Peygamber (s.a.v) Ura'nilerin (Ureyne kabilesi) örf ve teâmüllerine göre hareket etmiştir. Üra'nilere tatbik ettiği hükümler nesh edilmiştir. Mürtedlere, müsle (el ve ayak kesme) cezası yasaklanmıştır.

2. Kısasın Misliyle Uygulanmasının Gereği

ع ن أنس رضي الله عنه أنّ يهدوياً رض رأس جارية بين حجرين قيل من فعل هذا ب ك أ فلان أفلان حتى سمّي اليهودي ف أومت برأسها فأخذ اليهودي فا عترف فأمر به النبي صلى الله عليه وسلم فرضّ رأسه بين حجرين.

Enes (r.a)'den rivayet edildiğine göre; bir Yahudi iki taş arasında cariyenin başını ezdi. Cariyeye senin başını falan ve filan mı ezdi ? diye soruldu. Hatta Yahudi'nin ismi zikrolunca cariye başıyla işaret etti. Yahudi tutuldu ve cinayetini itiraf etti. Resulullah kısas olunmasını emretti, bu emir üzerine Yahudi'nin başı iki taş arasında ezildi.[386]

Hadis, kısasın misliyle olacağına işarettir.

---

[382] Kâsânî, ***Bedâiu's-Sanâi***, Beyrut, 1974; I, 61.
[383] Kâsânî , ***Bedâiu's-Sanâi***, I, 61-62.
[384] Nisa, 4/2.
[385] Bakara, 2/ 194.
[386] Buhârî, Husûmat, 1.

Kısas; yapılan fiilin, mislinin (aynısının) icra edilmesidir.[387] Yani; Kısas uygulanacak mahaller arasında mümaselet (denklik) bulunmazsa kısas icra edilemez.

Daha önce de belirttiğimiz gibi İslâm dini, "işkence"yi haram kılmıştır. Savaş anında dahi; kin ve garezi ortaya koymamak, sırf Allahû Teâla (cc)'nın dininin yücelmesini esas almak şarttır. Buna "ihlas" denir. Dolayısıyla "kısas" cezası tatbik edilirken, en kolay öldürme şekli hangisi ise o tatbik edilir.[388]

Hanefilere göre kısas yalnızca kılıçla yapılır. Delilleri Numan b. Beşir ve Ebu Bekre'den rivayet edilen şu hadistir:

لا قود إلا بالسيف.

''Kısas, yalnızca kılıçla uygulanır.''[389]

Yani kılıçtan başka bir şeyle taşla, sopayla v.b şeylerle kısas uygulanmaz. Kısas yalnızca kılıçla uygulanır.

Hanefiler, Enes hadisinden hareketle yaralanma vaki olduğunu ileri sürmüş, Yahudi'nin çocuk öldürmek âdeti olduğu için yeryüzünde fesat çıkaranlardan sayıldığını, kendisine bundan dolayı kısas yapıldığını ifade etmişlerdir. Öldürme; sopa, kamçı ve yumruk gibi ekseriyetle katle özgü olmayan bir aletle yapılırsa bu durumda kısas yapılmaz.[390]

Bu hususta Hanefiler, müsle yani kulak vesair azanın kesilmesi hususundaki nehiy[391] ile ve keza;

إذا قتلتم فأحسنوا القتلة

"*Öldüreceğiniz zaman katli iyi yapın*"[392] hadisi ile amel ederler.

Hatta bir kimse bir adamı ateşe atıp yaksa veya suda boğsa yine de kılıçla öldürülür. Diğer yaralayıp öldürmeler de böyledir.[393]

---

[387] Serahsî, ***Mebsût*** , XXVI, 60.
[388] Merğinâni, ***Hidâye***, IV, 161.
[389] Ebû Dâvud, Diyat, 17.
[390] İbnü'l- Hümâm, ***Fethü'l- Kâdir***, IV, 90.
[391] Buhârî, Mezâlim, 20.
[392] Ebû Dâvud, Cihat, 120; İbni Mâce, Diyat, 30; Ayrıca bkz. ***San'ani, Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram,*** III, 511.

Bizim görüşümüze göre, Hanefiler şer'î suçların cezasında merhametli ve çekimser davranmışlardır. Enes hadisiyle amel etmemişlerdir. Onları başka tercihlere götüren sebep ayet (Nisa 4/72) ve yukarıda geçen Numan b. Beşir ve Ebu Davutta geçen hadislerdir. İctihadlarını bu yönde kullanmışlardır. Onlara göre kısas yalnızca kılıçla yapılır.

3. Dinini Değiştirenin Katledilmesi

وعن أبن عباس رضي الله قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم مَنْ بدّ ل دينه ف ا قتلوه .

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: "Her kim dinini değiştirirse hemen boynunu vurun."[394]

Hadis, erkek olsun kadın olsun dininden dönen herkesin öldürüleceği konusunda zahirdir. Mürted, İslâm'ın Allahû Teâla (cc) indinde yegâne din olduğunu ve kudsiyetini reddetmiş, dünya menfaati, hırs, hased, kin veya bunun gibi duygularla İslâmı terketmiştir. [395] İbn Abidin: *"İrtidat eden ve müslümanlara zarar veren kimsenin öldürülmesi dinin muhafazası için zarurîdir. Zira dinin muhafazası maslahatların en üstünüdür."*[396] Demiştir. Hanefi fukahası irtidat eden erkeğin öldürülmesinde, kadının ise hapsedilmesinde müttefiktir. Çünkü kadın savaşçı durumunda değildir.[397]

Buhârî'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiği hadisten konunun bir harp ve savaş meselesi olduğu, olayın arka planında isyan fesat ve anarşinin bulunduğu açıktır. Hüküm bir harp durumunu ifade ederken genel bir kaideye dönüştürülmüştür. Yani kim dinini değiştirilirse öldürülecektir. [398]

---

[393] Yıldırım, Celal, ***Kaynaklaryla İslam Fıkhı***, IV, 252.
[394] Buhârî, İstitâbetü'l-Mürteddîn 2; Muvattâ, Akdiye, 15.
[395] Serahsî, ***Mebsut***, IX, 109.
[396] İbn Âbidin, ***Reddü'l- Muhtar***, I, 318.
[397] Merğınâni, ***Hidâye,*** II, 164.
[398] Keleş, Ahmet***, Hadislerin Kur'an'a Arzı***, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s. 207.

Hanefilere göre, mürted olan erkek de derhal öldürülmez, hapsedilir. Önce irtidat sebebi araştırılır, şüpheye düştüğü konular kendisine yeniden izah edilir.[399] Kendisine İslam'a dönmesi teklif edilir. İslama dönmezse, öldürülür. [400]

Hanefiler İbn Abbas'tan rivayet edilen: "Her kim dinini değiştirirse hemen boynunu vurun.''hadisinin âm olan hükmünde kadınların tahsis edilmesi gerektiği görüşüne sahiptirler. Onların bu konudaki delilleri: Peygamber (s.a.v)'in kadınları öldürmeyi yasak etmesi ve öldürülmüş bir kadını gördüğü zaman;

ما كانت هذه التقاتل.

"*Bu öldürülmemeli idi*" [401] buyurmasıdır. Hadisin zahirine bakılırsa mutlak suretle dinini değiştiren hatta Yahudi iken Hıristiyan olan öldürülecektir; fakat Hanefiler, buna muhalefet etmiştir ve irtidat etmekten murat Müslümanken küfre dönmektir" demişlerdir. Gayrimüslimlerin din değiştirmesine irtidat hükmü verilemez; çünkü küfür tek millettir. Şu halde hadis icma ile tahsis edilmiş demektir. "her kim dinini değiştirirse" cümlesi bir tahsis edilmiş âmm-ı mahsustur.[402] bu hadisten bu mananın murad olduğu İmam Mâlik'in Zeyd b. Eslem (r.a)' den rivayet ettiği şu hadisten anlaşılır:

من خالف دينه دين الإسلام فاضربوا بعنقه .

''Her kimin dini, İslam dinine muhalefet ederse hemen boynunu vurun.''[403]

Hanefilere göre, İbn Abbas hadisinde dinini değiştiren herkesin öldürüleceği hükmü âm'dır. Peygamberimiz öldürülmüş bir kadını gördüğünde ''*bu öldürülmemeliydi''* buyurması, has'tır.

''Her kimin dini, İslam dinine muhalefet ederse hemen boynunu vurun'', hadisi sadece müslümanken dinden dönenlere şamildir. Dolayısıyla Hanefiler, İbn

---

399 Serahsî, ***Mebsût***, IX, 98.
400 Mavsılî, ***el- İhtiyar, li Ta'lîli'l-Muhtar***, s. 677.
401 Muvattâ, Hudûd, 11.
402 Âmm, hükmü herkesi içine alan lafızlardır. Tahsis ise; âmm'ın içine aldığı bazı fertleri onun hükmünden çıkarmaktır. Tahsis olan âmm'a, ''âmm'ı- mahsus'' adı verilir. Bkz. El-Bâci, ***İşâretü fi Usûli'l-Fıkh,*** s. 276.
403 Muvattâ, Akdiye 15.

Abbas hadisiyle ‘’âmm olan hadisler has olan hadislerle bazı durumlarda tahsis edilir.’’[404] hükmüne göre amel etmişlerdir.

4. Üç dirhem değerinde olan bir şeyde hırsızın elinin kesilmesi

عن أبي هريرة رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال لعن الله السارق يسرق البيضة فتقطع يده ويسرق الحبل فتقطع يده .

Ebu Hureyre (r.a)’den rivayet edildiğine göre Resulullah: ‘’Hırsıza Allah lânet etsin, bir yumurta çalar eli kesilir ve bir ip parçası çalar eli kesilir.’’[405] Buyurmuştur.

Allah Rasulüne erkek olsun kadın olsun hırsızların yaptıklarına karşılık ve Allahtan bir azap olmak üzere sağ ellerini kesin [406] ayetini indirince Rasulullah da o anda Allhın indirdiği ayetin zahirine bakarak, Allah hırsıza lanet etsin ! Yumurta çalar eli kesilir. Sonra Allah, kendisine elin ancak çeyrek dinar veya daha fazla kıymetteki şeylerden dolayı kesilebileceğini bildirmiştir.[407]

Hırsızlık; kitap, sünnet ve icmâ delilleriyle yasaklanmıştır. Kur'ân'da şöyle buyurulur: "Hırsızlık yapan erkek ve kadının ellerini kesiniz" [408]

Hırsızlık cezasının uygulanabilmesi için, çalınan malda bir takım şartların bulunması gerekir.

Çalınan Malla İlgili Şartlar:

1. Malın nisap miktarında olması:

---

[404] Atar, ***Fıkıh Usûlü***, s. 190.
[405] Buhârî, Hudud, 13; Müslim, Hudud 7; Nesâi, Sârik, 1.
[406] Maide 5/38.
[407] İbn Kuteybe, ***Te’vilu Muhtelifu’l-Hadis***, s. 269.
[408] Nisa, 4/41.

Hanefilere göre, hırsızlık nisabı bir dînâr (yaklaşık 4 gr. altın para) veya on dirhem (toplam 28 gr. gümüş para) yahut bu ikisine denk kıymetteki mal veya paradır. Hz. Peygamber devrinde 1 dinâr veya 10 dirhem para, iki tane kurbanlık koyun alabilecek kadar satın alma gücüne sahiptir.[409] Delil şu hadisdir: *"On dirhemden az olan şeylerde el kesme yoktur."* [410]

Çoğunluk İslam hukukçularına göre, hırsızlık nisabı, altından dinarın dörtte biri, veya hâlis gümüşten üç dirhem yahut bunların kıymetidir. Dayandıkları delil şu hadislerdir: "*Dinarın dörtte biri ve daha fazlası kadar hırsızlıkta had cezası uygulanır*."[411] "Kıymeti üç dirhem olan kalkanda hırsızlık had'di uygulanır ki bu da dinarın dörtte biri kadardır" [412]

Burada, iki görüşün dayanağı olan hadisteki kalkanı Hanefiler on dirhem kıymetinde kabul ederken, diğerleri dörtte bir dinar veya üç dirhem olarak kabul etmişlerdir.

İslâm hukukçuları, toplu hırsızlıkta çalınan mal, herbirine bölündüğünde nisabı aşıyorsa hepsi için had cezası uygulanacağı konusunda görüş birliği içindedir. Nisabın altına düşüyorsa Ebû Hanîfe ve Şâfiî'ye göre, hiçbirine had uygulanmaz. Çünkü herbiri nisap kadar mal çalmamış sayılır. [413]

El kesme cezâsının tatbiki için; asgari on dirhem gümüş veya bir dinar altın değerinde olması şarttır.[414] Bu değer; el kesme cezası için gerekli olan nisab miktarıdır. Zira Resûlullah (s.a.v)'in: *"El kesme cezası, ancak bir dinarda veya on dirhemde olur*"[415] buyurduğu bilinmektedir. Bu hadis; fâkih olan sahabeden Hz. Abdullah İbn Mesûd (r.a)'dan rivayet edilmiştir. Hz. Ali (r.a)'de hilafeti döneminde; çalınan malın değerinin on dirhem gümüşe ulaşıp ulaşmadığına dikkat etmiştir.

---

409 Tahâvi, ***Şerhu Maâni'l- Âsâr***, II, 167; Ayrıca Şevkâni, ***Neylü'l- Evtâr***, VII, 196, 300; İbnü'l-Hümâm, ***Fethü'l- Kadir***; IV, 220.
410 Nesaî, Sârık, 10.
411 Şevkânî, ***Neylü'l-Evtar,*** VII, 124.
412 Zeylaî, ***Nasbu'r Râye***, Mısır, 1938; III, 359.
413 İbnü'l-Hümâm, ***Fethü'l- Kâdir***, IV, 225.
414 ***el-Fetevâ'l-Hindiyye***; II, 170.
415 Müslim, Hudud, 5; Muvattâ, Hudud, 24.

Dolayısıyla çalınan malın değeri; on dirhem gümüş veya bir dinar altına ulaşırsa, " El kesme cezasının " tatbik edileceğinde Sahabe-i Kiram'ın icması vardır.[416]

2.Çalınan mal kıymetli olmalıdır:

İslâm dininin; yenilmesini, içilmesini ve alışverişini haram kıldığı mallara "Gayr-i mütekavvim" denir. Bunların kıymeti yoktur. Mesela: Şarap, domuz eti ve çalgı aletleri vs... Kâfirler indinde değeri ne olursa olsun; İslâm dininin haram kıldığı mallar, kıymetli değildir. Çalanın eli kesilmez.[417]

Rasûlullah (sav): "*Ağaçta bulunan yaş meyva ve hurma göbeği için, el kesme cezası yoktur"*[418] buyurmuştur. Yaş meyve ve hurma kıymetsiz kabul edildiği için el kesme cezası uygulanmaz.

Süleymen el-A'meş'e göre, hadisteki yumurta âdi bir yumurta değildir. Çünkü hırsızlık haddi için çalınan malın enaz üç dirhem değerinde olması gerekir. İp de böyledir. Bu sebeple bu hadisin ravileri yumurtanın muharib askerlerin başlarına giydikleri demirden miğfer olduğuna, ipin de enaz üç dirhem değerinde olduğunu söylemişlerdir. [419] San'ani'ye göre ise, yumurtadan murad hakikaten yumurta çalmak değil, hırsızlığın ne kadar aşağılık bir iş olduğunu ve çaldığı şeyin ne kadar kıymetsiz bulunduğunu göstermektedir. Artık bu kadar kıymetsiz şeyleri çalmaya tenezzül eden elbette yarın kıymetli şeyleri çalmaya cüret eder. Dolayısıyla hadis bir ihtardır.[420]

Arap adetlerine göre çalınan şeyler ne kadar kıymetsiz olursa sözde o kadar belâğatlı olur.[421]

Hırsızlığa devam eden kimsenin Müslümanlara zararı dokunmaması için müebbet hapse mahkum edilmasi gerekir. Bu konuyla ilgili olarak bu görüşün aksine gelen haberler gerçeğe uygun değildir.[422]

---

[416] Serahsî, ***Mebsut***, IX, 138.
[417] Merğınâni, ***Hidâye***, II, 120, 121.
[418] Ebû Davud, Hudud, 11.
[419] Miras, Kâmil, ***Sahîhî Buhârî Muhtasarı Tecridi Sarih Tercümesi***, XII, 255
[420] San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, IV, 42.
[421] Tahâvi, ***Şerhu Maâni'l- Âsâr***, II, 166.
[422] İbnü'l- Hümam, ***Fethu'l- Kadir***, V, 395.

Suçlu veya sanık hiçbir zaman toplumdan tasfiye edilip dışlanmamalıdır. Islah edilmeli, kendisine cezasını çekerken dahi insanca davranmalı ve topluma intibakı sağlanmalıdır. Suçlu cezasını çekerken ilâve bir ceza olarak işkence edilmemelidir.[423]

Sonuç olarak, Hanefiler, Ebu Hureyre hadisinin zahir manasıyla amel etmemişler diğer rivayetlerden de istifade ederek hüküm ortaya koymuşlardır.

5. Kâfire Had Uygulamak

عن أب ن عمر أتى رسول الله صلى الله عليه وسلم بيهودي و يهودية قد أحدثا جميعاً فقال لهم ما تجدون في كتابهم؟ قالوا: إن أحب ا رنا أحدثوا تحميم الوجه يعني تس ح يمه و ت سويده بالفحم والتجبيه قال : عب د الله بن سلام : أدعهم بالتوراة فأ تي بها فوضع أحدهم يده على أية الرجم، وجعل يقرأ ما قبلها وما بعدها فقال به ابن السلام: ارفع يدك فإذا آية الرجم تحت يده فأمر بهما فرجما

İbn Ömer (r.a)'in şöyle dediği nakledilmiştir: Resulullah'a (s.a.v) bir erkekle bir kadın Yahudi getirdiler. Bunların ikisi de zina etmişlerdi. Peygamber (s.a.v) onlara;

- Kitabınızda zina hakkında ne buluyorsunuz? Diye sordu:

-''Doğrusu bizim alimlerimiz yüzü tahmim; yani kömürle boyayıp karartmayı ve boynu bükük çarşıda dolaştırmayı ihdas ettiler.'' dediler.

-(Rasulullah): ''Abdullah b. Selam! şunlara Tevrat'ı getirt '' dedi. Hemen Tevrat getirildi. Derken Yahudilerden biri elini Tevrat'taki recm ayetinin üzerine koyarak onun alt ve üst tarafını okumaya başladı. Bunun üzerine İbn Selam ona; elini kaldır, dedi. Elini kaldırdığında, recm ayeti görüldü. Artık Resulullah her ikisinin recmini emir buyurdu ve recmolundular.[424]

Recm, taşla öldürme, taşa tutma, birine taş atma, sövme, lânet etme, kovma, birinin namusuna iftira etme, kötü zanda bulunma; evli veya dul bulunan erkek veya kadının zina etmesi halinde İslâm mahkemesi kararıyla taşlanarak öldürülmesi

---

[423] Aydın, ***İslam ve Modern Hukukta İşkence***, s. 259.
[424] Buhârî, Hudûd, 24.

anlamında bir fıkıh terimir. R.c.m kökünden mastar, çoğulu "rucüm" dür. Aynı kökten "racîm"; recm olunan, taşlanan, kovulan ve lânetlenen anlamındadır.[425]

Hanefilere göre, recmin tatbik edilebilmesi için bazı şartların bu şahısta toplanması gerekir. Bunlar yedidir:

1. Hür olmak,
2. Akıllı olmak,
3. Erginlik çağında bulunmak,
4. Müslüman olmak,
5. Sahih nikâhla evlenmiş olmak,
6. Zevcesinde de bu vasıfların bulunması,
7. Bu vasıflar toplandıktan sonra, aralarında cinsi yakınlığın (cimanın) bulunmuş olması.[426]

Şartlarda görüldüğü gibi, Hanefilerden çoğunluğuna göre recm için İslamiyet şarttır. Bu hadisin ifade ettiği recmi Peygamber (s.a.v) Yahudilere Tevrat hükmü ile tatbik etmiş, sonra nesh olunmuştur.[427]

Ebû Hanife ve Mâlik'e göre, bir erkeğin muhsan (evli erkek) veya kadının muhsana (evli kadın) sayılması için müslüman olması şarttır. Bu yüzden evli olan gayri müslimlerin zinasına recm cezası uygulanmaz, çünkü recm, günahtan temizlenme yoludur. Zimmî ise günahtan temizlenmeye ehil değildir. Onun temizlenmesi ancak ahirette azapla gerçekleşir.[428] Hz. Peygamber; Allah'a şirk koşan kimse muhsan değildir"[429] buyurmuştur. Bu görüşte olanlar için iki yahudinin Hz. Peygamber tarafından recmedilmesi olayı, Tevrat hükmüne göre olmuştur. Daha sonra bu neshedilmiştir.[430]

---

[425] Bilmen, ***Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu***, III, 201, 202.
[426] Merğınâni, ***Hidâye,*** II, 91; İbnü'l- Hümâm, ***Fethü'l- Kadir***, II, 130; Molla Hüsrev, ***Dürerü'l-Hükkâm***, II, 61.
[427] San'ani, Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram, terc: Ahmet Davutoğlu, IV, 28.
[428] Zuhayli, ***Kaynaklarıyla İslam Fıkhı,*** VI, 43.
[429] Buhârî, Hudud, 31.
[430] Şevkani, ***Neylü'l-Evtar***, VII, 92.

Sonuç olarak; Hanefilerin Buhâride geçen hadisle amel etmeme nedenleri şunlardır:

a) İhsan kelimesine yüklenen anlam

b) Hz.Peygamberin müşriklerin muhsan olmadığına dair hadisi

c) Hz. Peygamberin bu iki yahudiye recm cezasını Tevratın hükmüne göre infaz etmiş olması

Şâfiî, İbn Hanbel ve Ebû Yusuf'a göre, recmin uygulanması için zina edenin müslüman olması şart değildir. Bir zimmî zina suçuyla İslâm mahkemesine gelse had uygulanır. Müslüman bir erkek zimmî bir kadınla evlenip cinsel temasta bulunsa, her ikisi de "muhsan" olur. Delil, Hz. Peygamber'in iki yahudiye recmi uygulamasıdır.[431] "*Dul adamın dul kadın ile zinasında taşlama vardır*"[432] hadisinin genel anlamı da başka bir delildir. Diğer yandan zina bütün semavi dinlerde haram kılınmıştır.[433]

6. Ta'zirden Ölen Kimsenin Diyetinin Ödenmesi

وعن علي رضي الله عنه قال: ما كنت لأقيم على أحد حدّاً فيموت فأجد في نفسي إلا شارب الخمر فإن ه ل و مات وديته .

Hz. Ali (r.a)'nin şöyle dediği nakledilmiştir: Bir kimseye had uygulandığından dolayı ölürse üzülmem, yalnız şarap için müstesna. Çünkü böylesi ölürse diyetini veririm.[434]

Hadis, şarap hakkında Resulullah (s.a.v) tarafından sınırlandırılmış bir had bulunmadığını, bu babdaki cezanın ta'zir kabilinden olduğunu gösteriyor. Ayrıca tazirden ölen bir kimsenin diyetinin ödeneceğine de işaret ediyor.

Ta'zir'in, lûgat manası; Yasaklamak, menetmek, eğitmek, saygı göstermek, ululamak, yardım etmek ve şiddetle dövmek gibi anlamlara gelir. Ta'zir, "A-ze-re" kökünden "tef'îl" babında bir masdardır. İslâm hukukunda ta'zir, ayet ve hadislerle

---

[431] Buhârî, Hudûd, 24.
[432] Müslim, Hudûd, 12- 14.
[433] Zeylai, ***Nasbu'r-Râye***, III, 327.
[434] Buhârî, Hudûd, 4.

had cezası konulmamış olan suçlar veya bazı ma'siyetler için İslâm devletinin serbestçe belirleyip uyguladığı cezaları ifade eder. [435]

Hanefilere göre; gerek hadd, gerekse ta'zir cezası uygulanırken infaz esnasında kasıt bulunmaksızın ölen kimsenin diyeti ödenmez. Çünkü bunlar şeriatın izni ile yapılan işlerdir. Böyle yasal izinle yapılan işlerde ise ödeme yoktur.[436] Bunlar eceliyle ölmüş gibi olurlar. Ancak kocasının ta'zirinden ölen kadının diyetini ödemek gerekir.[437] Hanefilerin delili; Hz. Ali'nin "*O ancak ihtiyat içindir*"[438] demiş olmasıdır. Çünkü ta'zîr, ölümle sonuçlanmaması esasına bağlanmıştır. Bunda amaç helâk değil terbiyedir. Ölümün meydana gelmesi meşrû sınırın aşıldığı anlamına gelir.[439]

Devlet başkanı, bir kimseye ta'zîr veya had cezası uygulasa, adam bu sebeple ölse tazminat gerekmez. Çünkü ta'zîr boyun eğdirme ve engelleme için meşrû kılınan bir cezadır. Had gibi, bununla telef olanın tazmini de gerekmez. Çünkü devlet başkanı had ve ta'zîri uygulamakla yükümlüdür.[440]

Bizim görüşümüze göre, Hanefiler, ta'zirden ölen kimsenin diyetinin ödenmeyeceğini akli bir mülahazada bulunarak ''bunlar şeriatın izniyle yapılan şeylerdir.''Tezini savunmuşlardır. Ta'zir cezası şeriatın izniyle yapılsada öldürmek amaç olmadığı için bu hükmü uygulayan devlet başkanının adaletini zan altında bırakmamak için ölen kimsenin diyetinin ödenmesi akla daha uygundur.

7. Harem-i Şerif'te Had ve Kısas Cezasının Uygulanması

وعن أنس رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم دخل مكة وعلى رأسه المغفر فلما
ن زعه جاءه رجل فقال :ا بن خطل متعلّق بأستار كعبة فقال: اقتلوه .

---

[435] Bilmen, ***Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu***, III, 202.
[436] Merğınâni, ***Hidâye,*** III, 117.
[437] İbnü'l- Hümam, ***Fethü'l- Kadir,*** IV, 216, 217.
[438] Buhârî, Hudûd, 21.
[439] Zeylaî, ***Nasbu'r-Râye***, III, 352; Şevkânî, ***Neylü'l-Evtar***, VII, 143.
[440] İbnü'l-Hümâm, ***Fethü'l- Kadir*** IV, 217; İbn Âbidîn, ***Reddü'l-Muhtar***, III, 208.

Enes (r.a)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) Mekke'ye başında miğferi olduğu halde girmiştir; miğferi çıkardığı vakit kendilerine bir adam gelerek:

- İbn Hattal [441] Kâbe'nin örtüsüne sığınmış dedi. Bunun üzerine Resulullah; "Onu öldürün" buyurdu.[442]

Bu adam Resulullah (S.a.v)'in öldürülmelerini emrettiği dokuz kişiden biridir. Bunlar Kâbe'nin örtüsüne de sığınsalar öldürüleceklerdi.

Hadis, göstermektedir ki bir vacibi yerine getirmek için Kâbe hiçbir kimseyi korumaz.[443]

Hanefilere göre Harem-i Şerif'te had ve kısas icra edilmez zira,

Allahü Teala : ومن دخله كان آمنا '' *Kim oraya girerse güvende olur.*''[444] buyurmuştur. Hz. Peygamber de (s.a.v);

فلا يحل لامرىء يؤمن بالله واليوم الآخر أن يسفك فيها دما .

''*Allaha ve ahiret gününe iman eden kişinin haremde kan dökmesi helal değildir.*''[445] buyurmuştur.

Hanefilere göre; Bu kısas emri peygamberimize mahsus bir şeydir. Harem-i Şerif'te had ve kısas caiz değildir. [446] Harem-i Şerif'in dışında her yerde had ve kısas cezası icra edilir. Yalnız Darû'l Harp'te[447] ikamet eden bir müslümanı öldürene de, "kısas" cezası uygulanmaz.[448] Ancak "diyet" söz konusu olur. Çünkü Darû'l Harp'te ikamet eden mü'minin; kanı mâsum değildir, İslam şer'i hukuku Darû'l Harp'te mü'mini korumaz. Ayrıca maktül (öldürülen) izinle veya ticaret maksadıyla

---

441 İbn Hattâl, hem mürted hemde katildi. Ayrıca Rasulullahı hicvediyordu. Bu adam, af dışında tutulmuş, Kâbe'nin örtüsüne de sığınsa öldürülmesi emredilmişti. Bkz. ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, IV, 118.

442 Ebu Davud, Cîhat 76, Tirmîzî, Cîhat, 9.

443 San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, IV, 119.

444 Âli-İmran, 3/97.

445 Müslim, Hudûd, 18.

446 San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, IV, 120.

447 Müslümanların idare ve hâkimiyetleri altında bulunan ve Allah'ın hükümleriyle hükmedilen ülkeye "dâru'l-İslâm", bu nitelikte olmayan beldeye de, "dâru'l-harb" denir. Bkz. Bilmen, ***Istılâhât-ı Fıkhıyye Kâmusu***, III, 371.

448 Molla Hüsrev, ***Dürerü'l-Hükkam***, II, 363.

Darû'l Harbe gitse; orada onu bir müslüman öldürmüş olsa dahi, kaatile kısas uygulanmaz.[449]

Bizim görüşümüze göre, Hz. Peygamber zamanındaki İbn Hattal gibi kişiler her zaman olabilir. İslam, dinin muhafazasını tüm maslahatların üzerinde görmüştür. İbn Hattal, uyanıklık yaparak Kâbenin örtüsünün altınına sığınarak güvende olacağını zannetmiştir. Oysa hiçbir mekân zâlimi koruma altına almaz. Şeriatın izniyle hiçbir ta'zir veya had cezası kan dökme değildir ki '' Allaha ve ahiret gününe iman eden kişinin haremde kan dökmesi helal değildir.'' Hadisinin muhatabı olsun.

Nikah ile ilgili hadisler

1. Bayramlarda ve Düğünlerde Çalgıyla Eğlenmek

عن عائشة رضي الله عنها قالت دخل عَ ل َ ى ً رسول الله صلى الله عليه وسلم وعند ي جاريتان تعنيان بغ ناء بعاث فاضطجع على الفراش وحول وجهه ودخل أبو بكر رضي الله عنه فانتهرني وقال م ز مارة الشيطان عند رسول الله صلى الله عليه وسلم فأقبل عليه رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال دعهما فلما غفل غمزتهما فخرجت ا.

Hz. Aişe'nin şöyle dediği nakledilmiştir: Resulullah yanıma girmişti o sırada orada, Buas[450] Savaşına ait şiirler okuyan iki cariye vardı. Resulullah onların şarkılarını dinlemeden yatağa yattı, yüzünü başka yöne çevirdi. Arkadan Ebubekir içeri girdi, Resulullah'ın yanında bu şeytan çalgısıdır diye beni azarladı. Bunun üzerine Resulullah Ebubekir'e dönerek bunları kendi hallerine bırak dedi ve biraz sonra Resulullah uyuyunca ben cariyelere elimle işaret ettim onlar da oradan dışarı çıktılar.[451]

Hadis, bayram günlerinde sevinçli bulunmanın, harp ve cesarete ait şiirler okumanın caiz olduğuna işaret etmektedir.

Buhari'de geçen, bir diğer hadis de şudur:

---

[449] Kasani, ***el- Bedâiû's Senâi***, VII, 237.

[450] Buas, Medine civarında bir yer adıdır. Cahiliye devrinde Buas'da Evs ve Hazreç kabileleri arasında savaş olurdu. Bkz. ***İslam Ansiklopedisi***, İstanbul Milli Eğitim Basımevi, 1970; II, 742.

[451] Buhârî, Îdeyn, 2.

عن عائشة رضي الله عنها إنما زفت امرأة إلى رجل من الأنصار فقال نبي الله صلى الله عليه وسلم يا عائشة من كان معكم لهو الأنصار يعجبهم اللهو .

Hz. Aişe(r.a)'den rivayet edildiğine göre; Ensardan bir adamla bir kadın evlendirildi. Bunun üzerine Resulullah; '' Ya Aişe sizin yanınızda oyun var mıdır.? Zira ensar oyunu sever.'' buyurmuştur.[452]

Hadis, düğünde def v.s çalgılarla, hafif oyunun cevâzına işaret eder.

İmam-ı Âzam Ebu Hanife'ye göre; satranç, tavla ve diğer bütün oyunları oynamak mekruhtur, eğlence aletlerini dinlemek haramdır. Bir düğüne davet edilen orada oyun, eğlence olduğunu biliyorsa oraya gitmez. Haberi olmadan gidip orada bir oyun ile karşılaşmışsa mümkün olduğunca buna engel olmaya çalışır.[453] Onun bu hususta ki delili, Bureyde ve Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu hadislerdir:

Rasulullah (s.a.v): ''*Kim tavla oyunu oynarsa elini domuz kanına bulaştırmış olur*.''[454]

Ebu Hureyre (r.a)'den rivayet edildiğine göre Rasulullah, (s.a.v) bir güvercinin peşine düşüp onunla eğlenen bir adam görmüş ''*Bir şeytan bir şeytâneyi takip ediyor*.''[455] Demiştir.

Mergınâniye göre, çalgı ve oyun, düğün yapılan evin yemek yenen kısmında ise, örnek olmayan insanların bile orada oturmaları caiz değildir. Çünkü Kur'ân'da: "*Sana Kur'ân nazil olduktan sonra zâlim insan gruplarıyla oturma*."[456] Buyrulur. Bu hüküm, çalgı ve oyunun olup olmadığını bilmeden düğüne gidenler için söz konusudur. Gitmeden evvel bunu bilenler düğüne gidemezler. [457]

Gazâlî, müzik dinlemenn mübah olduğunu zikreder ve sesleri; canlılardan çıkan seslerle, cansızlardan çıkan sesler diye iki kısma ayırır; bunları dinlemenin caiz

---

[452] Buhârî, Nikâh, 4.
[453] Mavsılî, ***el- İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtar***, s. 690.
[454] Ebû Davud, Edep, 64.
[455] Ebû Dâvud, Edep, 65.
[456] En'âm, 6/68.
[457] Merğınâni, ***Hidâye,*** V, 80.

olduğunu söyler. Ancak içki ile çalınması âdet olan çalgıların haram olduğunu ifade eder. [458]

Hanefilere göre, aşırı şekilde çalıp oynamak mekruh kabul edilmiştir. Şehveti tahrik edici, ahlak bozucu her türlü saz çalgı, kadın- erkek karışık bir şekilde toplanıp herhangi bir çalgı, kadınları sahneye çıkarıp şarkı- türkü söyletmek haramdır. Toplum yapısında çatışma, ibadet ve düşünme ruhunu öldüren insanı hevai şeylere itip zamanı boşa harcamayı aşılayan her türlü eğlence ve çalgı haramdır. [459]

Mübah olan şarkı ve evlenme ile alakalı kötü manaları bulunmayan kasideler okumakta bir beis yoktur.[460] Düğünlerde ve bayramlarda kadınlar kendi aralarında erkekler de kendi aralarında haram sözler söylemeden haram şeyler yapmadan, def çalıp şarkı söyleyip oynayabilirler ve eğlenebilirler.[461] Zira, Hz. Peygamber (s.a.v): *''Nikahı ilan ediniz, ve nikah için def çalınız.''*[462] buyuruyor.

Özetlemek gerekirse: Konuyla alakalı Hanefiler arasında farklı görüşler mevcuttur. İmamı Âzam Ebu Hanife ve Merğınâni müzik ve müzik aletlerine hiç bir şekilde cevaz vermemektedirler ve Hz Aişe hadisiyle amel etmezler. Gazali, Şeyh Nizamettin ve İbn Abidin gibi alimler ise bir takım şartlarla müzik dinlemeyi caiz görürler ve Hz Aişe hadisiyle amel ederler.

Bizim görüşümüze göre, eğlenme, şarkı söyleme, çalgı aletlerini çalma veya dinlemeyle alakalı hadislerin arasını şöyle bulmak mümkündür: şarkı, türkü vb. haddi aşmadığı ve günaha sürüklemediği takdirde, insana zamanı boşa harcamayı da aşılamayan musîkî dinlenebilir.

2. Kur'an Öğretiminin Mehir Olarak Sayılması

عن سهل بن سعد رضي الله عنه أن امرأة عرضت نفسها على النبي صلى الله عليه وسلم فقال له رجل يا ر سول الله زوجنيها فقال ما عندك قال ما عندي شيء قال اذهب فالتمس ولو خاتماً من حديد فذهب

[458] Gazalî, ***İhyâ***, I, 343.
[459] Merğınâni , ***Hidâye,*** V, 75.
[460] ***el-Fetavâ'l- Hindiyye***, V, 354.
[461] İbn Abidin, ***el-Fetevâ***, s. 298-299.
[462] İbn Mâce, Edep, 48.

ها منه شيء وإن لبسته لم يكن عليك منه

شيء فجلس الرجل حتى إذا طال مجلسه قام فر ا ه النبي صلى الله عليه وسلم فدعاه أو دعي له فقال له ماذا معك من القرآن قال معي سور ة كذا وسورة كذا لسور يعددها فقال النبي صلى الله عليه وسلم أمكناكها بما معك من القرآن .

Sehl (r.a)'den rivayet edildiğine göre bir gün Rasulullah (s.a.v)'ın huzuruna bir kadın geldi.

- Ya Resulullah nefsimi size hibe ediyorum. İhtiyacın varsa beni nikahın altına al dedi. O mecliste bulunan bir kimse,

- Ya Resulullah bu kadınla beni evlendir dedi. Resulullah; Yanında mehir olarak bir şey var mıdır? dedi. O kimse;

- Yanımda bir şey yoktur dedi. Resulullah, git demirden bir yüzük dahi olsa mehir olabilecek bir şey getir; dedi. O kimse gitti ve geri geldi.

- Ya Resulullah bir şey bulamadım hatta demirden bir yüzük bile bulamadım; fakat benim gömleğim var, yarısı o kadının olsun dedi. Bu söz üzerine Resulullah;

- Gömlekle ne iş göreceksin eğer gömleği sen giyersen kadının üzerinde bir şey kalmaz. Eğer kadın giyerse senin üzerinde bir şey kalmaz. O kimse de mecliste uzun bir müddet bekledi. Resulullah kalktığını görünce çağırdı ve

-Kur'andan bir şeyler bilir misin? deyince, evet dedi. Bildiği sureleri saydı, işte bunun üzerine:

-''Kur'andan bildiğin sureler karşılığında kadını sana nikahladım.''[463] *Buyurdu.*

Hadis, Kur'an öğretiminin mehir olarak sayılabileceğine işaret eder.

Mehir, kitap, sünnet ve icma ile sabit olan bir hükümdür.[464] "Mehir, nikâh kıyılırken kocaya vâcip olan malın adıdır.[465]

---

[463] Buhârî, Nikâh 32; Müslim, Nikâh 76; Muvattâ, Nikâh, 8.
[464] İbnü'l- Hümâm, ***Fethü'l- Kadir***, II 434.
[465] İbn Âbidin, ***Reddü'l-Muhtâr***, V, 45.

Resûlullah (sav)'in: "*On dirhemden daha az mehir olmaz*"[466] buyurduğu bilinmektedir. Hanefi fûkahası bu hadisi esas olarak; "Mehrin en azı on dirhem gümüştür.''Görüşündedirler. Resûlullah (sav), gerek kendi evliliklerinde ve gerekse kızlarının evliliklerinde 12 ukiyye (bir ukiyye 40 dirhemdir) miktarında gümüş takdir etmiş, daha fazlasını ne vermiş, ne de taleb etmiştir.[467]

Şevkani: ‘*’Bu babda hadisler çoktur. Bunların tamamını mülahaza ettiğimizde, okumak için ücret almanın caiz olmayacağı zannını veriyor*.’’ Demiştir. Bundan dolayı ilk dönem Hanefî âlimleri Kur’an Kırâtini mehir olarak saymamışlardır. [468]

Hanefilere göre: Kur’an öğretimi menfaattir. Oysa menfaat mehir olamaz. Onlar bu hadisi te’vil ederler ve mehirsiz evlenmeyi Hz. Peygamber’e mahsus sayarlar.[469]

Onların bu konudaki delilleri şu hadistir:

وعن علي رضي الله عنه قال: لا يكون المهر أقلّ من عشر دراهم.

Hz. Ali (r.a)’den rivayet edildiğine göre Rasulullah (sav.): ‘’Mehir on dirhemden az olmaz.’’ demiştir.[470] İlk Hanefi müçtehitlerine göre Kur’an ve fıkıh öğretimi mehir yerine geçmez. Çünkü helal kılınan kadınları belirleyen ayetteki “*Mallarınızla istemeniz*”[471] ifadesi buna engeldir.

Hanefiler, Sehl b. Sa’d hadisi hakkında şu yorum ve değerlendirmeleri yaparlar:

---

[466] Müslim, Buyû, 18.
[467] Müslim, Nikâh, 78; Ebû Dâvud, Nikâh 6; Tirmîzî, Nikâh, 23.
[468] San’ani, ***Sübülü’s-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu’l-Meram***, III, 171.
[469] San’ani, ***Sübülü’s-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu’l-Meram***, III, 251.
[470] Müslim, Buyû, 18.
[471] Nisa, 4/24.

a) El-Leys şöyle söylemiştir: *Resulullah'tan sonra Kur'an karşılığında evlenmek caiz değildir. Buna göre uygulamanın Hz. Peygamber (s.a.v)'in fakir gence uyguladığı özel bir durum olması muhtemeldir.*[472]

b) Resulullah'ın fakir sahâbinin bildiği sureleri öğretmesi karşılığında, kadını ona nikahlamış değildir. Mehirsiz olarak kadını evlendirmesi, zikredilen sureler, hürmet ve bereketinden, o şahsın da Kur'an ehli olmasından dolayıdır.[473]

c) İlk Hanefî müçtehidlerine göre, Kur'ân ve fıkıh öğretimi mehir yerine geçmez. Çünkü, helâl kılınan kadınları belirleyen ayetteki; "*mallarınızla istemeniz*." ifadesi buna engeldir. Kur'an öğretimi ve benzeri ameller taat niteliğinde olup, kişi bunları Allah'a yaklaşmak için yapar. Bu yüzden ilk üç Hanefî müçtehidine göre, bunun için iş akdi yapmak geçerli olmaz. Böyle bir durumda kadın emsal mehre hak kazanır. Çünkü bu, mal olarak karşılığı bulunmayan bir yararlanmadır. Sonraki Hanefî fâkihleri ise, Kur'ân-ı Kerîm öğretimi ve diğer dini hizmetlerin; şartların değişmesi ve geçim için insanların çok meşgul olması gibi sebeplerle olan ihtiyaç yüzünden, bir ücret karşılığında yapılabileceğine fetva vermişlerdir.[474] Onların bu hususta ki delilleri ise, Hz. Peygamber'in, bildiği Kur'ân'ı eşine öğretmesi karşılığında bir erkeği evlendirmesidir.[475]

Bizim görüşümüze göre, Hz. Peygamberin uygulaması o gence uyguladığı özel bir durumdur. Mehirin maddi değer ifade eden bir kıymetinin bulunması gerekir. Bir kimse Kur'an öğeretimi karşılığında ücret alıyorsa bu ücreti mehir olarak verebilir.

3. Nikâhta Velinin İzni

عن أبي هريرة رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: لا تنكح الأيّم حتى تستأمر و لا تنكح البكر حتى تستأذن قالوا يا رسول الله وكيف أذنها قال أن تسكت .

---

[472] Tahâvi, ***Şerhu Maâni'l- Âsar***, III, 17.
[473] Tahâvi, ***Şerhu Maâni'l- Âsar***, III, 18.
[474] Şevkânî, ***Neylü'l-Evtâr***, VI, 170.
[475] Buhârî, Nikâh, 32.

Ebu Hureyre (r.a)'den rivâyet edildiğine göre Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: ''İstişâre olununcaya kadar dul kadın nikah olmaz ve izin alınmadıkça da bâkire kadın nikah olunmaz.'' buyurmuştur. Huzurunda bulunan ashap:

- Ya Resulullah bâkire kadının izni, ne sûretle olur dediler.

- Bâkire kadının izni sükût etmesidir.'' [476] *Buyurdu*

Hadise göre; kocaya varacak kadın dul olursa onun tercihi kendi lehinde olur. Onun velisi uzun uzadıya konuşup onunla müşâvere etmedikçe velisi onu nikah edemez. Veli, kadının haberi olmadan nikah ederse kadın reddedebilir. Fakat bâkireden izin alınır ve bâkirenin sükûtu izin sayılır.

İmamı Âzam'a göre bâliğa olan her kadın, velisinin izni olmaksızın nikah edilebilir; ancak dengi olmayan birisiyle nikahlanırsa velinin itiraz hakkı vardır. Bir veli buluğ çağına giren kızını evlenmeye zorlayamaz, velinin nikahtan önce buluğ çağına giren bâkire kızına danışması, izin alınması sünnettir.[477]

Ebu Hanife'ye göre; akıllı ve bâliğ kadın kendini nikahlayabilir; ancak İmam Muhammed ve Ebu Yusuf'a göre velinin izni şarttır.[478]

Hanefi alimler: "*Kadın ister bâkire olsun, ister dul olsun, zevcini seçmekte hürdür. İzni ve müsaadesi olmadan kat'iyyen evlendirilmez*."[479] Hükmünde müttefiktir. Nitekim Merğinani, bu hususu şöyle izah etmiştir: *"Kadın hürdür ve tekliflere muhatabtır. Öyle ise başkası için kadınının üzerine zorlama hakkı olmaz. Velisi, kızından izin istediği zaman; eğer o kız sükût eder veya gülümserse bu izindir. Esâsen sükût etmesinden, "razı olma" hususu açıktır. Evlenme arzusunun olduğunu beyan etmekten ve açığa vurmaktan utanır. Ancak râzı değilse, red etmekten asla utanmaz*.'' [480] Resul-i Ekrem (s.a.v)'in: *"Dul kadın kendisiyle istişare edilmedikçe, nikâh edilmez*."[481] Hadisini esas alan Hanefi fûkahası: "*Dul kadının, nikâh*

---

[476] Buhârî, Nikâh, 41.
[477] Mavsılî, ***el İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar,*** s. 439.
[478] Aynî, ***Umdetü'l- Kârî***, XX, s. 128.
[479] İbnü'l Hümâm, ***Fethü'l-Kadir,*** II, 395.
[480] Merğınâni, ***Hidâye,*** I, 197.
[481] Müslim, Nikâh, 66.

hususunda konuşması ayıp sayılmaz. Şu halde dul kadının (İstiyorum veya istemiyorum şeklinde) konuşmasına bir engel yoktur."[482] Hükmünde ittifak etmiştir.

Hanefiler; bekâr kadının kendini evlendirme hususunda velisinden daha ziyâde hak sahibi olduğunu belirten ve çeşitli kaynaklarda geçen şu hadisle amel etmişlerdir:

أ لا يّم أحقّ بنفسها من وليّها

''Bekâr kadın kendi nefsi hakkında velisinden daha ziyâde hak sahibidir.''[483]

Kur'an'dan delilleri; ayette nikâhın kadına isnad edilmesidir:

"*Bundan sonra bir kadını boşarsa, kadın başka birisiyle evlenmedikçe bir daha kendisine helal olmaz.''*[484]

Bizim görüşümüze göre, Hanefilerin Ebu Hureyre hadisiyle amel etmemelerinin sebebi ayet ve başka hadisleri tercih etmeleridir. Sağlam ve daha huzurlu bir evlilik için anne ve babanın rızasının almak dinen ve ahlâken daha uygundur. Ayrıca örf ve âdetler de bağlayıcıdır. Şunu da belirtmek gerekir ki kadın, hürdür ve tekliflere muhatabtır. Kendi rızâsının dışında kat'iyyen evlendirilemez. Eğer kendi rızâsının dışında evlendirilirse, mahkemeye müracaat ederek, nikâh akdini feshettirebilir.

4. Îlâyı Yapan Boşanıncaya Kadar Talâk Gerçekleşmez

وعن عمر رضي الله عنهما قال: إذا مضت أربعة أشهر. وقف المولى حتى يطلّق ولا يقع عليه الطلاق حتى يطلّق

İbn Ömer (r.a)'den rivayet edildiğine göre Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: ''Dört ay geçti mi îlâyı yapan boşanıncaya kadar talak durur. Îlâyı yapan boşamadıkça aleyhine talak gerçekleşmez.''[485]

---

[482] İbnü'l -Hümâm, ***Fethü'l-Kadir,*** II, 401.

[483] Müslim, Nikâh, 66,Muvattâ, Nikâh, 4; Tirmîzî, Nikâh, 12; Ebû Dâvut, Nikâh, 16; Nesâi, Nikâh, 31,32, ayrıca bkz. San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn. Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, III, 255.

[484] Bakara, 1/230.

[485] Buhari ,Talâk 29; Muvattâ, Talâk, 19.

Hadise göre, İlâ'da dört ay tamamlanınca, Îlâyı yapan boşamadıkça evlilik kendiliğinden sona ermez.

Hanefilere göre ise İlâ'da dört ay tamamlanınca, evlilik kendiliğinden sona erer.

Îlâ, kocanın, nikâhlısı olan kadınla cinsi temasta (Cim'a'da) bulunmayacağına dair Allahû Teâla (cc)'nın adını, sıfatlarını veya oruç, hacc, namaz, talâk vs... gibi hususları anarak yemin etmesine îlâ denir.[486]

Hanefi âlimler: "Bir koca, karısına hitaben: "Vallahi seninle cinsi temasta (Cim'ada) bulunmayacağım" veya "Vallahi sana dört ay yaklaşmayacağım, cîmada bulunmayacağım" derse, ilâ yapmış olur. Cariye için bu süre iki aydır. Şayet bu süre içerisinde cim'a yaparsa, yemin bozulup kefaret vermesi icap eder, ilâ'da düşer. Eğer karısına ilâ sebebiyle dört ay yaklaşmazsa, "Bain Talak"[487] tahakkuk eder."[488]

İslâm'dan önce, Hicaz yöresi Arapları, ilâ işlemini, zıhar gibi bir boşama yöntemi olarak uyguluyorlardı. Ancak tasarrufun sonucu, geniş bir zamana yayıldığı için bu daha çok kadını baskı altına almak, ona zarar ve sıkıntı vermek için kullanılmaktaydı. Çünkü koca bir iki yıl veya daha uzun süreyle eşine karşı kocalık görevini yapmıyor, yeni yeminle süreyi uzatıyordu. İlâ sonuna kadar evlilik akdi devam ettiği için, eşi yeni bir evlilik yapma imkânı bulamaz ve gönlü incinmiş olarak günlerini geçirirdi [489] Hanefiler bu durumdan dolayı İbn Ömer hadisiyle amel etmemişlerdir.

Ebu Hanifeye göre, dört ay geçmesiyle talak vâki olur. Bu talak ric'i talak[490] değil bain talaktır.[491]

Bu konudaki delilleri ise İbn Abbas'ın şu rivayetidir:

---

[486] Molla Hüsrev, ***Dürerü'l-Hükkâm***, I, 387.

[487] Yeni bir nikâh akdedilmeden erkeğin normal evlilik hayatına dönüşüne imkan vermeyen boşama şekline bain talâk denir**.** Bilmen, ***Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhıyye Kamusu***, II, 175.

[488] Merğınâni, ***Hidâye***, II, 11.

[489] Bilmen, ***Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhıyye Kamusu***, İstanbul 1968, II, 300.

[490] Yeni bir nikâh akdi yapılmadan erkeğin eşiyle normal aile hayatına dönmesine imkan veren boşama şekline ric'î talâk denir. Bilmen, ***Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhıyye Kamusu***, II, 175.

[491] Mavsılî , ***el İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar,*** s. 499, 500.

وعن أبي عباس رضي الله عنه قال: كان إيلاء الجاهلية السنة والسنتين فوقت الله أربعة أشهر، فإ ن كان أقل من أربعة أشهر فليس بإيلاء .

İbn Abbas'dan (r.a) rivayet edildiğine göre "Cahiliyet devrinin îlâsı bir sene, iki sene idi. Allah dört ayı vakit tayin etti. Dört aydan az olursa îlâ değildir." [492]

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî hukukçulara göre ise, İlâ'da dört ay tamamlanınca, evlilik kendiliğinden sona ermez. Bu durumda koca eşine döner veya onu boşar. Her ikisini de yapmazsa, kadın hâkime başvurarak boşanma isteğinde bulunur ve hâkim eşleri boşar. Her iki durumda da bir "ric'î boşama" meydana gelir. Dayandıkları delil; ilâ ayetlerinde kocanın eşine dönmesiyle boşama arasında muhayyer bırakılmış olmasıdır.[493]

Dört aydan kısa süreli ilâ, evlilikle ilgili bir sonuç doğurmaz. Bu durumda koca, süre dolmadan önce eşine dönerse, yeminini bozmuş sayılacağı için sadece yemin kefareti gerekir. Eğer yeminini bozmadan üç aylık süre için yapılması ve üç ay geçmeden eşine dönmesi veya eşine dönmeden üç ayın geçmesi gibi. Eğer, talak sayısı üçten az ise Hanefilere göre îlâ üşmez. Talâk sayılarının tamamını kullandı ise ''ilâ'' düşer.[494] Hanefilerin Kur'an'dan delilleri ise şu âyettir: "*Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler. Eğer bu süre içinde, yeminlerinden dönerlerse, şüphesiz ki Allah, her şeyi çok bağışlayan ve çok merhamet edendir. Eğer boşamayı kastederlerse, şüphesiz ki Allah, her şeyi çok iyi işiten, çok iyi bilendir*."[495]

Bizim görüşümüze göre, insanlar, gaflet veya sinirlilik hallerinde ilâda bulunabilirler. Kur'an'da taraflara dört ay gibi bir düşünme süresi vermiştir. Eğer bu süre içinde yeminden dönme olmazsa, tarafaların yeminlerinde samimi oldukları anlaşılır ve sürenin bitimiyle talak gerçekleşir.

---

[492] Ebu Dâvud, Talâk, 55, San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, III, 391.
[493] İbnu'l-Hümâm***, Fethu'l-Kâdir***, III, 182-99.
[494] İbn Abidin, ***Reddü'l- Muhtar,*** II, 105.
[495] Bakara, 2/226-227.

5. Hâmile Kadına Lian Meselesi

عن أنس رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم قال أبصروها فإن جاءت به أبيض سبطاً، فهو لزو ج ها، فإن جاءت به أكحل جعداً فهو للذي رماها به .

Enes (r.a)'den rivayet edildiğine göre, Rasulullah (s.a.v): ''Kadını gözetleyin; Eğer çocuğu ak pak (kusursuz) doğurursa o çocuk kocasındandır. Şayet onu sürmeli gözlü, kısa boylu doğurursa kendisine zina iftirasında bulunan şahıstandır." buyurmuşlardır.[496]

Hadis, hâmile kadına lian yapılabileceğine çocuğu doğuruncaya kadar lian'a gerek olmadığına delildir.

Lian, koca hakkında iftira, kadın hakkındada zina isnadında bulunurken, lanete ve gadaba yakın olan yeminlerle kuvvetlendirilmiş şehâdete denir."[497]

Hanefilerden İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve bir rivayette İmam-ı Âzam'a göre hâmileye lian yapılmaz. Çünkü mücerred zan üzerine lian yapılmaz. ''*Senin hamileliğin benden değildir*.'' Sözü ile lian gerekmez. Çocuğun nesebini reddetmek, doğum sonrasında, kutlama esnasında ve doğum hediyeleri alınırken olduğu zaman sahih olur. Böylece lian yapılır ve hakim çocuğun nesebini erkekten alır.[498]

Ebû Hanîfe'ye göre, çocuğun nesebini reddetmek, hemen doğumun arkasından veya normal olarak en geç bir hafta içinde olmalıdır. Koca, karısının doğurduğu çocuğun nesebini kabul etmemekle, ona zina isnadında bulunmuş olur ve mulâane yoluna gidilir. Bu süre geçtikten sonra, çocuğun nesebi, susma sebebiyle sabit olur. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise, nifas sonuna kadar, çocuğun nesebini reddetmek mümkündür.[499]

Kadının karnı herhangi bir sebeple şişebilir ve bu hamilelik zannedilir. Ebu Hanife ve ashabı da bu görüştedirler. Çünkü lian hamileliği reddetmek için değil,

---

[496] Buhâri, Talâk, 35.
[497] Molla Hüsrev, ***Dürerü'l- Hükkâm***, II, 805.
[498] San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, III, 413.
[499] İbnü'l-Hümâm, ***Fethu'l-Kadîr***, III, 260.

zina olup olmadığını tespit etmek içindir. Hadisten maksat, herhangi bir şüpheden dolayı hemen liana gitmek ve sonunda boşanmak olmadığına göre, bu hadis vücûb ifade eden genel bir uygulama olarak görülmemiştir. Hanefiler aile birliğinin devamı bakımından, kocanın karısının hamileliği konusundaki şüphesini mülâne için yeterli görmemişlerdir. Hanefiler doğumun peşinden veya yedi gün sonra lianın yapılmasına cevaz vermişlerdir.[500]

Bizim görüşümüze göre, günümüz teknolojisinde lian'a gerek yoktur. Zan üzerine hüküm verilmez. Bugün geliştirilen yöntemlerle nesebin tesbiti kesin olarak mümkün olabilmektedir. D.N.A (Deoksiribonükleik asidi) testleriyle insanın beden yapısı ve bu yapının bütün özellikleri saptanabilmektedir.

6. Kocası Ölen Kadının İddet Döneminde Sürme Çekmesi

عن أم سلمة رضي الله عنها أن امرأة قالت: يا رسول الله إن بنتي مات منها زوجها وقد اشتكت عينها أفتكحلها؟ قال: لا

Ümmü Seleme'den rivayet edildiğine göre, bir kadın:

- *"Ya Resulullah kızımın kocası öldü kızım gözünden rahatsızdır, ona sürme çeksin mi? Demiş.*
- *Resulullah (s.a.v): hayır demiştir.*[501]

Hadis, tedavi için bile olsa bu durumda sürme çekmeyi nehyetmiştir.

Hanefiler, ismid denilen sürme taşı ile sürmelenmeyi caiz görmüşlerdir. [502] Delilleri şu hadistir:

وعن أم سلمة رضي الله عنها قالت جعلت على عيني صبراً بعد أن تو في أبو سلمة فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم إ ن ه يشب الوجه. فلا تجعليه إلا بالليل وا نزع يه بالنهار. ولا تمتشطي بالطيب ولا بالحناء فإنه خضاب. قلت بأي شيء أمتشط؟ قال بالسدر .

Ümmü Seleme (r.a)'den rivayet olunmuştur. Demiştir ki; Ebu Seleme vefat ettikten sonra gözlerine sarı sabır sürdüm. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v);

---

[500] Mavsılî, ***el İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar,*** s. 517-518; İbnü'l-Hümâm, ***Fethu'l-Kadîr***, III, 260.
[501] Buhârî ,Talâk, 46.
[502] San'ani***, Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, III, 429.

şüphesiz ki sarı sabır yüze renk verir; ama sen onu yalnız geceleyin sürün, gündüzün çıkar, hem koku ve kına ile taranma, çünkü boyadır dedi. Ben "Ne ile taranayım?" dedim. "Sidirle" buyurdular.[503]

Hz.Peygamber, (s.a.v) sürmeyi nehyettiği zaman sürmeye ihtiyaç az idi. Geceleyin mübah kılınması ise gözdeki rahatsızlığı gidermek içindir.[504]

Müslüman hür veya câriye olan bir kadın, sahih nikâhtan sonra vefat veya bain boşanma nedeni ile iddet bekliyorsa yas tutması (hidad) [505] gerekir.[506]

Hanefilere göre koca için yas tutma yükümlülüğü buluğ çağına giren müslüman kadın için söz konusudur. Ayrıca üç talak ile boşanmış kadının da yas tutmasını farz görürler. Şüphe ile ilişki kurulan kadın, kendisi ile zina edilen kadın, buluğ çağına girmemiş kadın veya fâsit nikah ile nikahlanan kadınlara yas tutma yoktur. Ancak iddet döneminde kocası için yas tutan bir kadın, tırnaklarını kesebilir, ay hali zamanında koku sürebilir.[507]

Bizim görüşümüze göre, kocası ölen kadının iddet döneminde sürme çekme konusunda Ümmü Seleme'den rivayet edilen birbiriyle çelişik iki hadis mevcuttur. Buhârî'de geçen hadiste Hz. Peygamber sürme çekmeyi nehyederken Ebu Davud'da geçen rivayette tedavi maksadıyla gündüz sürme çekmeye ruhsat vermiştir. Hanefiler Ebu Davud rivayetini tercih etmişlerdir.

7. Hidâne Hakkında Öncelik:

وعن البراء بن عاذب رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم قضى في ابنة حمزة لخالتها
وقال: الخالة بمنزلة الأمّ .

---

503 Ebu Dâvud, Talâk, 55; Nesâi, Talâk, 60.
504 San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, III, 431.
505 Hidad; güzel koku sürünmeyi, ziynetlenmeyi, göze sürme çekmeyi bırakmak demektir. Ancak bir özür ile bunları kullanabilir. Bkz. Mavsılî, ***el İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar,*** s. 524.
506 Mavsılî, ***el İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar***, s. 524.
507 Şevkâni, ***Neylü'l- Evtâr***, VI, 296.

Bera b. Âzib (r.a)'den rivayet olunduğuna göre Peygamber (s.a.v) Hamza'nın kızı için teyzesine verilmesine hükmetmiş ve "Teyze anne gibidir" buyurmuştur.[508]

Hadis, teyzeye hidâne hakkının sâbit olduğuna delildir. Hadise göre teyze, babadan ve anneanneden bile hidâne hakkında öncelik sahibidir.

Hidane kelimesi lügatte, bir kimsenin terbiyesini üstlenmek, bir şeyi kucaklamak, bir şeye ilave etmek gibi manaları ifade eder. İslam hukukunda çocukları veya çocuk hükmünde olan mecnun, mutah gibi acizleri, selahiyetli olan kimselerin korumaları ve terbiye etmeleri, onların yiyecek, içecek, barınma ve korunma gibi ihtiyaçlarını karşılamasıdır.[509]

Annenin vefatı veya karı kocanın boşanması durumunda çocuğun bakımı (hidâne) hakkı ortaya çıkar.

Hanefiler hidâne hakkına sahip olanlar arasında öncelik sıralaması yapmış kadınları hidâneye daha lâyık görmüşlerdir. Çünkü kadınlar daha şefkatli ve daha sabırlıdırlar.[510]

Boşama veya vefat sebebiyle ayrılıktan sonra annenin hidâne hakkında önceliğe sahip olduğu icmâ ile kabul edilmiştir.[511]

Hanefilere göre hidâne hakkı daha ziyâde şefkat ve merhamet göz önünde bulundurulduğu için dâima anne tarafından aranır. Bu konuda delil olarak Ebu Hüreyre'den şu rivayet nakledilmiştir: "*Hz. Peygamber bir oğlan çocuğunu, baba veya annesini seçmede muhayyer bıraktı. Çocuk annesini seçti ve onun elinden tuttu. Annesi de çocuğu alıp götürdü."*[512]

Çocuğun annesi yoksa, anneannesine verilir. Bunlar asabede yukarıya doğru ne kadar çıkarsa çıksınlar diğerlerine yine tercih edilirler. Mesela; Çocuğun

---

[508] Buhârî, Sulh 6; Megâzi, 43; Ebû Davud, Talâk, 35; Tirmîzî, Bir, 6.
[509] Bilmen, ***Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhıyye Kamusu***; II, 425.
[510] İbnü'l Hümâm, ***Fethü'l- Kadir***, III, 313.
[511] İbn Abidin , ***Reddü'l- Muhtar***, II, 875.
[512] Tirmizî, Ahkâm 21; Ebu Dâvud, Talak 35; Nesâî, Talâk 52; İbn Mâce, Ahkâm 22.

anneannesi sağ ise çocuk ona verilir. Babaannesi sağ ve ötekine nazaran daha genç olduğu halde ona verilmez. Anneannesi yoksa babaannesine verilir.[513]

Genellikle çocuğun anne tarafından olan yakınları, baba tarafından olan yakınlarına takdim edilir. Çocuğu besleyip büyütmede amca ve dayı kızları, sözü edilenlere tercih edilir. Annesi çocuğa bakacak durumda olmazsa babası çocuğu beslemek ve besletmekle yükümlü tutulur.[514]

Bazı zamanlarda maslahat göz önünde bulundurulur. Hidane hakkı çocuk için belli bir yaşta olur. Bu yaş sona erdiğinde erkekler kadınlara göre çocuğun bakımında daha fazla hak sahibi olurlar.[515]

Özetle, Hanefilere göre, hidâne hakkı anne, anneanne, babaanne, kız kardeşler, teyzeler, kız kardeşin kızları, halalar, sonrada mirastaki sıralanışa göre akrabalara aittir. Öncelik hakkı bu sıralamaya göre yapılır.

İslâm, yerleştiği dönemlerde insanlar arasında iyi olarak bilinmiş ve teâmül hâline gelmiş olan bazı örf ve âdetleri olduğu hal üzere bırakmış ve böylece örf, âdet ve teâmül İslâm hukukunun önemli kaynaklarından birisini teşkil etmiştir.[516]

Bizim görüşümüze göre, örf ve âdete göre çocuğa maddi ve manevi yönden en iyi kim bakabilecek durumda ise çocuk, ona teslim edilmelidir.

8. Kıyafet (fiziki benzerliklerle meşgul olup yorum yapma işi) ile Neseb tespiti

عن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت:]دَخَلَ عَلَيّ رَسُولُ اللّٰهِ مَسْرُوراً تَبْرُقُ أَسَارِيرُ وَجْهِهِ. فقَالَ: أَلَمْ تَرَى مُجَزِّزا اَلْمُدْلِجِيَّ؟ نَظَرَ آنِفاً الى زَيْدِ بْنِ حَارِثَةَ هذِهِ اَقْدَامَ بَعْضها مِنْ بَعْضٍ .

513 San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, III, 491.
514 Yıldırım, Celal, ***Kaynaklarıyla İslam Fıkhı***, III, 125.
515 İbnü'l- Hümâm, ***Fethü'l- Kadir***, III, 318.
516 Öztürk; ***Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle***, s. 7.

Hz. Âişe'den nakledilmiştir: "Bir gün Resulullah (s.a.s) yüzünde sevinç pırıltıları saçarak yanıma geldi. Biliyor musun ne oldu? Soy bilgini Mücezziz, Zeyd b. Hârise ve Üsâme b. Zeyd'e baktı ve şöyle dedi: "Bu ayakların sahibleri birbirindendir'' dedi.[517]

Hadis, muhtelif şekillerde rivayet edilmiştir. Farklı rivayetlerin açıklamasına göre, Üsame b. Zeyd, koyu siyahi idi. Üsame ile babası Zeyd arasındaki renk farklılığı sebebiyle bazı dedikodular vardı. Bir gün Mücezziz el-Müdlici, Rasulullahın yanına girer; o sırada Zeyd ve Üsâme bir kadife örtü altında yatmaktaydı örtü baş taraflarını örtse de ayakları açıktaydı Mücezziz, onları tanımadan ‘’bu ayaklar (renk farkına rağmen) birbirine çok benziyorlar sakın birbirlerinden olmasınlar’’dedi [518]

Hadis, nesebin sübutu hususunda kıyâfetin[519] (fiziki benzerliklerle meşgul olup yorum yapma işi) nazarı itibare alınacağına delildir.

Hanefilere göre fiziki benzerliklerle neseb ispat edilemez, hakkında tartışılan edilen çocuk iki ortağa veya müşteriye yahut karı kocaya verilir. ‘’Mecezziz hadisi’’ nesebi takrir kabilinden değildir. Çünkü Hz. Üsâme’nin nesebi sabitti. Yalnız rengi babasının rengine benzemediğinden küffar nesebine tan ederdi. Kıyafet cahiliyet devri hükümlerindendir. İslamiyet onları iptal ve eserlerini imha etmek için gelmiştir.[520]

Hanefîlere göre, bir çocuk üzerinde iki erkek birden neseb iddiasında bulunsa, bunlardan hangisi "yatağa sahipse (sahih veya fasit nikâh ile)" çocuk ona ait sayılır. Hiçbirinin yatak hakkı olmaz veya ikisi birden yatak hakkında ortak bulunursa çocuk her ikisine ait sayılır. Burada soy bilgininin görüşü ile amel edilmez. Hanefîlerin delili Müslim’den rivayet edilen şu hadistir:

---

[517] Buhârî, Menâkıp, 23, Fedâilü’sahâbe, 17; Ferâiz, 31; Müslim, Radâ 38, 39, 40; Ebû Dâvud, Talâk, 31; Tirmîzî, Velâ, 5; Nesâi, Ta’lik 51.

[518] Ebû Dâvud, Talâk, 31.

[519] Kâif benzerlikleri bilen, iz takip edip, izleri ayıran, teşhis eden kimsedir. Kâiflik Araplarda cari bir âdetti. Hz. Ömer'in de kâif olduğu rivayet edilmiştir. İz takibi ile, benzerliklerle meşgul olup yorum yapma işine kıyafet denir. Bu sahada yazılan eserlere Osmanlılar döneminde kıyafetname denmiştir. Mücezziz el-Müdlici, kâifti. Cahiliye devrinde savaşlarda esir ettiği kimselerin alnını çizip salıverdiği için Mücezziz denmiştir. Bkz. Buhârî, Menâkıp, 23.

[520] Bkz. Buhârî, Menâkıp, 23.

Peygamber (s.a.v) .الولد للفراش ‘’*Çocuk yatağa aittir*.’’[521] buyurmuştur.

Şâfiî, Mâliki ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise fizîkî benzerliklere dayanarak soy belirlenebilir. Hz. Peygamber döneminde soy bilginleri fizîkî benzerliklere bakarak gerçek babayı belirlemeye çalışırdı. İddet beklemekte olan bir kadın evlense, iddeti içinde doğum yapsa, eski koca ve evli bulunduğu yeni koca her ikisi de çocuğun kendisine ait olduğunu iddia etse çocuk hangisine ait olacaktır? Yine buluntu bir çocuğa iki veya üç erkek "benim çocuğumdur" diye iddia etse kime verilecektir? Hz. Peygamber döneminde soy bilginleri fizîkî benzerliklere bakarak gerçek babayı belirlemeye çalışırdı. [522] Delilleri yukarıda zikrettiğimiz Hz. Aişe hadisidir.

Bizim görüşümüze göre, artık fiziki benzerlikleri gözlemle tesbit eden soy bilginlerine ihtiyaç yoktur. Günümüz tıp ilminde de fiziki benzerliklerden yararlanılarak çocuğun soyunu kesin olarak belirleme çalışmaları yapılmaktadır. Özellikle kan tahlili sonucuna göre, çocuğun babalık iddia edilen erkekten olamayacağını tıp söyleyebilirken, kan özelliklerinin tutması halinde çocuğun bu erkekten veya aynı kan özelliklerini taşıyan benzer bir erkekten de olabileceğini söylemektedirler. Bugün geliştirilen yöntemlerle nesebin tesbiti mümkün olabilmektedir. Daha öncede belirttiğimiz gibi D.N.A (Deoksiribonükleik asidi) testleriyle insanın beden yapısı ve bu yapının bütün özellikleri saptanabilmektedir. Hz. Aişe hadisi Hz. Peygamber zamanına mahsustur.

Ticaret ile ilgili hadisler

1. Zirâi Ürünleri Tahmin ile Satın Alma

عن ابن حميد الساعدي رضي الله عنه قال غزونا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم غزوة تبوك فلما جاء وادي القرى إذا امرأة في حديقة لها فقال النبي صلى الله عليه وسلم لأصحابه ا خ رصوا وخرص رسول الله صلى الله عليه وسلم عشر أوسق فقال لها أحصي ...

[521] Müslim, Radâ 36; Ebû Davud, Talâk, 36.
[522] San’ani, ***Sübülü’s-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu’l-Meram***, IV, 290.

Ebu Humeyd El Sâidi (r.a)'nin şöyle dediği nakledilmiştir: Biz Resulullah (s.a.v) ile beraber Tebuk gazâsına gittik. Vâdi-i Kura'ya Resulullah geldiğinde, kendisinin bahçesinde bir kadın gördük Resulullah ashabına; bahçenin hurmasını tahmin edin dedi, Resulullah on vesk (yani on deve yükü) tahmin etti. Kadına; bahçenin hasılatını say dedi.[523]

Vesk, ıstılâhi olarak, eklemek, bir araya getirmek, taşımak, kovmak gibi anlamlara gelir. Bir fıkıh terimi olarak; Kûfeliler'e göre 200 kg'lık bir ağırlık ölçüsü, 60 sâ' tutarındaki ağırlık. At, araba, gemi ve benzerlerinin yükü demektir. Çoğulu "evsuk-evsâk ve vusûk" gelir. Irak ekolüne göre 1 vesk = 60, sâ, 6400 dirhemdir. 62400 x 3.200736 = 1.99725926400 gram eder. Bu da yaklaşık 200 kg olur.[524]

Hanefi mezhebine göre tahmin usulüyle öşür almak mekruhtur, satılan malın miktarının kaç kilo, kaç metre, kaç ölçek vs. belirlenmiş olması gerekir.[525]

Zira Cabir (r.a)'den rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v) tahminden nehyetmiştir:

خف ّف وا في الحرص فإن في المال العرية والوطية والأكلة المديث.

Tahmin işini hafif tutun. Zira yenilmişi, ezilmişi ve yenilecek gibisi vardır.[526]

Ağaçtaki meyvanın tahmini, göz kararı ile ondan ne kadar hurma ve üzüm çıkacağını, bu hurma ve üzümler kurursa ne miktar kalacağını kestirmektir. Meyvayı tahmin için âdil bir kişi kâfidir. Zira fâsıkın haberi kabul değildir. Tahmin eden zat hâkim mesafesindedir.[527] Hz. Peygamber (s.a.v) Hayber'in hurmalarını tahmin için yalnız başına Abdullah İbn Revâha'yı gönderiyordu.[528]

---

[523] Buhârî , Zekât, 54.
[524] Bilmen, ***Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu***, IV, 125.
[525] Bilmen, ***Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu***, VI, 126-127.
[526] Muvattâ, Musâkat, 10.
[527] Mavsılî, ***el- İhtiyar li Ta'lîli'l- Muhtar***, s. 113.
[528] Muvattâ, Müsâkât I, ayrıca bkz. San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, I, 200.

Hanefiler tahmini kabul etmemişlerdir. Çünkü bu zan ve tahmindir. Bununla bir hüküm bağlayıcı olmaz. Nitekim Hanefiler bu hususta kura çekmeyi de kabul etmemişlerdir. [529] Hanefilerin delili Cabir'den merfu olarak rivayet edilen

نهى عن بيع كل ثمرة ب خ رص.

''*Tüm meyveleri, tahmin ile satmaktan nehyetti*.''[530] Hadisidir.

Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre, özel bakım gerektirmeden, bozulmaksızın bir yıl kalabilen ölçü veya tartı ile alınıp satılan mahsullerde öşür gerekir. Ancak dayanıklı olmayan ve uzunca süre bozulmadan kalamayan sebzelerle kavun, karpuz ve hıyar gibi ürünlerde öşür yoktur[531]

Bizim görüşümüze göre, Hanefiler insanların maslahatlarını göz önünde bulundurmuşlardır. Zirâi ürünlerde tahmin etmek, malın eksik veya fazla fiyatla satılmasına neden olur. Tahmin işi peygamberimiz zamanına mahsustur. Günümüz teknolojisinde tahmine gerek yoktur.

2. Köpek satışı ve hacamat (vücudun herhangi bir yerinden tedavi maksadıyla kan alan kişi) yapana ücret verilmesi

عن أبي جحيفة رضي الله عنه أنه ا ش تر ي عب د ا حجّاماً فأمر ب م حاجمة فكسرت
وقال نهى النبي صلى الله عليه وسلم عن ثمن الكلب وثمن الدم ونهى عن الواشمة والموشومة وأكل الربا وموكله ولعن المصوّر .

Ebu Cuhayfe (r.a) 'den rivayet edildiğine göre Ebu Cuhayfe, haccâm bir köle satın aldı. Hacamat aletlerini emretti ve aletleri kırıldı. Ebu Cuhayfe dedi ki:

---

[529] Zuhaylî, ***Fıkhu'l- İslâmi ve Edille***, III, 326.
[530] Ebû Davud, Buyû 36; ayrıca bkz. Ayni, ***Umdetü'l- Kâri*** , XI, XII, 68.
[531] Serahsî, ***Mebsut***, III, 2-4.

"Resulullah (s.a.v) kelbin ve kan almanın parasını almaktan ve o paradan yararlanmaktan ve bir kimsenin vücudunu iğne ile delmekten ve boyamaktan (dövme yaptırmaktan), ribâyı yemekten ve yedirmekten nehyetti ve tasvir yapan (resim çizen) kimseye Resulullah lânet etti."[532]

Hadis, hacamat yapan köleyi satın almak caiz ise de onun kan alması karşılığında ücretini ödemenin ve köpeğin satılmasının caiz olmadığına işaret etmektedir.

Hanefilere göre buradaki nehiy tenzîhîdir. Aşağıda gelecek olan hadiste Resulullah'ın (s.a.v) kan aldırıp ücret verdiği meşhurdur.[533]

Hz. Peygamber (s.a.s) bizzat kendisi Ebû Taybe adında bir Haccâm'a hacamat [534] yaptırmış ve başından kan aldırıp hacamat ücretini ödemiş ve şöyle buyurmuştur: "*Kan aldırma yollarının en güzeli hacamattır*.[535]

Ebû Hanîfe'ye göre kendisinden faydalanılan köpeğin satışı caiz ve parası mübahtır. Ebû Hanife ve Ebû Yusuf, eğitimi kabul etmeyen saldırgan köpeğin satışını caiz görmemişlerdir[536]

Bu konuda onların belirleyici kabul ettikleri ölçü şudur: ''*Şer'an helal bir menfati bulunan her şeyin satışı da caizdir*.''[537]

Hanefilere göre köpek, pars, aslan, kaplan, kurt ve buna benzer azı dişi olan her hayvanın satılması sahihtir. Çünkü köpek ve benzeri hayvanlar bir maldır. Bunun delili ise hakikaten bunlardan yararlanmanın mümkün olmasıdır. Ve şer'an mutlak olarakta bunlardan avlanmak, koruyuculuk yaptırmak için faydalanmak mübahtır. O bakımdan bunlar maldır.[538]

---

[532] Buhârî, Buyû, 113.
[533] Vehbî, ***Sahîh-i Buhârî***, II, 397.
[534] Hacamat: İki omuz arasından, sırttan, başın arka tarafından, yahut vücudun herhangi bir yerinden tedavi maksadıyla bardak, şişe, vb. şeyle kan aldırma işine ''Hacamat'' denir. Bu işi yapanada ''Haccâm''denir. Bkz. D. Mehmet Doğan***, Büyük Türkçe Sözlük,*** Acar Matbaası, İstanbul, t.y. s. 508.
[535] Buhârî, Tıb 13; Müslim, Musâkat 62, 63; Ebû Dâvûd, Nikâh 26, Tıb 3.
[536] İbnü'l-Hümâm, ***Fethü'l Kâdir***, Vl, 245.
[537] İbnü'l Hümâm, ***Fethü'l-Kâdir***, V, 188.
[538] Zuhaylî, ***Fıkhu'l -İslâmi ve Edille***, V, 307.

Kur'andan delilleri ise: *''O yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yaratmıştır.''*[539] Ayetidir.

Bizim görüşümüze göre, müslüman olarak alış-verişlerde dikkat edeceğimiz husus, haram kılınan malların satışını yapmamaktır. Peygamberimiz hacamat yaptırmayı tavsiye ettiğine göre hacamat yapana ücretini ödemenin dinen ne sakıncası olabilir? Kendisinden yararlanmak için köpeğin alınıp satılmasında da bir mahzur yoktur.

3. Musarrât Hadisi

عن أبي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من اشترى غنماً مصرّاة فاحتلبها فإن رضيها أمسكها وإن س خ طها ففي حلبتها من ت مر .

Ebu Hureyre (r.a)'den rivayet edildiğine göre peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

" *Bir kimse bir koyun satın alır.(koyunun memesinde bir iki günlük süt birikmişse) koyunu satın aldığı kimseye geri vermez.* [540] *eğer râzı olmaz, koyunu geri vermek isterse sağdığı süte karşılık bir ölçek hurma verir.*"[541]

Musarrât; birkaç gün sütü sağılmamış hayvandır. Hayvanda musarrât, birkaç gün sütü sağılmamış memesinde sütü toplanmış demektir. Bu gibi hayvanları alan kimsenin hayvanı sağınca aldandığını anlarsa muhayyerdir. İsterse hayvanın o haline razı olarak kabul eder, isterse geri verir. Lâkin geri verdiğinde sağdığı süt karşılığında hurma veya kıymetini verir.[542]

---

[539] Bakara, 2/29.

[540] Cahiliye devrinde Araplar satacakları hayvanı çok süt veren cinsten göstererek daha iyi bir fiyatla sata bilmek için birkaç gün hayvanı sağmayarak memesinde süt bekletirlermiş. Bkz. Aynî ***Umdetü'l-Kâri***, XV, XVI, 59.

[541] Buhârî , Buyû 65, ayrıca bkz.Aynî, ***Umdetü'l- Kâri,*** XV, XVI, 59.

[542] Aynî, ***Umdetü'l-Kâri,*** XV, XVI, 59.

Hanefilere göre; bu mesele bir usûlü fıkıh meselesidir. Usul ilminin beyanına göre bir hadisin râvisi adaletle tanınmış fakat fakih olduğu şöhret bulmamışsa o râvinin hadisi ancak kıyasa [543] uygun olmak şartı ile kabul edilir.[544]

Musarrât hadisi'' Ebu Hureyre tarafından riveyet edilmiştir. Ebu Hureyre fıkha vâkıf ve ictihad ehliyeti ile tanınmış bir sahabe değil, fıkhı az olan bir râvidir. Hadisin taşıdığı hüküm ise "*tazmin misli mallarde misliyle, kıyemi mallarda kıymetiyle olur.*''[545] kaidesiyle bağdaşmamaktadır. Bu temel prensibe göre, bir şeyin tazmin sorumluluğu kime aitse o şeyin doğurduğu, meydana getirdiği neticede ona aittir. Şu halde sattığı süt, karşılıksız müşteriye aittir.[546]

Musarrat hadisinde tecâvüz tazminatı vardır. Tecavüz tazminatı misli olan şeylerde misliyle takdir olunur. Bu kitabla sabittir. Allah '' *kim size saldırırsa, sizde onun size saldırdığı kadarıyla karşılık verin.*'' [547] Buyurmuştur. Misli olmayan şeylerde ise tazminat, Hz. Peygamber (s.a.v)'in '*'bir kimse ortak olduğu bir köledeki hissesini azad ederse durumu iyi olduğu takdirde ortağının hissesi de kıymet biçilerek o adama yüklenir.*''[548] Hadisi gereğince kıymet takdir edilir. Ancak musarraat hadisinde hurma, sütün ne mislidir ne de kıymetidir. Hanefiler Kur'an'a muhalif olan haber-i vâhidlerle amel etmemişlerdir. [549] Müşteri malın kusurunu öğrendiği zaman dilerse o malı tam bedeli karşılığında kabul eder, dilerse geri verir.[550]

Zarar verilen mal, standart (misli) mallardan ise, bunun yerine misli verilir. Buğday, arpa, altın, gümüş, para, zeytinyağı, inşaat demiri, çimento gibi ölçülebilip tartılabildiği için veya standart olduğu için sayı ile alınıp satılan şeyler mislidir.[551]

---

[543] Kıyas: Nass'a dayanan bir meselenin hükmünü, ictihad yoluyla, aynı ortak illeti taşıyan ve nass ile belirtilmemiş bulunan mesele için de sâbit kılmaktan ibarettir. Yazır, ***Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh Istılahları Kâmusu***, III, 303.

[544] Tahâvi, ***Şerhu Maânil***- Âsar, III, 190.

[545] ***Mecelle,*** mad. 416.

[546] San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, III, 54.

[547] Bakara 2/194.

[548] Buhârî; Şerike, 5, 14.

[549] Tahâvi, ***Şerhu Maânil- Âsar***, IV, 20, 22.

[550] Mavsılî, ***el- İhtiyar li Ta'lîli'l- Muhtar***, s.194.

[551] ***el- Fetâvâ'l-Hindiyye***, IV, 12, 13; Döndüren, Hamdi, ***İslâm Hukukuna Göre Alım Satımda Kâr Hadleri***, s. 84, 85.

Bir müşteri; satın aldığı malda kıymetini eksilten bir kusur bulursa muhayyerdir.[552] İsterse malı o kusuruyla birlikte kabul eder, isterse aldığı kimseye (tüccara) geri verebilir. Ayrıca satışı yapan kimse, o kusuru söylemediği için aldatma söz konusudur. Dolayısıyla müşterinin zararının giderilmesi esastır.[553]

Pezdevi ve Serahsiye göre Hadis, Kur'andan çıkarılan sahih kıyas ile diğer hadisler ve müslümanların ileri sürdüğü eşitlik ilkesine bağlı olarak bir sâ hurmanın yetersiz olacağı şeklindeki icmâ ile çeliştiği için sahih değildir.[554]

4. Çarşıya gelecek olan malı karşılama (Simsarlık-Komisyonculuk)

عن ابن عمر رضي الله عنهما أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: لا يبيع بعضكم على بيع بعض ولا تلقوا السلع حتى يهبط بها إلى السوق .

Abdullah İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Resulullah, (s.a.v) bir mal, bazınızın satın alması üzerine diğer bazınız (o malı) satın alamaz. Çarşıya gelecek olan malı çarşıya ininceye kadar karşılamayın (satın almayın) buyurmuşlardır.[555]

Komisyon, bir karar vermek üzere oluşan heyet, komisyoncu; aracılık yapan kimse vb. anlamlara gelir. Komisyonculuk, komisyoncunun yaptığı ticari aracılıktır. Şehirde oturan kimsenin, dışarıdan (bâdiye) mal getirenlere vekil olarak, onların malını satmasıdır. Komisyoncunun arapça karşılığı olan simsar, bir işe bakan, muhafaza eden kimse demektir. Sonradan, alışveriş işlerini yürüten, satıcı ile alıcıyı, akit meclisinde yaptığı ilânlarla buluşturan "dellâl" anlamında kullanılmıştır. Alış-veriş akitlerinde ise, satıcı ile alıcıyı buluşturan ve satım akdini gerçekleştirmek için belli bir ücret veya satış bedelinin belli bir yüzdesi karşılığında onların arasına giren üçüncü kişi demektir. [556]

---

[552] İbnü'l- Hümâm, ***Fethü'l-Kâdir***, V, 151.
[553] Merğınâni , ***Hidâye*** , III, 35, 36.
[554] Evgin, A. Kâdir, ***Hz. Peygamberin Sünnetinde Alternatif Çözüm Yolları***, Ankara İlahiyat Yayınları, Ankara, 2004, s. 111.
[555] Buhârî, Buyû, 71.
[556] İbn Manzûr, ***Lisanü'l Arab***, Beyrut, t.y, IV, 38

Hanefilere göre: "Kıtlık zamanında; şehirde oturan kimsenin bedevinin malını onun adına satması, fiyat yükselmesine sebep oluyorsa mekruhtur. Zira bu fiilde, ümmete zarar söz konusudur. Normal olan dönemde; fiyat yükselmesine sebep olmayan pazarlama mekruh değildir.[557] Ebû Hanife çarşıya gelecek olan malın çarşıya inmeden karşılanmasında bir sakınca görmediğini söyler.[558] Hanefi alimlerine göre pazara gelecek malı karşılamak insanlara zarar olan beldede kerahattır. Zarar olmayan beldede karşılamakta beis yoktur. Zira nehyin sebebi zarardır. Zararın ise izalesi lazımdır. Kâfile yolda satmak isterse yine caiz olur.[559]

Ebû Hanife, Atâ ve Mücâhid; "*Din nasihatten ibarettir*" [560] hadisini delil alarak "şehirlinin köylü adına satışını" caiz görmüş ve yasak bildiren hadîsin neshedildiğini öne sürmüşlerdir. Bir kısım hukukçular da böyle bir satışı tenzihen mekruh saymışlardır.[561]

Serahsî (v. h.490) de komisyon usûlü satışı câiz görenlerdendir. [562]

Hanefîler "*Din nasihattir*" hadisine dayanarak "şehirlinin köylüye aracı olma yasağı"nın kaldırıldığını, ancak böyle bir aracılık topluma zarar verecekse bunun mehruh olduğu esasını benimsemişlerdir. Burada, dışardan mal getirenleri fiyatlar ve o beldedeki alış-verişler konusunda aydınlatma ve bilgilendirme prensibi esas alınmıştır.[563]

Sonuç olarak, Hanefîlere göre; piyasada gıda maddesi darlığı olunca, böyle bir satış mekruhtur. Normal zamanlarda ise mekruh değildir.[564]

---

[557] İbnü'l- Hümâm, ***Fethü'l-Kâdir***, V, 240, 241.
[558] İbn Abidin, ***Redd'ül-Muhtar***, IV, 436.
[559] Mavsılî, ***el- İhtiyar li Ta'lîli'l- Muhtar***, s. 200.
[560] Müslim, İman 95; Ebu Davud, Edeb 67; Nesâî, Bey'at, 31.
[561] Nevevi, ***el-Minhâc fi şerhi'l-Müslim***, Mısır 1307, X, 164.
[562] Serahsi, el-Mebsut, XV, 115.
[563] Nevevi, ***el-Minhâc fi şerhi'l-Müslim***, X, 165.
[564] Aynî, ***Umdetü'l-Kârî***, XI, 282.

Günümüzde, pek çok temel gıda maddeleri, özellikle sebze ve meyve çeşitleri, büyük yerleşim merkezlerine haller aracılığı ve komisyon usûlü ile girmektedir. Burada toptancı halleri üretici ve tüketicilerin çıkarlarını gözeterek ve menfaat dengesini kurarak hareket ettiği sürece böyle bir aracılığın câiz olduğunda şüphe yoktur. Ancak hal komisyoncuları, malı bir an önce paraya çevirmek için çok ucuza satar veya sun'î mal darlığı yaratarak sun'î fiyat artışlarına yol açarsa, serbest rekabetin oluşmasına engel teşkil etmiş olurlar. Bu takdirde kerâhet hali başlamış ve temel gıda maddelerinde meydana getirilen darlık ve sun'î pahalılık derecesinde sakınca büyümüş olur.

Bizim görüşümüze göre, Hanefiler, hadisin zâhirine bakarak hükmetmemişler, hadisi te'vil etmişlerdir. Pazara gelecek olan malı karşılamada illet halka zararı olup olmadığıdır. Burada yasak satıcının zararına olduğu içindir. Ancak ''halkın menfaatine satıcıyı da zarara sokmadan rekâbet ortamı yaratmak için satıcının malı karşılanabilir.'' Şeklinde Abdullah İbn Ömer hadisini tahsis etmişlerdir.

5. Alışverişte Muhayyerlik Durumu

عن أ بن عمر رضي الله عنهما عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إذا تبايع الرجلان فكل واحد منهما بال خ يار ما لم يتفرقا وكان جميعاً. أو يخيَّر أحدهما الآخر فكل واحد منهما الآخر فتبايع على ذلك فقد وجب البيع، وأن تفرّقا بعد أن تبايع ولم يترك واحد منهما البيع فقد وجب البيع .

İbn Ömer (r.a)'den rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"İki kişi, alış-verişte bulununca, onlar ayrılmadıkça, veya biri diğerini muhayyer bırakmadıkça her ikisi de muhayyerdir. Biri diğerini muhayyer bırakır da bu şartla alış-veriş yaparlarsa artık akit kesinleşmiştir. Alış-verişi yaptıktan sonra ayrılırlar da ikisinden biri satıştan vazgeçmezse yine satış kesinleşmiştir. ''[565]

Yani taraflardan biri diğerini muhayyer bırakırsa bu şartla satış yaparlarsa artık satış vâcip olmuştur.

[565] Buhârî, Buyu 42, 43, 44, 46.

Hadis, alışveriş yapan taraflara ‘’hıyarı meclis’in’’ sabit olduğuna ve muhayyerliğin bedenen birbirlerinden ayrılmaları ânına kadar devam edeceğine delildir.

Hanefi fâkihleri, "Aynı mecliste "İcab" olur; fakat "Kabul"e ehil olan kimse sükût ederse, icabda bulunan satış aktinden vaz geçebilir. Ancak îcap ve kabul; birbirine uygun olarak edâ edilmişse, hem ihtiyar, hem rıza bulunduğu için akid tamamlanmıştır. Başka bir konuya geçildiği an, meclis değişmiştir" Alışverişi yapan taraflar sözle birbirlerinden ayrıldılar mı artık muhayyerlik bitmiştir.[566]

Hanefilere göre satım akdi icap ve kabul ile meydana gelir. İvazlı (bedelli olan) akitler meclis muhayyerliği gerektirmez. Hadiste; "*Alış-veriş yapanlar birbirinden ayrılıncaya kadar muhayyerdirler"* [567] buyurulur. Buradaki, "birbirinden ayrılıncaya kadar" ibâresi "îcap ve kabul irâdelerini açıklayıncaya kadar" tarzında anlaşılmıştır. Böylece, îcapta bulunan, karşı taraf kabul irâdesini açıklayıncaya kadar bu teklifinden vazgeçebilecektir. Buna "rucû muhayyerliği" denir.[568] Hanefiler bu hadisle amel etmemişlerdir. Hanefilere göre ‘’Hıyarı Meclis’’ yoktur.

Kur’andan Delilleri: واشهدو ا وإذا تبايعتم.

‘’*Alışveriş yaptığınız vakit şâhit çağırın*.’’[569]

Alışveriş alıcı ile satıcı birbirinden ayrıldıktan sonra yapılsa, emre uygun olmaz. Ayrılmazdan önce olsa yerinde yapılmış olmaz. Burada muhayyerlik yoktur.[570]

Şu hadisi de delil alırlar:

إذا اختلف البيعان فالقول قول البائع.

‘’*Alışveriş yapanlar anlaşamazlarsa söz satıcınındır*.’’[571]

---

[566] Mavsılî, ***el- İhtiyar li Ta’lîli’l- Muhtar***, II, 11.
[567] Buhârî, Büyû, 19, 22, 42, 43, 44, 46, 47; Müslim, Büyû ; 43, 46, 47.
[568] İbnü'l-Hümâm, ***Fethu'l-Kadîr***, V, 81.
[569] Bakara, 2/82.
[570] San’ani, ***Sübülü’s-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu’l-Meram***, III, 67.
[571] Tirmîzî, Buyû, 7.

Onlara göre buradaki İbn Ömer hadisi hıyarı kabule hamledilir. Bu te'vil, İbrahim en- Nehâi'den nakledilmiştir. Hanefiler; ''Hıyarı Meclis'' ancak şart koşulduğu takdirde sabit olur, demişlerdir; bu şekilde hadisi te'vil ederler.[572]

Akit, îcap-kabul ile gerçekleşir. O hususta ''Hıyarı Meclis'' sabit olmaz. Çünkü Allah "*Akitlere vefâ gösterin*" sözüyle akitlere vefâ gösterilmesini emretmiştir. Hıyâr ise buna ters düşer, zira akitten dönen buna vefa göstermemiş olur.[573]

Hanefiler "*Alışveriş yapanlar ayrılmadıkça muhayyerdirler*"[574] hadisini de ''akit tamamlanmadan önceki merhale hakkında vârit olmuştur.'' diye te'vil etmişlerdir. O halde alışveriş yapanların mânâsı akitten evvel pazarlık yapanlar şeklinde olur ki isterlerse akit yaparlar, isterlerse terk ederler, demek olur. Ayrılmaktan maksatsa sözlerin ayrılması (konunun değişmesidir) bedenen ayrılmaları değildir.[575]

Buradaki ayrılmayı, alıcı ve satıcının bizzat ayrılması şeklinde anlayanların itirazlarına karşı Ebu Hanife'nin "*Gemide olsalar veya hapiste olsalar ya da seferde olsalar nasıl ayrılacaklar*;" şeklinde karşılık verdiği bilinmektedir.[576]

6. Müzâbenenin (Yaş meyveyi kurusuna değişmenin) nehyi

عن ابن عمر رضي الله عنه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن المزا ب نة والمزا ب نة بيع الثمر بال ت مر كيلاً وبيع ال زب ي ب بالكرم كيلاً .

Abdullah İbn Ömer (r.a)'den rivayet edildiğine göre peygamber, (s.a.v) müzâbeneden nehyetti. Müzâbene: yaş hurmayı kurumuş hurmaya ölçek ile değişmek, kurumuş üzümü, kile ile yaş üzüme değişmektir buyurmuşlardır.[577]

Hadis, misli mallarda (tartı ile ölçülen) faizin tahakkuk ettiğine, hurmanın misliyle ve peşinen satılması gerektiğine işaret etmektedir.

---

[572] San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram,*** III, 68.
[573] Tahâvi, ***Şerhu Maâni'l- Âsâr***, IV, 81.
[574] Tahâvi, ***Şerhu Maâni'l- Âsar***, IV, 90.
[575] Zuhayli, ***Fıkhu'l- İslâmi ve Edille***, V, 189.
[576] Ünal, ***Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu***, s. 95.
[577] Buhârî , Buyû 82; Müslim, Buyû, 105; Muvattâ, Buyû, 23, 25, Nesâi, Müzârâ, 45.

İmam-ı Âzam, bu hadisle amel etmemiştir, meyvenin yaşı devşirilmiş olduğu gibi ölçülmesi de mümkün olursa misliyle caizdir. Bir ölçek yaş hurmaya bir ölçek kurumuş hurma değişilebilir.[578]

Yaş hurmayla kuru hurmayı değişmede Hz. Peygambere şikayet gelmesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) müzâbeneyi yasakladı. Ancak halkın özellikle yoksul ziraatçıların bu konuda ihtiyaçları devam ediyordu. Bir süre sonra Medine'de yoksul müslümanlar Allah Resulüne başvurarak siz tâze hurma ile kuru hurmayı mübâdele etmeyi yasakladınız, elimizde nakit para bulunmadığı için ihtiyacımız olan kuru hurmayı satın alamıyoruz dediler. Bunun üzerine Hazreti Peygamber, sadece aile ihtiyaçlarını karşılamak üzere belli bir ağacın hurmasını kuru hurma ile mübâdeleye izin verdi.[579]

Hanefilere göre, fazlalık faizinin illeti yahut kendisi vasıtasıyla ribevi malların bilinebileceği kaide, kile ile ölçmek yahut tartmak ve cinsin bir olmasıdır. Bunların bir arada bulunması halinde fazlalık da haram olur. Yani buğday, arpa, hurma ve tuzdaki illet cins ile birlikte ölçülür. Bu mallar faizin cereyan ettiği mallardır. Bu mallar misliyle satılması gerekir, fazlası faizdir.[580] Kile ile ölçme yahut tartı hususunda insanların adetleri değişecek olursa aktin yapıldığı beldenin âdetine itibar edilir. Şâriin nassa bağlamadığı hususlar ise insanların pazarlardaki örf ve adetlarine hamledilir [581]

İbni Kesir şöyle demektedir: *''henüz dallarında bulunan yaş hurmanın yerine üzerinde kuru hurma karşılığında olan müzâbenenin haram kılınması sadece faizin kökünü kurutmak içindir bundan dolayı fakihler: ''kuru hurmanın yaş hurma ile değişmesinde miktarın bilinmemesi fazlalık gibidir.'' demişlerdir* [582]

7. Paylaşımı Mümkün Olmayan Malda Şuf'a Hakkı

---

[578] Mavsılî, e ***el- İhtiyar li Ta'lîli'l- Muhtar***, s. 208.
[579] Mîras, Kâmil, ***Sahîhi Buhâri Muhtasarı Tecrîdî Sarih Terc***. D.İ.B.Y, Ankara 1982, VI, 482.
[580] İbnü'l- Hümâm, ***Fethü'l-Kâdir***, V, 204.
[581] İbnü'l- Hümam, ***Fethül-Kadir***, V, 282.
[582] İbn Kesir, ***Tefsiri Kur'ani'l-Azîm***, Beyrut, 1969, I, 327.

عن جابر رضي الله عنه قال جعل رسول الله صلى الله عليه وسلم الشفعة في كل ما لم يقسم فإذا وقعت الحدود وصرّفت الطرق فلا شفعت .

Cabir (r.a)'den rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu : ''paylaşımı mümkün olmayan her malda şuf'a gerekir. (Şu halde malın paylaşımı mümkün olursa) sınırları ayrılır, yollarıda ayrılırsa şuf'a yoktur.[583]

Hadis, burada müşterek malda şuf'a hakkının[584] cari olduğunu ve şuf'a câri olunca ancak ortağına satıp ortağından başkasına satamayacağını beyan etmektedir. Paylaşımı mümkün olan yerde şuf'a hakkı yoktur, herkes malı istediğine satar.[585]

Burada Câbir, Rasulullah şufa hakkını ancak taksim edilemeyen mallar için geçerli kıldı. Demekki bu sadece Cabir'in buna hükmetmesi veya böyle olduğunu zannetmesi yahutta Rasulullahtan rivayet eden birini işitmesinden ibarettir. Bu hadis, taksimat yapılınca taksim edilmemiş yer hükmünün ortadan kalkacağını göstermektedir.[586]

Hanefilere göre şuf'a işlemi ancak mal değerinde olan mülklerde olur. Mülkün bölünebilir veya bölünemez olması durumu değiştirmez. Gayrimenkulu, intikal yoluyla mal karşılığı olmaksızın almışsa şuf'a gerekmez. Şuf'a hakkı ancak satıştan sonra doğar ve bu hak şahitler huzurunda kararlaştırılır.[587] Ayrıca, akar olan emlâkin hepsinde ortağın şufa hakkı olduğu gibi komşusunun dahi şuf'a hakkı vardır. Lakin tertip üzeredir. Mesela birinci derecede şufa hakkı ortağınındır. İkinci derece de bitişik komşusunundur. Üçüncü derece de suyunda ve yolunda müşterek olan komşusunundur.[588] Zira Resulullah (s.a.v): *''Evin komşusu eve en layık olandır*." [589] buyurdu.

---

583 Buhârî, Şuf'a I; Buyû, 96, 97; Hıyel 14; Şirket 8, 9; Müslim, Musâkat, 134; Nesâi, Buyû 84; Tirmîzî, Ahkâm, 33.

584 Şuf'a; satılan veya bir bedel karşılığında bağışlanan bir gayri menkulü alıcıya veya bağışlanan kimseye mal olduğu bedel ile alıcıdan veya bağışlanandan, bazı durumlarda ise satıcıdan zorla alıp mülk edinmektir. Bkz. Ali, Haydar, ***Düreru'l-Hukkâm***, İstanbul, 1314; VIII, 478.

585 San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, III, 154.

586 İbn Kuteybe, ***Te'vilu Muhtelifu'l-Hadis***, s. 353.

587 Mavsılî, ***el- İhtiyar li Ta'lîli'l- Muhtar,*** s. 218.

588 Aynî, ***Ümdetü'l- Kâri***, XI, XII, 174.

589 Tirmîzî, Ahkâm, 31.

Hanefilere göre, menkul olan mallarda şufa hakkı yoktur. Delilleri hadisteki "*sınırları olup, yolları da ayrılırsa artık şufa yoktur*" cümlesidir. Zira bu ibâre akardan başka hiçbir şeyde şufa hakkı olmadığına delâlet eder, arsa akara mülhaktır. Bunların akli delili, menkul malda zararın nâdir vukua gelmesidir.[590] Ortak akarın, ortaklardan birisine satılması hâlinde de diğer ortakların şuf'a hakkı bulunur. [591] Bina arsaya bağlı olarak değerlendirildiği için blok apartmanlarda ortak duvarı olan çift daireler akarda ortak üst, üste oturan kat mâlikleri ise "bitişik komşu" sayılmıştır.[592] Kat mülkiyetinde yolun alt kattan geçmesi de şart değildir. Bu duruma göre, çift daire olan bir apartmandan bir daire yabancıya satıldığı zaman, bitişik daire sahibinin şuf'a hakkını kullanarak bunu geri alabilme imkânı vardır. [593]

Bizim görüşümüze göre, Hanefiler, insanların maslahatlarını göz önünde bulundurmuşlardır. ''Faiz tahakkuk etmeyecek şekilde yaş veya kuru hurma ölçülmesi mümkün olursa karşılıklı değişimi de mümkün olur.'' Görüşündedirler.

8. Şarabın, Ölü Etinin, Domuzun ve Putların alınıp satılması

عن جار بن عبد الله رضي الل ه عنهما أنه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول عام الفتح وهو بمكة إن الله ورسوله حرّم بيع الخمر والميتة والخنزير والأصنام .

Cabir (r.a)'den rivayet edildiğine göre, demiştir ki : Rasulullah (s.a.v) Mekke'de fetih senesi Allah Resulünün; ''şarap, lâşe, hınzır ve putların satılması haramdır.'' buyurduklarını ben işittim.[594]

Hadis, şarap, lâşe, hınzır ve putlardan, hiçbir şekle istifade edilemeyeceğine, alınıp satılamayacağına işaret etmektedir.

---

[590] San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, III, 8.
[591] İbn Âbidîn, ***Reddü'l-Muhtâr***, V, 164.
[592] ***Mecelle***, Madde, 1011, 1012; Öztürk, ***Osmanlı hukuk tarihinde Mecelle***, s. 287.
[593] İbnü'l- Hümâm, ***Fethü'l-Kâdir***, VII, 435.
[594] Buhârî, Buyû, 112.

Şarap, leş helal bir menfaat haline gelirse Hanefiler Câbir hadisiyle amel etmemişlerdir.

Hanefi fûkahası: şarap, domuz eti, kan, put ve bunun gibi maddelerin satışının bâtıl" olduğunda ittifak etmiştir.[595] Şarap, domuz, leş ve kanın satış akdi sahih olmaz. Çünkü bunlar asla mal değildir. Ancak Hanefler Cabir hadisinin zahir manasıyla hükmetmemişler, şarap, lâşe, gibi necaset bulaşmış olan şeyleri satmanın ve ondan yemenin dışındaki yollarla tabaklamak, yağlamak, aydınlanmak için kullanmak mubahtır.[596] Şeklinde hadisi te'vil etmişlerdir.

Hanefilerle fukahadan bir cemaate göre tarlalarda gübre yapmak üzere hayvan pisliği keza toprakla karıştırılmış insan pisliğini satmak caizdir. Murdar olan hayvan yünü, yapağı, kılı, tırnağı ve boynuzu murdar değildir, bunlar pis ise de yıkamakla temizlenir. Şarap sirke olursa kullanması mübahtır, ölü hayvanın derisi tabaklanırsa kullanılması caizdir.[597]

Domuz dışında, başka bir hayvanın usûlüne göre kesilmesi hâlinde derisi temiz olur. Artık böyle bir derinin üstünde namaz kılınabilir. Bu hayvan eti yenen cinsten ise eti de temiz olur. Fakat eti yenmeyen hayvanlardan ise, fetvaya esas olan görüşe göre, eti temiz sayılmaz. Bununla birlikte meşrû kesimle eti temiz sayılsa bile, yenilmesi caiz olmaz. Bu konuda görüş birliği vardır.[598]

Yine domuz dışında, murdar ölmüş bir hayvanın derisi tabaklanmakla temiz olur. *Hz. Peygamber; "Bir deri tabaklanmakla temiz olur"*[599] *buyurmuştur. Allah elçisi Tebük yolculuğunda bazı evlerin yanından geçerken kadınlardan su istedi. Bir kadının; "ölmüş hayvan derisinden yapılmış bir kırbada su var" deyince, Allah*

---

[595] İbn Âbidîn, ***Reddü'l-Muhtar***, X, 301, 302.
[596] İbnü'l- Hümâm, ***Fethü'l-Kadir***, V, 188.
[597] İbn Âbidîn, ***Reddü'l-Muhtar***, IV, 110, San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, III, 10.
[598] İbn Âbidîn, ***Reddü'l-Muhtar***, IV, 115.
[599] Müslim, Hayz, 105; Ebû Dâvud, Libâs, 38; Nesâî, Fer', 20, 30, 31.

Resulü; "Onu tabaklamamış mıydın?" buyurdu. "Evet tabaklamıştım" deyince de "tabaklanması temizlenmesidir."[600] Buyurdu.

Hanefilere göre ölçü şudur: Şer'an helal bir menfâti bulunan her bir şeyin satışı da caizdir. Çünkü mallar insanın menfâti için yaratılmıştır.[601] Buna delil, yüce Allahın şu buyruğudur:*''O , yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yaratmıştır*.[602]

Bizim görüşümüze göre, Hanefilerin Cabir hadisiyle amel edip etmemelerindeki illet leş, şarap vb. satışı batıl olan şeylerin temizlenerek helal bir menfaat haline gelmesidir.

9. Sahipsiz bir arâziyi îmar ve ihyâ

عن عائشة رضي الله عنها أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: من أعمر أرضاً ليست لأحد فهو أحقّ.

Hz. Aişe (r.ha)'den rivayet edildiğine göre Rasulullah (s.a.v):'' kimseye ait olmayan bir arâziyi îmâr ve ihyâ eden, oraya mâlik olur.''[603] buyurdu.

İslâm fıkhında toprak mülkiyeti birçok yolla elde edilebilir. Bunların başında; ziraate elverişli olmayan toprakların (mevat arazinin)[604] ihyâsı gelir.

Haneflere göre kimseye ait olmayan bir arâziyi îmâr ve ihyâ (toprağı zirate elverişli hale getirme) eden, oraya mâlik olamaz, sultanın izniyle sadece, o araziden faydalanabilir.

İmam-ı Ebû Yusuf (r.a): "*Benim görüşüme göre: Ölü toprağı diriltmekte; başka bir şahsa karşı herhangi bir zarar yoksa ve o toprak üzerinde bir başkasıyla ihtilâf da mevcut değilse, şüphesiz Resûlullah (sav)'in izni kıyamete kadar bâki ve*

---

[600] Nesâî, Fer', 4; Muvatta IV, 254, V, 67, VI, 329, 336.
[601] İbnü'l- Hümâm, ***Fethü'l-Kadir,*** V, 200.
[602] Bakara, 2/29.
[603] Buhârî, Hars ve Müzârât, 15.
[604] Hanefi fûkahası: "Mevat arazi, hiç kimsenin mülkiyeti altında bulunmayan, vasfından dolayı (çorak, batak, taşlık vs..) ziraate elverişsiz olup, insanların (Mer'a, harman yeri, vs. şeklinde) kullanmadıkları ve terkettikleri topraktır."demişlerdir. Bkz. İbnü'l Hümâm, ***Fethü'l-Kadir*** VIII, 135.

geçerlidir. Zarar geldiği takdirde bu zarar hadisin: "Haksız bir ekici veya dikicinin toprakta hakkı yoktur" kısmına yorumlanır ki, hadisin bu kısmı izni de kapsar."[605]

İmam-ı Âzam Ebû Hanife (r.a): "Ölü toprağın ihyâsının mülkiyet meydana getirdiğini, bunun ise Müslümanlar arasında ihtilaflara sebeb olacağını esas almış ve Resûl-i Ekrem (sav)'in: "*İnsan için imamının izin verdiği şey vardır*"[606] hadisine dayanarak: "*Ölü toprağın (mevat arâzinin) ihyası için Ulû'l emr'in izni gerekir*"[607] demiştir.

Ebu Hanife burada sultanın iznini insanlar arasında çıkabilecek çekişmeyi önlemek için şart koşmuştur.[608]

Mecelle, ölü arâzilerin ihyasına dair bir bölüm ayırmış, ihyânın mâhiyet ve hükümlerini düzenlemiştir. Ancak ihyâ mülkiyet kazandırmaz, böyle bir arâzide yalnız yararlanma hakkı söz konusu olur. Tapuya mürâcaatla senet almak lazımdır ve bugün de muamele böyledir.[609]

Bizim görüşümüze göre, Hanefiler Hz. Aişe hadisiyle amel etmişlerdir. Ancak**,** ‘’*kimseye ait olmayan bir arâziyi îmâr ve ihyâ eden, oraya mâlik olur*.’’ Âm olan hükmünü, sultanın iznine bağlayarak, tahsiste bulunmuşlardır.

10. Müflisin Elindeki Malın İflas Masasına İştirak Etmeden Alınması

عن أبي هريرة رضي الله عنه قال سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: من أدرك ماله بعينه عند رجل أو إنسان قد أفلس فهو أحقّ به من غيره

---

605 Ebu Yusuf, ***Kitabu'l Harâc***, İstanbul, 1973, s, 115.
606 Nesai, Beyat, 25.
607 İbnü'l- Hümâm, ***Fethü'l-Kadir***, VIII, 136.
608 Ünal, ***Ebu Hanifenin Hadis anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu***, s. 89.
609 ***Mecelle***, md. 1272, Ayrıca bkz. Aynî, ***Ümdetü'l- Kâri,*** XI, XII, 170.

Ebu Hureyre (r.a)'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: ''Bir kimse, iflas edenin yanında, malını bulmuşsa, bu malda herkesten daha fazla hakkı vardır.''[610]

Hadise göre; bir kimse iflas eder, ve yanında satın almış olduğu bir malı, olduğu gibi bulursa malı satmış olan kimse bunu almaya diğer alacaklılardan daha çok hak sahibidir.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve Züfer'e göre: ''Malını olduğu gibi iflas edende bulan satıcı diğer alacaklılar gibidir.''[611] Onları bu hükme götüren rivayet, Ömer b. Aziz tarıkıyla gelen şu rivayettir: ''*Kim sattığı malın bedelinden bir miktar alır, sonrada müşteri iflas edecek olursa, malı paylaşma konusunda satıcı ile diğer alacaklılar eşittirler.*''[612] Yani; satıcı malını iflas edenden alamaz diğer ortaklarında o malda hakkı vardır.

Tahavi, hadisi şöyle izah eder: ''*Bu hadisle müflisin yanında kendi malını aynen bulan kimse mevzu bahistir. Satılmış olan mal ise artık kendi malı değildir. Bu satılmazdan önce kendi malıydı, aynıyla kendisinin olan mal gasbedilen maldır. Âriyet olarak verilen, vedia* [613] *olarak bırakılan ve buna benzer durumdaki mallardır.*[614]

Delil olarak aldıkları bir diğer hadiste şudur: *Ebu Said (r.a)'den rivayet edildiğine göre demiştir ki: Rasulullah (s.a.v) zamanında bir adamın satın aldığı meyve ziyan oldu; bu yüzden adamın borcu arttı ve iflas etti. Rasulullah (a.s) halka:*

- *''Kardeşinize mal tasadduk edin ''dedi. Bunun üzerine halk, ona tasaddukta bulundu. Peygamber (a.s) bu sefer alacaklılara:*

---

[610] Buhari, İstikrâz ve'l- hacr ve't-teflîs, 14; Müslim, Müsâkât, 22; Tirmîzî, Buyû, 36; Ebû Dâvut, Buyû, 76.
[611] İbnü'l Hümâm, ***Fethü'l-Kadir,*** VII, 213.
[612] Müslim, Müsâkât 15; Ebû Dâvut, Buyu, 55.
[613] Âriyet: Kullanılmak üzere kiralanan maldır. Vedia: emanet bırakılan maldır. Bkz. İbn. Hümâm, ***Feth'ul-Kadir***, VI, 468.
[614] Tahâvi, ***Şerhu Meânil- Âsar***, VI, 20, 22.

- *''Bulduklarınızı alın, size bundan başka bir şey yok.''*[615] buyurdu

İflas eden kimsenin malı alacaklılar arasında herkesin alacağı nispette taksim olunur ise de iflas edene malını satıpta parasını almayan kimse iflas edenin elindeki malını geriye alabilir, diğer alacaklılar bu mala karışmaz. Müflis kölesini dahi satamaz. Çünkü bu alacaklıların hakkına tecâvüzdür. Malını satan kimse müşteri iflas ettikten sonra aynen malı mevcut olsa dahi alacaklılarla beraberdir. Zîrâ satış yeri sebebiyle o mal onun mülkünden çıkmış ve müşterinin mülküne girmiştir, artık diğer alacaklılardan farkı yoktur.[616]

Malın zorla satılarak bedelinin alacaklılara ödenmesi prensibi zamanla kötüye kullanılmış; borçlular mallarını alacaklılardan kaçırmak için mallarını başkasına satış göstermiş, bir hayra veya çocuklarına vakfetmiş ya da hibede bulunmuştur. İşte bu durum karşısında müteahhirûn Hanefi hukukçuları borcu servetini aşmış kimselerin kısıtlı olmasalar bile, alacaklılar razı olmadıkça hîbe ve vakıf gibi tasarruflarının, yürürlülük kazanamayacağına fetva vermişlerdir.[617]

11. Mevcut Olmayan Mala Selem Yapmak

وعن عبد الرحمن بن أبزي وعبد الله بن أوفى رضي الله عنهما قالا: كنا يصب المغانم مع رسول الله صلى الله عليه وسلم وكان يأتينا أنبط من أنباط الشام. فنسل ف هم في الحنطة والشعشير والزيب إلى أجل مسمى قيل: أ كان لهم زرع؟ قالا: ما كنّا سألهم عن ذلك .

Abdurrahman b. Ebzâ ve Abdullah b. Evfâ'dan rivayet edildiğine göre: ''Biz Resulullah ile birlikte ganimetler alıyorduk. Bize Şam'dan meyve ve sebze alıp satan bir takım satıcılar gelir; biz de onlara buğday, arpa, kuru üzüm ve zeytinyağında muayyen bir vâdeye kadar selem yapardık.'' demişlerdir.

---

[615] Müslim, Müsâkât 18; Tirmîzî, Zekât, 24; Ebû Dâvud, Buyû, 60; Nesâi, Buyû, 30; İbn Mâce, Ahkâm, 25.
[616] Vehbi, ***Sahîhi Buhârî***, II, 30.
[617] Döndüren, ***Delilleri İle İslam Hukuku***, Balıkesir, 1984, s. 144.

Onların ekini var mı? diye sorulunca; bunu kendilerine sormadık demişlerdir.[618]

Selem; peşin para veya peşin verilen bir malla, veresiye bir mal satın almak demektir."[619] ..

Özelliklerini tespit edip miktarının belirlenmesi mümkün olan her şeyin vaktinden önce satışı caizdir. Eğer malın özellikleri ve miktarı bilinmiyorsa selem satışı caiz olmaz. Miktarı belirsiz bir ölçü kabı ile selem akdinde bulunmak sahih olmadığı gibi muayyen bir köyün yemeğinde selem yolu ile alışveriş olmaz.[620]

Alışverişin sahih olması için; icab ve kabul şarttır. Bunun mâzi sigasıyla (yani "sattım" ve "aldım") şeklinde olması esastır.[621]

İbnü'l-Hümam: "*Satışın rüknü îcap ve kabuldür ki, bunlar mübâdeleye veya onun yerini tutan birbirine teslim etmeye delâlet eder. Bu durumda satışın rüknü; söz veya fiille mübadeleye rıza göstermedir*" demiştir. Satışın şartı: İki tarafın da (Îcab ve kabule) ehil olmasıdır.[622]

İbn Hümam'a göre; üzerinde akid yapılan malda da bazı şartlar aranır. Bunlar:

a) Alışverişe konu olan mal, mübah olmalıdır. Başta şarab olmak üzere, İslâm'ın haram kıldığı mal, satışa konu değildir.

b) Mal, mevcud olmalıdır. Denizdeki balık veya havadaki kuş, satılamaz.

c) Malın teslimine imkân bulunmalıdır. Mesela: Hayvanın karnındaki yavru satılamaz. Zira teslim etme imkânı yoktur.

d) Mal satan kimseye ait olmalıdır. Satışın yapıldığı yerin şartı; meclis beraberliğidir. Satışın sahih olabilmesi için; malın bulunması ve mal üzerinde başkasının hakkının olmaması esastır.[623]

---

618 Buhârî, Selem 1, 2, 3.
619 ***el- Fetevâ'l- Hindiyye***, III, 178.
620 Mavsılî, ***el- İhtiyar li Ta'lîli'l- Muhtar***, s. 210, 213.
621 İbn Âbidin, ***Reddü'l-Muhtar***, X, 11.
622 İbnü'l-Hümâm, ***Fethu'l-Kadîr***, V, 73.
623 İbnü'l-Hümâm, ***Fethu'l-Kadîr***, V, 74.

Hanefiler Hakim b. Hizan (r.a)'dan rivayet edilen hadisle amel etmişlerdir.

Hakim b. Hizan (r.a)'dan nakledilen hadis şöyledir:

- *Ey Allahın Rasulü dedim bana gelip bir şeyler almak isteyenler oluyor. Halbuki istenen şey bende yoktur. Bu durumda bilahare çarşıdan satın alarak teslim etmek üzere istenen şeyi satayım mı?*

Resûlullah, (sav) yanımda olmayanı satmaktan beni nehyetti.[624]

Mevcut olmayan malın alıcıya teslimi mümkün olmayabilir. Bu takdirde alıcı mağdur olacaktır. Meyvelerin olgunlaşmasına kadar pek çok hasar ve hastalık meydana gelebilir. Bundan da alıcı büyük zarar görür. Diğer taraftan bu safhada meyvelerin miktarını tahmin de güçtür. Bundan dolayı mevcut olmayan malın satışına izin verilmemiştir.[625]

Eğer satılan şey yahut semen, çok ileri derecede meçhul ise bu anlaşmazlığı doğuran cehalettir. Bu şekilde olan satış fasit olur. Çünkü böyle bir bilgisizlik teslim ve tesellüme engeldir. O bakımdan satıştan gözetilen maksat hasıl olmaz.[626]

Özetlemek gerekirse; Hanefilere göre, mevcut olmayan bir malın satışı caiz değildir. Mevcut olmayan malın alıcıya teslimi mümkün olmayabilir. Bu takdirde alıcı mağdur olacaktır. Böyle bir mağduriyeti önlemek için İslâm hukuku, hemen teslim edilecek veya teslim edilebilmesi mümkün olan malların satışını uygun görmüştür. Hz.Peygamber, (s.a.v.) meyveler meydana gelmeden, tomurcuk veya çağla halinde iken satışını yasaklamış, ancak olgunlaşmaya başladığı bir zamanda satışına izin vermiştir.[627] Çünkü, olgunlaşmasına kadar meyvelerde pek çok hasar ve hastalık meydana gelebilir. Bundan da alıcı büyük zarar görür. Diğer taraftan bu safhada meyvelerin miktarlarını tahmin de güçtür. Bütün bu sakıncalarından dolayı mevcut olmayan malın satışına izin verilmemiştir.

---

[624] Nesâi, Buyû 60; Ebu Davud, Buyû, 70; Tirmîzî, Buyu 19; İbn Mâce, Ticâret, 20.
[625] Mavsılî, ***el- İhtiyar li Ta'lîli'l- Muhtar***, s. 100, 101; ayrıca, Müslim, Buyû, 13.
[626] Zuhayli, ***Fıkhu'l- İslâmi ve Edille***, V, 314.
[627] Müslim, Büyû, 13.

12. Malı Rehin Alan Bir Kimsenin Nafakasını Ödemek Şartıyla O Maldan Faydalanabilmesi

. وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الظهر يركب بنفقته إذا كان مرهوناً ولبن الدّرّ يشرب بنفقته إذا كان مرهوناً، وعلى الذي يركب ويشرب النفقة .

Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: Rehin olarak bırakılan hayvana nafakası karşılığında binilir. Sağmal (sağılan) hayvan rehin bırakılmışsa sütü nafakası karşılığında içilir. Masraf binenle içene aittir.[628]

Hadis, malı rehin alan bir kimsenin nafakasını ödemek şartıyla o maldan faydalanabileceğine işaret etmektedir.

İslâmi ıstılâhta rehn: Maldan alınması mümkün olan bir hak sebebiyle; alış-verişe konu olan bir malı, hak yerine getirilinceye kadar alıkoymaya (habsetmeye) denir.[629] Rehin veren kimseye "Râhin", rehin alan kimseye "Mürtehin", ve rehin olarak alıkonan şeye de "Mürtehen" adı verilir.[630] Rehin veren kimsenin açık izni olmadığı müddetçe; rehin alan kimse, o maldan kat'iyyen faydalanamaz.[631] Çünkü o sadece vesikâ (Senet) hükmündedir. Başka bir kimseye devredilmesi de mümkün değildir. Ancak rehinin muhafaza edilebilmesi için; belli bir masraf sözkonusu ise, bu doğrudan doğruya rehin alan kimseye aittir. Ancak rehin bırakan kimse; sırf kendi arzusuyla bu masrafı üzerine alırsa, teberrû hükmünde olur, sonunda hak talebinde (masrafı isteme) bulunamaz.[632]

Hanefiler, İbnu'l-Müseyyeb (r.a)'den rivayet edilen : "Resülullah (a.s): "*Rehin kapanmaz.*''[633] hadisini esas alarak; "rehin bırakılan şeyin; rehin alan kimsenin mülkiyetine dâhil olamayacağında" ittifak etmiştir.[634] İbn-i Münzir: "*Rehin; rehin alan kimsenin hakkı ödeninceye kadar, rehin veren tarafından*

---

628 Buhârî, Rehn, 4.
629 İbnü'l-Hümâm, ***Fethu'l-Kadîr,*** VIII, 135.
630 ***el-Fetevâ'l- Hindiyye***, V, 431, 432.
631 ***Mecelle***, Mad.750; Öztürk, ***Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle***, s. 248.
632 Merğınâni***, Hidâye***, IV, 130, 131.
633 Muvattâ, Akdiye, 13.
634 Merğınâni***, Hidâye***, IV, 127.

satılamaz, hibe edilemez, sadaka olarak verilemez ve kendisine teslim edilen şahsın elinden çıkarılamaz" hükmünde, icmâ bulunduğunu kaydeder. [635]

Hanefilere göre Ebu Hureyre hadisi, kıyasa iki yönden muhaliftir.

a)Hadis, sahibinin izni olmaksızın tasarruf hakkı bulunulamayan bir maldan istifade edilebileceğine işaret ediyor. Mecellenin; Ahkâm-ı Adliyesinin 96. maddesine göre; "Bir kimsenin malında onun izni olmaksızın tasarruf caiz değildir.''

b) Mürtehin, hayvan üzerindeki tasarruflarını parayla değil, hayvana yaptığı masrafla öder. Delilleri İbn Ömer (r.a)'den rivayet ettikleri şu hadistir.[636]

لا تحلب ماشية امرء بغير إذنه

''Bir kimsenin hayvanı onun izni olmaksızın sağılamaz.''[637]

Şayet alacaklı bu rehni bir başkasına emanet olarak vermiş veya satmış yada ödünç olarak kiraya yada borcuna karşılık bir başkasına rehin olarak vermek suretiyle rehin aldığı malda tasarrufta bulunmuşsa bütün kıymeti ile onu tazmin eder.[638] Mürtehinin rehin mal daha elindeyken borçlunun alacağına karşılık mala el konulmasını isteme hakkı vardır. Mürtehin alacağının ödenmesini sağlamak için rehini satamaz.[639]

Çeşitli Meselelerle İlgili Hadisler

1. Kabirlerin Mescid Haline Getirilmesi

عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم قاتل اليهود اتخذوا قبور أنبياءه م مساجد.

---

635 İbn Münzir, ***Kitabul İcmâ***, Ankara, 1983; s. 69.
636 San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, III, 106.
637 Müslim, Rehn, 13.
638 Mavsılî, ***el- İhtiyar li Ta'lîli'l- Muhtar***, s. 241.
639 Mavsılî, ***el- İhtiyar li Ta'lîli'l- Muhtar***, s. 244.

Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz.Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: ''Allah Yahudilerin belasını versin. Peygamberlerinin kabirlerini mescid yaptılar.''[640]

İslâm'ın başlangıcında Hz. Peygamberin kabir ziyaretlerini yasaklamasının sebebi bu idi. Yahudi ve Hıristiyanlar, aziz saydıkları kimselerin kabirlerini ibadet yeri edinmişlerdi. Cahiliyye devrinde kabirlere secde ediliyor, putlara tapılıyordu. Putperestlik, büyük tanınan kimselerin heykellerine saygı ve tazim ile başlamış, neticede bu saygı putlara ibadete dönüşmüştü. İslâm Dininin gayesi tevhit akidesini kalplere yerleştirmekti. Önceleri Hz. Peygamber (s.a.s) bu sebeple tehlikeli gördüğü kabir ziyaretini yasaklamıştı. Fakat tevhid inancı gönüllere iyice yerleşip müslümanlar tarafından gayet iyi anlaşıldıktan sonra, kabir ziyaretine izin verilmiştir. Çünkü kabir ziyaretinde, hem hayattakiler, hem de ölüler için faydalar vardır. Resulullah (s.a.s) Mekke seferi sırasında annesi Âmine'nin kabrini ziyaret ederek ağlamış, etrafındakileri de ağlatmış ve Müslümanların, kabirleri ziyaretine de izin vermişti [641]

Hanefilere göre bir kimse salih bir zatın civarına mescit inşa etmek ona olan tazim ve saygıdan kaynaklanır. Onlara göre, buradaki illet "Seddi Zerayı" yani fenalık yolunu kapamak ve putperestlere benzemekten uzak bulunmaktır.[642]

İslam, dini hayatında olduğu gibi ölümünde de insana gereken değeri vermiş ve saygıyı göstermiş ve öldüğü andan itibaren ona yapılacak muameleyi de belirlemiştir.

"Ölülerinizi hayırla yâd ediniz."[643]

Bugün maalesef bazı cahillerin türbe duvarlarına veya pencerelerine yapışarak onlara yüzlerini, gözlerini, sürdükleri, öptükleri hatta kabirlerine secde

---

640 Buhârî, Salât, 48.

641 İbn Mâce, Cenâiz, 48; Nesâi, Cenâiz; 101; Müslim, Cenâiz, 36; Bu izin hatta ziyareti teşvik konusu meşhur rivayetlerle sabittir. Bkz. İbn Mâce, Cenâiz, 47; Tirmizî, Cenâiz, 60.

642 San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, II, 282.

643 Tirmîzî, Cenâiz, 34.

ettikleri görülmektedir. Bu hal eski putperest milletlerin ibadetlerini andıran ve neticede küfre varan pek çirkin bir şeydir.[644]

Bizim görüşümüze göre, Hanefilere göre ‘’Seddi Zerâyi’’ yani fenalık yolunu kapamak ve putperestlere benzememek gibi şartlar, yerine getirildiğinde bazı hadislerle amel edilmemiştir. Örneğin, Hanefiler insana verdikleri değerden dolayı onun ölümünden sonra da kabirlerin etrafına mescit yapılmasının caiz olduğuna hükmetmişlerdir. Ancak bu maslahat zamanla kabirlerin türbeleştirilmesi, türbelerden medet beklenmesi, kabirlere secde edilmesi, gibi eski putperest milletlerin mefsedetlerini gün yüzüne çıkarmıştır.

2. Tasvir

عن ا بن عمررضي ا لله عنهما:قال قال رسوله {صلي الله عليه وسللم} ان اللذين يصنعون هذه الصور يعذبون يوم القيامة يقال لهم احيوا ما خلقتم

İbn Ömer (r.a) demiştir ki: Resulullah (s.a.v), şöyle buyurdu: Şu resimleri yapanlar varya kıyamet günü azap olunacaklar. Onlara, şu yaptıklarınızı diriltin denir.[645]

Hadisin zâhirine bakılacak olursa canlı veya cansız bütün eşyanın resminin yasak olacağına hükmedilir.

Tasvir, canlı veya cansız bir şeyin sûretini yapmak; daha çok ism-i mef’ul, yani yapılmış olan resim manasında kullanılır.[646] Ruh sahibi her resim buna dahildir. İster dikilen putlar, büstler, heykeller, kabartmalar olsun, isterse elbiseler ile perdeler üzerine işlenmiş olsun fark etmez. Hadiste açıklanan hüküm, bunların hepsine şâmildir.[647]

Allah'ın birliği inancına dayanan İslâm dini, bu inancı korumak için son derece titizlik gösterir. Akla ve kalbe, gizli ve açık bir şekilde girebilecek her tür şirk ve putperestlik yolunu kapatır. Onun için de, resim konusunda hassas davranır.

---

644 San’ani, ***Sübülü’s-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu’l-Meram***, III, 309.
645 Buhârî, Libas, 89.
646 Yazır, ***Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh Istılahları Kâmusu***, s, 252.
647 Yazır, ***Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh Istılahları Kâmusu***, s, 254.

Çünkü çoğunlukla, sevilen kimselerin hatıralarını devam ettirmek gibi bir niyetle başlayan resim ve heykel işi, sonunda Allah'a şirk koşmaya, resmi ve heykeli yapılan kimseleri yüceltmeye varır. Onun için İslâm bu kapıyı kapatmıştır.

Hz. Peygamber İslamın ilk döneminde, ne sûretle olursa olsun, resimli eşya kullanılmasını yasakladı. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v) şirkle mücadele halindeydi; putlar, heykeller, ve resimler insanları ibadetten uzaklaştırıyordu. Nitekim resim ve heykeli şiddetle yasaklayan hadisler bu dönemde söylenmiştir.

Sevri (Ö.161/778), Malik (Ö.179/795) Ebu Hanife (Ö.150/767) ve Şafi'ye göre resimli eşya ayak altında ise veya yastık vb. şeylerde kullanılıyorlarsa bu şekilde resim bulundurmak caizdir. Şayet duvara asılı veya elbisede, sarıkta yada ast sayılmayan yerde bulunuyorsa o zaman haramdır.[648]

Hanefiler Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu hadisle amel etmişlerdir:

Ebü Hüreyre (r.a) demiştir ki: "Resülullah (a.s) buyurdular ki: "Bana Cibrîl (a.s) geldi ve: "Dün sana gelmiştim (ama yanına girmedim)." Girmeyişimin sebebi de üzerinde resimler bulunan perde bezi idi. Orada bir de köpek vardı, kapının üzerinde de insan resimleri bulunuyordu. Resimlerin başlarının koparılmasını emret ki ağaç şekline dönsün. Örtüden ayak altına atılacak iki minder yapılmasını, köpeğin de dışarı çıkarılmasını söyle!" Bu söylenenler yapıldı."[649]

Yusûf el-Kardavî şöyle demiştir: "Bunun dışındaki sûretler ve levhalar, bitkiler, ağaçlar, denizler, gemiler, dağlar, güneş, ay, yıldızlar ve diğer tabiat manzaraları gibi cansızları yapana, satın alana günah yoktur. Bu tartışmasız bir hükümdür. Sûret canlıya ait olur, yukarıda geçen sakıncalar, yani mukaddes sayılmak, ululanmak gibi bir durum olmaz; Allah'ın yaratmasına benzer bir yapım kastı da bulunmazsa, buna da haramdır, denilmez. Ama levhalara resmedilen, halılara, duvarlara ve elbiselere

---

[648] Reşit Rıza, ***el-Fetevâ***, Beyrut, 1970, s. 1407.
[649] Müslim, Libâs 102; Ebü Dâvud, Libâs 48; Tirmizî, Edeb, 44; Nesâî, Zînet, 113.

dokunan, nakşedilen resimlere gelince, bunlar hakkında haram olduğuna delâlet eden sahih, açık ve tartışmasız nas yoktur. [650]

Enes (r.a)'den rivayet edildiğine göre, demiştir ki, "Hz. Âîşe'nin nakışlı ve resimli bir perdesi vardı. Onunla evin bir tarafını örterdi. Resulullah (s.a.s) ona "Onu benden uzaklaştır. Çünkü resimler, devamlı olarak namazımda bana görünüyor" buyurdu" [651] Hanefi Fakihlerinden Tahavi bu hadisi şöyle yorumlamaktadır:

"*Şâri' Teâlâ önce bütün sûretleri, nakış da olsalar, yasaklamıştır. Çünkü o günün insanı sûretlere, tasvirlere tapmayı daha yeni bırakmıştı. Bunun için toptan hepsini yasakladı. Sonra bu yasaklaması kesinleşip kararlaşınca, üzerinde resimli nakışlar bulunan kumaştan, zarûret halinde sergi edinilmesini mübah kıldı. Çünkü değersizleştirilen şeye cahilin bile saygı duyamayacağına güvendi. Bu durumda yasak, değerli tutulan şeylerde geçerli oldu*" [652]

İslamın kuvvetlenip güçlenmesiyle tâzim ifade etmeyen resimlerin yapılmasına müsaade olunmuştur. Nitekim İslâm bilginlerinin çoğu, manzara resimlerinin, yarım (Mesela belden yukarı) insan ve diğer ruh taşıyan hayvanların resimlerinin yapılmasında ve kullanılmasında bir sakınca görmemişlerdir. Yalnız tam insan ve hayvan resimlerini tâzim olmaksızın kullanmayı alimlerden bir kısmı, kerâhetle caiz görmüş, bir kısmı da görmemiştir. Örneğin, pasaport, nüfus cüzdanı, ehliyet gibi zorunlu haller ve şüphelileri tanıma dolayısıyla çekilen ve tâzim niyeti yahut inancı sarsma olmayan resim ve fotoğraflara ruhsat verirler.[653]

Hanefiler hayvanın yüzüne işaret yapmayı nehyeden İbn Ömer hadisiyle de amel etmemişlerdir.

عن ابن عمر رضي الله عنهما قال نهى النبي صلى الله عليه وسلم أن ت ض رب الصورة.

---

[650] el-Kardavî, Yusuf; ***İslâmda Helâl ve Haram,*** Tercüme: Mustafa Varlı, Hilal yayınları, Ankara, 1970, s. 113.
[651] Buhârî, Salât, 15, Libas, 93; İbn Hanbel, 3, 151, 283.
[652] Tahâvi, ***Şerhu Maâni'l- Âsâr***, V, 110.
[653] el-Kardâvî, ***İslâm'da Helal ve Haram***, s. 128.

İbn Ömer (r.a) demiştir ki: ''Resulullah (s.a.v), hayvanın yüzüne (tanınması için)işaret yapmaktan nehyetti.''[654]

Ebu Hanifeye göre bedene işaret yapılmaz. İbn Ebi Leyla ise, bunda sakınca görmemiştir. Ebu Yusuf da bu meselede ona tabi olmuştur. Tahavi der ki "Ebu Hanife işaretin aslını kerih görmedi. Bu konuda birçok meşhur eser (hadis) varken o böyle bir şeyi nasıl kerih görür. O kendi zamanının işaretini kerih gördü. Çünkü onlar bu işte aşırı gidiyorlardı. Ebu Hanife sünnetin maksadına itibar ederek hayvanın boynuna takılacak bir nişanla da kaybolmasını veya başka hayvanlarla karışmasını önleyecek bir alâmetin konulmuş olacağını düşünmüştür.[655]

İslam, putperestlik bir daha hortlamasın diye, gölgesi olan üç boyutlu heykellerin, bu anlamda kabartma şekiller kesinlikle haram kılıp yasaklarken, [656] çocuk oyuncaklarına[657] cevaz vermiştir. Bu cevazın amaçlarından biri çocuğa çocuk sevgisini aşılamak ve onun zamanını ilerde kuracağı aile yuvasının hayalleri ile değerlendirmektir.[658]

İslamda resim, ta'zim uygularını coşturuyor ve tapınmaya doğru götürüyorsa o zaman İbn Ömer hadisinin yasak kapsamına girer bu her dönem ve çağa varlığını gösterecek bir hükümdür. Yarın başka bir durum çıkar. Hayatın da ihtiyaçlarını göz önünde bulundurur ve tasvirin artık müslümanlar için inanç bakımından korkutucu bir durum olmadığını gören bilginler bunun cevazına doğru gitmişlerdir.[659]

Bizim görüşümüze göre, burada suretlerin haram kılınışının illeti, onlara tapınılmasıdır. Bu gün, bu illet ortadan kalkmıştır. Bir müslümanın bir sûrete tapması düşünülemez. Medeniyet çağının insanı bu hataya düşmez, denilebilir. Ancak İslam, putu haram kılarken, bunu bir zaman ve mekânda sınırlamamıştır. Ayrıca yeryüzünün bir çok yerinde hâlâ putlara tapılmaktadır. Bu konuda puta tapınmanın, sadece onun karşısında yerlere kadar eğilmekten ibaret olmadığını da unutmamak gerekir.

---

654 Buhârî, Zebâih ve Sayd, 35.
655 Tahâvi, ***Şerhu Maâni'l- Âsâr,*** V, 112.
656 Müslim, Cenâiz 93; Ebu Dâvud, Cenâiz 72; Nesâî, Cenâiz, 99.
657 Ebû Davud, Edep, 54.
658 Yıldırım, Celal, ***Kaynaklarıyla İslam Fıkhı***, IV, 336.
659 Şekerci, Osman, ***İslamda Resim ve Heykel***, Nun Yayıncılık, İstanul, 1955, s. 81-82.

3. Ayakta Su İçmek

عن علي رضي الله عنه أنه أتى باب الرحبة فشرب قائماً. فقال إن ناساً يكره أحدهم أن يشرب وهو قائم وأني رأيت النبي صلى الله عليه وسلم فعل كما رأيتموني فعلتُ .

Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v) Kufe'de mescidin arsasının kapısına geldi ve ayakta olduğu halde su içti ve dedi ki: İnsanlar birinin ayakta olduğu halde su içmesini kerih gördüler. Halbuki Resulullah benim yaptığım gibi ayakta su içti demiştir.[660]

Hanefilere göre, suyu ayakta içmek mekruhtur, oturarak içmek sünnettir.[661] Ancak yolculuk halinde olanların yürüdükleri halde su içmelerine cevaz verilirken yolculuk halinde olmayanlar yürüdükleri halde su içmeleri mekruh sayılmıştır.[662]

Rasulullah, bir kimsenin ayakta su içmesini yasakladı hadisinde Rasulullah bir kimsenin yürüyerek yiyip içmesini yasaklamıştır. Bununla o kimsenin yürüyerek yiyip içmesini yasaklamıştır. Yani bir kimsenin yeme ve içmesinin sükunetle olmasını, yolculuk ve ihtiyaç için acele eden birinin yürürken içememesini kasdetmiştir. Çünkü böyle yaparsa ya boğazına bir şeyler tıkanır yada su göğsünde düğümlenir. Nitekim Araplar bizim ihtiyacımız için kalk derler ve bununla o kimsenin hakikaten kalkmasını değil sadece ihtiyacımız için koş koş demeyi kasdaderler.[663]

Hanefilerin delil olarak aldıkları ayakta su içmeyi nehyeden hadisler şunlardır:

-Hz. Enes (r.a)'den rivayet edildiğine göre Rasulullah, (s.a.v) ayakta su içmeyi yasakladı. Kendisine ya yemek? diye soruldu. ''Bu daha şiddetle yasaktır.''buyurdu.[664]

---

660 Buhârî, Eşribe, 16.
661 Zebîdî, ***Tacü'l-Arüs***, XII, 54.
662 Şevkâni, ***Neylü'l- Evtâr***, VIII, 161.
663 İbn Kuteybe, ***Te'vilu Muhtelifu'l-Hadis***, s. 492.
664 Müslim, Eşribe, 113.

-Ebu Hureyre (r.a) demiştir ki: *Peygamber (a.s) şöyle buyurdu: ''sizden kimse ayakta su içmesin. Kim unutarak ayakta su içerse hemen kussun.''*[665]

-Fakat İbn Abbas'tan nakledildiğine göre, Hz. Muhammed (s.a.s) Zemzem suyunu ayakta içmiştir. İbn Abbâs (r.a)'dan rivayet edildiğine göre demiştir ki: *''Resülullah (a.s)'a zemzemden sundum, ayakta olduğu halde içti.''* [666]

Bizim görüşümüze göre, suyun ayakta veya oturularak içilmesi bir âdap meselesidir. Rivayetlerden anlaşıldığına göre peygamberimiz değişik zamanlarda bazen ayakta bazen de oturarak su içmiştir.

4. Kadının Şâhitliği

عن أبي سعيد الخ د ري رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : أ ليس شهادة المرأة مثل نصف شهادة الرجل؟ فقلنا بل ي : قال فذالك من نقصان عقلها.

Ebu Said'il Hudri (r.a)'den rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: Kadının şehadeti erkeğin şehadetinin yarısı değil midir? Biz evet öyledir dedik. Dedi ki: ''kadının şehadetinin yarım olması aklının noksanlığındandır.''[667]

Hadis, her konuda kadının şehadetinin yarım olduğuna işaret etmektedir.

Hanefî mezhebinin müctehitleri, Hadis ve kısâs dışındaki bütün dâvâlarda iki erkeğin şâhidliğini veya bir erkekle iki kadının şahitliğini câiz ve yeterli görmüşlerdir.[668]

Hanbelîlere göre adil olan tek bir kadının şahitliği yeterlidir. Kadınların şahitliğinin muteber olması için Mâlikîlere göre en az iki, Şâfiîlere göre de dört tane kadının şahitlik etmesi gerekir.[669]

Hanefilere göre, erkeklerin muttalî olmadıkları şeylerde kadınların şahitliği makbûldür. Doğum için de tek bir kadının şahitliği kabûl edilmektedir."[670] Hz.

---

665 Müslim, Eşribe, 116.
666 Buhârî, Eşribe 16, Hacc 76; Müslim, Eşribe 120; Tirmizî, Eşribe 12; Nesâi, Hacc, 165.
667 Buhârî, Şehâdet, 12.
668 İbnü'l Hümâm, ***Fethü'l-Kadir***, VI, 451.
669 Merğınânî, ***Hidaye***, III, 116.
670 Mavsılî , ***el- İhtiyar li Ta'lîli'l- Muhtar***, III, 142.

Ömer, (r.a.) boşanma konusunda yalnız başına kadınların şahitliğini kabul etmiştir. Hz. Ali (r.a.)'de bir çocuğun öldürülmesinde şahit olan kadınların şahitliğini muteber saymıştır.[671]

Doğum, bekâret ve kadınların kusurlarıyle ilgili hususlarda, şâhidlik hakkı kadınlara aittir. Hanefilerin delil olarak aldığı şu hadistir:

Resûlullah (sav): "*Kadınların şâhidliği; erkeklerin bakmaya muktedir olamayacakları (onlara haram kılınan) hususlarda câizdir."* Buyurmuştur.[672] Bu durumda iki kadının şâhidlik yapması ihtiyata daha uygundur.[673] İmam-ı Şafii, (r.a) kadınlardan dört şâhidin bulunması gerektiğine hükmetmiştir. Hanefi fûkahası, "En Nisâi"[674] kelimesinin cins belirttiğini; dolayısıyla bir tek kadının, kadınlarla ilgili hususlardaki şâhidliğinin câiz olacağını esas almıştır. İki kadının şâhidliği; kıyas yoluyla, ihtiyata daha uygundur.[675]

Had ve kısas cezâlarında kadının şahitliğine mürâcaat edilmemesinin sebebi bu gibi ağır cezâlarda en küçük bir şüpheye mahal verilmemesi hassasiyetidir. Çünkü kısas gibi ciddî bir dâvâda eksik bir beyanla, bir insan ölebilecek veya ölümü hak ettiği halde bir cânî kurtulacaktır. Kadınlardaki unutkanlık, acıma duygusu, hislerine mağlup olmak gibi bir durum bu meseleye gölge düşürebilir.[676]

Zîrâ Hz. Peygamber, (s.a.v.) "*Gücünüzün yettiği kadar, şüphelerle had cezâlarını düşürünüz!.* ‘’[677] buyurmuşlardır.

İslâm hukûkunda erkeklerin vâkıf olamayacağı ve tamamen kadınların ilgi sahası olan doğum, bekâret, emzirme ve aybaşı gibi kadınlara mahsûs hallerde, erkeğin değil, sadece kadının hattâ tek kadının şahitliği yeterlidir. [678] Bu gibi

---

[671] İbn Hazm, ***el-Muhallâ***, Beyrut, 1984, IX, 397, 398.
[672] Merğinani, ***Hidaye***, III, 117.
[673] ***el- Fetevâ'l- Hindiyye***, III, 451.
[674] Bkz. Nisâ, 4/34.
[675] İbnü'l- Hümam, ***Fethû'l- Kadir***, VI, 6.
[676] Aclûni, ***Keşfu'l- Hafâ***, Beyrut, h. 1351, I, 71.
[677] Tirmîzî, Hudûd, 2.
[678] İbnü'l- Hümâm, ***Fethü'l-Kadir***, VI, 6.

konulara, kadınların çokça şahit olmaları ve erkeklerden fazla gözlem ve tecrübelere sahip bulunmaları sebebiyle, tek kadının şahitliği bile geçerli sayılmıştır.[679]

İslam hukûkunda bazı konularda iki kadının bir erkek şahit yerine geçmesi, kadınların erkeğin yarısı kabul edilmesinden veya erkekten daha aşağı görülmesinden dolayı değil, kendi yaratılışlarından, fizyolojik ve psikolojik özelliklerinden dolayıdır. Kendileriyle ilgili konularda yalnız başlarına şahitliklerinin geçerli sayılması da bunun en açık ve en güzel ispatıdır. Allâh Teâlâ, kadının his dünyâsını zengin yaratmıştır. Çabuk sevinir, çabuk üzülür. Ayrıca kadının en büyük vasfı anneliktir. Anne, tabiî olarak vaktinin çoğunu ev içinde, çocuklarının bakımı ve terbiyesiyle geçirir. Dışarıda, cemiyette cereyan eden hâdiselere fazla şahit olamaz.[680]

İslam'da bazı konularda iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk tutulması, kadına hakaretten değil, fıtratın ve tabiiğin gözetilmesinden dolayıdır. Çünkü İslam toplumunda kadın çarşıya pazara ancak ihtiyaç ölçüsünde çıkardı. Kaldı ki tamamen kadınların ilgi sahası olan doğum, bekaret ve emzirme gibi konularda erkeğin değil kadının şahitliği geçerlidir.[681]

Hanefilere göre, hür ve akıl baliğ olan kadının nikahında kadınların ifadeleri muteberdir. Hür ve akıl baliğ olan bir kadın kendisini nikahlasa caiz olur. Başkalarını veli veya vekil olarak evlendirmeleri ve kendilerini evlendirmek için bir vekil tayin etmeleri caizdir.[682]

Âyet-i kerîmede iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk sayıldığı değil, iki kadın şahit bulundurulması gerektiği ifâde edilmektedir. İki kadın şahit önerilmesinin sebebi, birisi yanılırsa diğerinin ona hatırlatması içindir. Ancak âyette "iki kadın şâhitten biri mutlaka yanılır veya unutur" denmemektedir. "Yanılırsa veya unutursa" denmektedir. O halde iki kadın şâhitten birisi, şahitlik ettiği borçlanma akdiyle ilgili olarak yanılmaz veya unutmazsa, şahitliğini tam olarak yaptığı için,

---

679 Savaş, Rıza, ***Hz. Muhammet Devrinde Kadın***, s. 271.

680 Ersan, Osman, ***İslamda Kadının Değeri ve Hakları***, Aziz Mahmut Hüdayi Vakfı, İstanbul, 1996, s. 28, 29.

681 Mavsılî, ***el- İhtiyar li Ta'lîli'l- Muhtar***, s. 110.

682 Mavsılî , ***el- İhtiyar li Ta'lîli'l- Muhtar***, s. 437.

erkek şahit ile kadın şâhidin şahitlikleri yeterli, aynı zamanda eşit değerde olacaktır. Bu ise kadının şahitliğinin, erkeğin şahitliğine denk olabileceğini gösterir.[683]

Bizim görüşümüze göre, Hanefiler her konuda kadının şehadetinin yarım olduğunu bildiren Ebu Said el- Hudrî hadisiyle kısmen amel etmişler kısmen de amel etmemişlerdir. Onlara göre erkeklerin muttali olamadıkları şeylerde kadınların şahitliği muteberdir. Had ve kısas cezalarında kadınların şahitliğine müracat edilmez.

5. Kadınların Yönetici Olma Meselesi

وعن أبي بكرة رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال لن يفلح قومٌ ولو أمرهم امرأة .

Ebu Bekre (r.a)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

''İşlerinin başına bir kadın geçiren millet asla iflah olmaz.''[684]

Hadis, kadını müslümanların umumi işlerinden birinin başına geçirmenin caiz olmadığına delalet ediyor.

Hanefilere göre Şer'i ceza davaların dışında işlerin başına kadın geçirilebilir.[685]

İslâm Dîni, kadın-erkek bütün insanların yaratılış ve hukuk akımınan eşit olduğunu ilan etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulur: "*Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık. Sizi, sırf birbirinizle tanışmanız için büyük küçük kabilelere ayırdık. Şüphesiz ki, sizin Allah nezdinde en şerefliniz takvaca en ileride olanınızdır*." [686]

Hz. Peygamber (s.a.v.) de: "*Şüphe yok ki, kadınlar erkeklerin dengi, benzeri ve tam bir eşidir*."[687] Buyurur. Diğer bir hadîste: "*Kadın-erkek bütün insanlar, tarak dişleri gibi birbirlerine eşittirler*." [688] buyurulur.

---

683 Ersan, ***İslamda Kadının Değeri Ve Hakları***, s. 31.
684 Buhâri, Megâzi, 82; Tirmîzî, Fiten 75.
685 San'ani, ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, IV, 263.
686 Hucûrat, 49/13.
687 Müslim, Elfaz, 10.
688 Müslim, Elfaz, 13.

Yaratılışta, Allah'a kul olmakta, ibadette, duada, suç ve cezada, yani kullukta, hürmet ve saygınlıkta, kısaca insan oluşta kadınla erkek arasında fark yoktur. Zerâfette, duygusallıkta, nezâkette, şefkât ve merhamette erkek kadına yetişemez. Bu yüzden hastabakıcılar, hemşireler, çocuk yuvaları gibi şefkât ve merhamet isteyen kurumlarda çalışanların çoğu kadındır.

Özetlemek gerekirse, Hanefiler Ebu Bekre hadisiyle kısmen amel etmişler kısmen de amel etmemişlerdir. Kadınların bazı işlerde sosyal konumlarından kaynaklanan zaaflarını göz önünde bulundurmuşlar, kendi fıtratlarına uygun işlerde yönetici olabilmelerine de cevaz vermişlerdir.

6. Medine'nin harem olması

عن أنس رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال المدينة حرم م ِ ن كذا إلى كذا لا يقطع شجرها ولا يحدث فيها حدث من أحدث فيها حدثاً فعليه لعنة الل ه والملا ئ كة والناس أجمعين .

Enes (r.a)'den rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v): ''Medine, Cebeli Ayir'den, Cebeli Sevr'e kadar haremdir.[689] *Ağacı kesilmez, Medine'de mâruf olan şeylere ve sünnete aykırı bir şey yapılamaz. Eğer Medine'de bir kimse meşrû olmayan bir şeyi yaparsa Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların lâneti o kimsenin üzerinedir.*''[690] Buyurdu.

Hadis, Mekke gibi Medine'nin de harem olduğuna işaret etmektedir.

Harem, sözlükte: Mekke ile Medine'nin çevresi, yasak kılınmış, mukaddes olan şey, kişinin namusunu koruduğu yakınları vb. anlamlara gelir. Çoğulu ehrâm'dır. Yabancıların girmesi yasak olan ev dâiresine ve bu dâirede oturan kadınlara da harem veya harîm denir. Fıkhî bir terim olarak, iki kutsal şehir Mekke ve Medine'nin çevresinde belirli alana kadar olan yerlere, "iki harem bölgesi" anlamında harameyn veya haremân denilmiştir. İlk olarak Yavuz Sultan Selim'in

---

689 Bu bölge: Şehrin güney ve kuzeyinde Âir (ayr) dağı ile Sevr dağı arasındaki alanla, doğu ve batıdaki kara taşlık alanı içine alır. Hz. Peygamber'in "Medine Ayr'dan Sevr'e kadar haremdir" hadisi ile "Rasûlullah (s.a.s) Medine'nin doğu ve batısındaki kara taşlık arasındaki alanları harem kıldı" hadisi bunun delilleridir. Bkz. Buhârî, Cihâd, 71, 74, Medîne, I, Büyû', 53, Enbiyâ, 10, Megâzî, 27; Müslim Hacc, 445, 446, 455; Tirmîzî, Menâkıb, 67.

690 Buhârî, Fedâilul-Medine, 1; Müslim, Hac, 467; Ebû Dâvud, Menâsik, 99.

kullandığı Hâdimü'l-Haremeyn ünvânı "İki harem bölgesinin hizmetkârı" demektir.[691]

Hanefi alimlerine göre, Medine için harem yoktur. Medine'nin avını avlamak ve ağacını kesmek memnû değildir. Resulullah (s.a.v)'ın hadisi ve nehyi, Medine'nin ziynetini muhafaza ve hicret eden kimselerin ağaçlarıyla gölgelenmesi için korumaya mahsustur. Zira hakiki mânâda harem değildir.[692]

Medine hareminin Mekke hareminden farklı olan özellikleri vardır. Meselâ; Medine harem bölgesindeki yeşil ağaç veya otların ihtiyaç olduğu zaman kesilmesi câiz görülmüştür. Medine Tarım bölgesi olduğu için Hz. Peygamber'den bu konuda izin istenmiş ve kendilerine Mekke haremindeki bazı bitkilerin zarûret hâlinde koparılmasına izin verildiği gibi Medine'de daha geniş izin verilmiştir. Yine Medine dışında avlanma serbest bırakılmıştır. Ancak Mekke'ye ihramsız girilememesi sebebiyle O'nun kutsallığı Medine'den daha üstün sayılmıştır[693]

Ebu Hanife dışında cumhura göre ihramlı, gerekse ihramsız tarafından avlanmanın, ağaç kesmenin haram olması bakımından Medine de Mekke gibidir.[694] Ebu Hanife ise '*'Ey Ebu Umeyr! Kuşcağız ne yaptı*?'' hadisiyle amel etmiştir.[695]

Konuyla alakalı diğer bir rivayette şöyledir: Abdurrâhman İbn Abdullah, babası Abdurrahman (r.a)'dan rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: "Biz bir seferde Resülullah ile beraber idik. Resülullah bir ara bir ihtiyacı için yanımızdan ayrıldı. O sırada hummara denen bir kuş gördük, iki tane de yavrusu vardı. (Kuş kaçtı) yavrularını aldık. Kuşcağız etrafımıza yaklaşıp çırpınmaya, kanatlarını çırpıp havada inip çıkmaya başladı. Resülullah (a.s) gelince: *"Kim bu zavallının yavrusunu alıp onu ızdıraba attı? Yavrusunu geri verin!"* diye emretti.[696]

---

[691] Yazır, ***Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh Istılahları Kâmusu***, II, 220.
[692] Zuhaylî, ***Fıkhu'l- İslâmi ve Edille***, III, 335.
[693] Zuhaylî, ***Fıkhu'l- İslâmi ve Edille***, III, 336, 337.
[694] İbnü'l-Hümâm, ***Fethü'l Kâdir***, V, 240.
[695] Müslim, Hac, 480.
[696] Ebü Dâvud, Cihâd, 122, Edeb, 176.

İmam Malik'e "Niçin Medine'de sidr ağacını kesmek yasak?" diye sorulduğunda:

"*Medine ıssız ve ağaçsız kalmasın, oraya göç edenler gölgelenecek bir şeyler bulsun diye yasak kılınmıştır*." cevabını vermiştir.[697]

Bizim görüşümüze göre, Hanefiler, Medine'nin Mekke gibi gerçek mana da harem olmadığını savunarak hadisi te'vil etmişlerdir. Bir bölgede av yasağının konulması veya ağaç kesiminin yasaklanması o, bölgenin harem olmasını gerektirmez.

7. Mushaf'la Düşman Arazisine Girme

عن عبد الله بن عمر رضي الله عنه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى أن يسافر بالقرآن إلى الأرض العدوّ .

İbn Ömer (r.a)'den rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v) Kur'anla düşman arazisine girmeyi nehyetti.[698]

Hz.Peygamberden nakledilen bu hadiste düşmanın eline geçebilir endişesiyle, Kur'an'la düşman arazisine girmek yasaklanmıştır.

Ancak Hanefiler zamanın ve şartların değişmesinden dolayı bu hadisle amel etmemişlerdir

Serahsi, bu konuda Tahavi'den şöyle bir yorum nakletmiştir: O zaman müslümanların elinde Kur'an çoğaltılmamıştı. Düşmanın eline geçtiği takdirde bir kısım kaybolabilir veya değiştirilebilirdi. Bu konuda emniyetli bir durum yoktu. Ama şimdi Mushafların ve Kur'an'ın çokluğundan dolayı korkulacak bir durum söz konusu değildir.[699] Kur'anla düşman arazisine girmekte bir beis yoktur.

8. Kap, Koyun ve Devenin Lukatâsı (Bulunması)

---

[697] Aynî, ***Umdetü'l- Kâri***, VI, 136.
[698] Buhârî, Cîhat, 129.
[699] Serahsî, ***Usûl***, III, 92.

عن زيد بن خالد الجهني رضي الله عنه قال جاء رجل إلى النبي فسأله عن اللقطة فقال: أعرف عقاصها. ووكاءها ث م عرّفها س ن ة فإن جاء صاحبها وإلا فشأ ن ك بها، قال فضالة الغنم؟ قال: "هي لك أو لأخيك أو للذئب" قال: فضالة الإبل؟ قال مالك ولها معها سقاؤها وحذاؤها ترد الماء وتأكل الشجر حتى يلقاها ربّها.

Zeyd b. Halid el Cuheni (r.a)'den rivayet edildiğine göre demiştir ki: Peygamber (s.a.v)'e bir adam gelerek lukatânın hükmünü sordu. Resulullah; onun kabını ve kabının bağını tanı sonra onu bir sene ilan et. Eğer sahibi gelirse ne âlâ gelmezse onu ne yaparsan yap buyurdu.

-(Adam): "Ya bulunan koyunlar (ne olacak) dedi?

-(Peygamber (s.a.v)): '' Onlar ya senin ya din kardeşinin yahut kurdundur.'' buyurdular.

-(Adam) ''Ya bulunan develer'' (ne olacak) dedi?

-(Hz.peygamber(s.a.v)) ''Sana ne, onların su tulumları ve tabanları yanlarındadır, sahipleri onlara rastlayana kadar suya gelir ve ağaçları otlarlar" buyurdu.[700]

İslâmi ıstılahta da: Lukata: "Herhangi bir yerde bulunan ve sahibi bilinmeyen mala denilir" [701] Yerde bulunan birşeyin; alınıp-alınmaması hususunda ûlema ihtilâf etmiştir. Bir kimse lukâtayı yerden aldığı takdirde; sahibine vermeyeceğini (nefsine mağlup olacağını) bilirse, yerde bırakması farz olur. Eğer sahibine vereceği hususunda kendine güveni varsa ve almadığı takdirde kaybolacağını bilirse, alması vâcip olur. Fakat böyle bir tehlike sözkonusu değilse alıp-almama hususunda muhayyerdir. Bu durumda da lukâtayı almak mübahtır.[702] Fetevâ'l- Hindiyye'de farklı görüşler zikredildikten sonra: "*Âlimlerimizin tercih ettiği kavil; lukâtayı yerinden almak daha efdal olduğudur*.'' Şeklinde görüş bildirilmiştir.[703]

---

[700] Buhârî, Lukatâ, 2, 3, 4; Müslim, Lukatâ 1; Muvattâ, Akdiye 46; Ebu Davud, Lukatâ 1, Tirmîzî, Ahkâm, 35.
[701] Molla Hüsrev, ***Dürerü'l- Hükkâm,*** II, 130.
[702] İbn Abidin, ***Reddü'l-Muhtar***, IX, 121.
[703] ***el-Fetevâ'l-Hindiyye***, II, 289.

Bulunan bir malı yerden almak daha evladır. Eğer o malın zâyi olacağından korkulursa onu alıp saklamak vacip olur.[704]

İyaz b. Hımâr (r.a) anlatıyor: "Resûlullah (a.s) buyurdular ki:

"*Kim bir buluntu bir malı ele geçirirse, buna adâlet sahibi birini şâhid kılsın. Ne filanı terk ederek buluntuyu gizlesin, ne de (bir başka yere yollayarak) gözden kaçırsın. Sahibini buldu mu hemen ona geri versin. Sahibini bulamazsa (bilsin ki) bu mal Allah'ın malıdır, Allah onu dilediğine verir.*[705]

Eğer bulunan mal, nar kabukları ve çekirdek gibi ehemmiyetsiz bir şey ise bulan onu bulduğunu ilan etmeden onlardan faydalanabilir.[706] Deve, koyun, öküz, vs. sahipsiz hayvanları lukata olarak almak caizdir.[707]

Terk edildiği takdirde malın zayi olacağından endişe edilirse o takdirde alınıp korunması menduptur. Böylece sahibinin aradığı yitik malın helal haram sınırlarını bilmeyen bir kimsenin eline geçmesi önlenmiş olur. Rastlanıldığı yerde terk edildiği takdirde zâyi olacağı kesinlikle bilinen bir yitiği alıp sahibini buluncaya kadar alıp korumak vaciptir.[708] Kaybolan deve konusunda onları muhafaza evladır.[709]

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Hanefî fıkıhçıları Buhârî'den hadis alıp almamada herhangi bir saplantıya düşmemişlerdir. Bazen Buhârî'de yer alan hadislerle ihticac etmişler bazen de kendilerine göre sağlam saydıkları başka hadislerle amel etmişlerdir. Çağın hayat şartlarına karşın sünneti pratik hayata aktarmak için taabbudî olmayan konularda içtihâdi faktörü kullanmışlardır. Bu yüzden ahkâmla alâkalı daha sahîh rivayetler

---

[704] Mavsılî , ***el- İhtiyar li Ta'lîli'l- Muhtar***, s. 379.
[705] Ebû Davud, Lukatâ, 1.
[706] Bkz. Ebû Davud, Lukata 1.
[707] Mavsılî , ***el- İhtiyar li Ta'lîli'l- Muhtar***, s. 381.
[708] Yıldırım, Celal, ***Kaynaklarıyla İslam Fıkhı***, III, 372.
[709] San'ani , ***Sübülü's-Selam, İbn Hacer el Askalâni, Buluğu'l-Meram***, III, 201.

mevcutken başka rivâyetlere yönelmişlerdir. Hanefîleri başka rivayetlere yönlendiren sebep bu konuda başka nassı (ayet-hadis) temel almaları yanında Kur'an'a uygunluk, akla uygunluk, mâruf ve meşhur sünnete uygunluk gibi kriterleri göz önünde bulundurmalarıdır.

Müteahhirun Hanefi alimleri usulde Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'i takip ederken fürû ile ilgili bir çok meselede onlara muhalefet etmişlerdir. Bu durum taasuptan uzak fikir, düşünce ve ifade özgürlüğüne güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Hanefiler hadislerin sadece zâhir manasına göre hükmetmemişler; naslar arasında tahsis, nesh, tearuz, tercih, terk, v.s fıkıh usûlü kaidelerini de uygulamışlardıır. Ayrıca insanların farklı özelliklere sahip olması dolayısıyla hadislerin farklı anlaşılması, sahabenin zabtına farklı yaklaşılması, hadis lafızlarının biren fazla manaya delalet etmesi ve rivayet farklılıkları gibi bir çok etkenlerde Hanefileri farklı tercihlere götürmüştür.

Hanefiler, fıkıh bilgisi olan sahabi ile bu özelliği taşımayanlar arasında ayrım yapmışlardır. Örneğin; Sahabeden Abdullah b. Abbas ve Abdullah b Mesud gibi hem hadis rivayeti, hem de fıkıh yönüyle tanınmış birisinin hadisini, Enes bin Malik ve Bilal gibi sadece hadis rivayetiyle tanınan ravilerin rivayetine tercih etmişlerdir.

Hanefi alimleri hadisleri tercih ve tefsir ederken insana verilen değer, maksad ve maslahata uygun olanı tercih, örfe uygunluk, zamanla ortaya çıkan gelişmeleri dikkate alma gibi unsurları da göz önünde bulundurmuşlardır. Kitabullahtan sonra en sahih kaynak sayılan Sahîh-î Buhâri'de geçen bir çok hadisle amel etmelerine rağmen bazı hadislerle amel etmemişlerdir. Amel etmedikleri altmış kadar hadis tesbit edebildik. Bu hadislerin bir kısmıyla kısmen amel etmişler bir kısmıyla da amel etmemişlerdir. Hanefilerin Buhâri'de geçen ahkâm hadisleriyle amel etmeme nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1.İbâdetlerde Hz.Peygamber'in değişik uygulamaları mevcuttur.

2.Hadislerin sadece zâhirine göre değil başka ihtimaller üzerinde de durmak gerekmektedir.

3.Cezâların uygulanmasında çekimser ve merhametli davranmak daha uygun görülmüştür.

4.Her emir ifade eden Kur'an lafızları ve hadis metinleri, vücûb ifade etmediği muhtemel diğer hükümlere de itibar edilmesi gerektiği üzerinde

durulmuştur.

5.Bazı hadislerde geçen olayların Hz. Peygamber'e mahsus fiillerden olduğu belirtilmiştir.

6.İnsanların maslahatları gözönünde bulundurulmuştur.

7.Şer'an helal bir menfâti bulunan bir şeyin satışının da caiz olması gerekir.

8.Bir takım hükümler örf ve âdetlere hamledilir.

9.Temel hak ve hürriyetlerin korunmasına azami önem verilmelidir.

10.Hadisler "Umumu'l- Belvâ" kriterine göre değerlendirilmelidir.

11.Zamanın değişmesiyle içtihat sahasına giren bir takım hükümler değişebilir.

12.Bazı hadislerle kısmen amel etmişlerdir.

İncelemeye çalıştığımız bu konuda elde ettiğimiz sonuçlara ilaveten Buhârî'nin fıkıh anlayışı, Hanefilerin haber-i vâhid ve mürsel hadislere yaklaşımları konusunda daha geniş bir araştırma yapılması gerekir. Ayrıca hadisler, metin ve senet yönünden incelenmelidir. Hanefilern fıkıh usulü konuları ve ahkâm hadis konuları teker teker ele alınarak daha detaylı incelenmesi, araştırılması gerekir.

Tablo 1-Hanefi Fıkıhçılarının Buhâri'de geçen ahkâm hadislerle amel etmeme nedenleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Başın Tamâmının Meshedilmesi	**Nass üzerine ziyade**	**tercih**	
Cumâ Guslü	**Te'lif**	**Umûmu'l-belva**	
Cünüp Olanın Kur'anı Kerimi Okuyabilmesi	**Ayet**	**tercih**	**te'vil**
Tekbirde Elleri Kaldırma Meselesi	**Te'lif**	**Umûmu'l-belva**	**Fakih râvi**
Zülyedeyn Hadisi	**Nesh**		
Fatihâ'yı Okumayanın Namazı Yoktur	**Nass üzerine ziyade**		
Namazların Cem'i	**Ayet**	**Ahad haber**	
İstirahat Oturuşu	**Umûmu'l-belva**		
Selam Vermeden Sehiv Secdesinin Yapılması	**Umûmu'l-belva**		
Namaz Kılarken,Çocuğu Kucaklamakla Namazın Bozulmaması	**Nesh**	**Tercih**	
İmam Hutbedeyken Nâfile Namaz Kılınması	**Tercih**		
Deve Üstünde Vitir Namazı Kılma	**Nesh**		
Kadınların Zikir Meclisinde Bulunmaları	**Ayet**	**Örf ve âdet**	
Şehidlerin Cenâze Namazının Kılınması	**Ahad haber**		
Küsûf Namazında Hutbe	**Te'lif**		
Ölenin Yerine Oruç Tutma	**Ayet**	**tercih**	

Kurban Kesme Zamanının Bayram Namazından Sonra Olması	**Tahsis**		
Kâfir İken Yapılan Nezrin Îfası	**Te'vil**		
Yeminin Bozulması Hakkında Beyan	**Ayet**	**tercih**	
Muhrimi İhrâmıyla Defnetme	**Nesh**	**Fâkih râvi**	
Babanın Oğluna Sadaka Vermesi	**Nesh**		
Binek Atı ve Köle İçin Zekât Yoktur	**Te'lif**	**Maslahat**	
Bağış Hususunda Anne-Babanın Çocukları Arasında Eşitliğe Riâyeti	**Tahsis**		
Mirasçısı Olanların Malını Üçte Birinden Fazla Vasiyet Yapmalarının Men Edilmesi	**Maslahat**		
Ura'niler Hadisi	**ayet**	**Nesh**	**tahsis**
Kısasın Misliyle Cevâzı	**ayet**		
Dinini Değiştirenin Katledilmesi	**Tahsis**		
Üç dirhem Değerinde Olan Bir Şeyde Hırsızın Elinin Kesilmesinin Cevâzı	**Tercih**	**Örf**	
Kâfire Had Vurmanın Cevâzı	**Nesh**		
Ta'zirden Ölen Kimsenin Diyetinin Ödenmesi	**Te'vil**		
Haremi Şerifte Had ve Kısas	**Ayet**		
Bayramlarda Ve Düğünlerde Çalgıyla Eğlenme	**ayet**	**Te'vil**	
Kur'an Öğretiminin Mihre Sayılması	**Ayet**	**Tercih**	**Örf**
Nikahta Velinin İzni	**Ayet**		

İlâyı Yapan Boşanıncaya Kadar Talâk Gerçekleşmez	**Ayet**	**Tercih**	
Hâmile Kadına Lian'ın Cevâzı	**Zan üzerine hüküm verilmez**		
Kocası Ölen Kadının İddet Döneminde Sürme Çekmesinin Nehyi	**Teâruz**	**tercih**	
Teyzeye Hidâne Hakkının Sâbit Olması	**Örf**		
Kıyafetin Nesebi İspat Etmesi	**Örf**		
Zirâi Ürünleri Tahmin ile Satın Alma	**Nesh**	**Örf**	
Köpeğin Satışının ve Haccâma Ücretinin Ödenmesinin Nehyi .	**Ayet**	**Maslahat**	
Musarrât Hadisi	**Ayet**	**Fâkih râvi**	**Sahih kıyas**
Çarşıya Gelecek Olan Malı Karşılama	**Tahsis**	**Maslahat**	
Alışverişte Muhayyerlik Meclisi	**Ayet**	**Tercih**	
Mübazene'nin nehyi	**Örf**	**Maslahat**	
Paylaşımı Mümkün Olmayan Her Malda Şuf'â'nın Lâzım Olması	**tercih**		
Şarabın, Ölü Etinin, Domuzun ve Putların Alınıp Satılmasının Nehyi	**Ayet**	**Tercih**	**Maslahat**
Sahipsiz Bir Araziyi İmar ve İhyâ	**Tahsis**	**Maslahat**	

Müflisin Elindeki Malın İflas Masasına İştirak Etmeden Alınabileceği	**Tercih**		
Mevcut Olmayan Mala Selem Yapma	**Te'vil**	**Maslahat**	
Malı Rehin Alan Bir Kimsenin Nafakasını Ödemek Şartıyla O Maldan Faydalanabilmesi	**Tercih**	**Kıyas**	
Kabirlerin Mescid Haline Getirilmesi	**Tahsis**	**Sedd-i Zerâyi**	
Tasvirin Nehyi	**Ayet Tahsis**	**Tercih**	**Sedd-i Zerâyi**
Ayakta Su İçmenin Cevâzı	**Te'lif**		
Kadının Şâhitliği	**Ayet**	**Tercih**	
Kadınların Yönetici Olmalarının Nehyi	**Tahsis**		
Medîne'nin Harem olması	**Tahsis**		
Kur'anla Düşman Arâzisine Girme	**Nesh**	**Te'vil**	
Kap, Koyun ve Devenin Lukatâsı	**Maslahat**		

BİBLİYOGRAFYA

Aclûni, İsmail b. Muhammed, ***Keşfu'l- Hafâ***, Beyrut, h.1351

Atar, Fahrettin**,** ***Ebu Hanife ve İctihat Usûlû*** , İfav, İstanbul, 1998

_____, Fıkıh Usûlü, İfav, İstanbul, 1998

Avvâme, Muhammet**,** ***İmamların Fıkhî İhtilaflarında Hadislerin Rolü*****,** çev: M. Hayri Kırbaşoğlu, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1998

Aydın, Hakkı, ***İslam ve Modern Hukukta İşkence***, Beyan Yayınları, İstanbul 1997

Aynî, Bedruddin Ebû Muhammet Mahmût bin Ahmet, ***Umdetü'l- Kâri şerhu Sahîh-i Buhârî***, Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1972

Bâci, Kadı Ebu Velid Süleyman b. Halef İbn Eyyüb Endülûsî Kurtubî el-Bâci**,** ***İşâretü fî Usûli'l-Fıkh*****,** Riyad, 1997

Bağcı, H. Mûsa**,** ***Hadis Rivayetinde Sahâbenin Kavrama ve Nakletme Sorunu***, İlâhiyat, Ankara, 2004

Bardakoğlu, Ali, D. İ. A. ***Hanefi Mezhebi*****,** İsam, İstanbul, 1977

Brawn, Daniel**,** ***İslam Düşüncesinde Sünneti Yeniden Düşünme,*** çev. Sabri Kızılkaya ,Salih Özer, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002

Bilmen, Ömer Nasuhi, Istılahatı Fıkhıyye Kâmusu, Bilmen Yayınları, İstanbul, 1976

_____, ***Muvazzah İIm-i Kelâm***, İstanbul 1979

Buhârî, Abdul Aziz**,** ***Keşfu'l-Esrar***, Beyrut, 1994

Cârullah, Mûsa**,** ***Kitabu's-Sünne*****,** çev. Mehmet Görmez, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2000

Çakan, İsmail Lütfi**,** ***Ana Hatlarıyla Hadis***, İfav, İstanbul 1983

_____, ***Hadis Edebiyatı*,** İfav, İstanbul 1985

_____, ***Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları***, İfav, 1974

Davudoğlu, Ahmet, ***Sahîh-i Müslim, Terceme ve Şerhi***, İstanbul, 1978

Doğan, D. Mehmet**,** ***Büyük Türkçe Sözlük***, Acar Matbaası, İstanbul, t.y.

Döndüren, Hamdi**,** ***Delilleri İle İslam Hukuku***, Balıkesir, 1984

_____, ***Çağdaş Ekonomik Problemlere İslâmî Yaklaşımlar*,** İstanbul 1988

Ebû Yusuf, Ya'kup b. İbrahim, ***Kitâb'ul-Harac***, İstanbul, 1973

_____, ***Red alâ Siyerı'l-Evzai***, (thk, Ebu'l-Vefâ Afgânı), h. 1358

Ebu Zehrâ, Muhammet, ***Ebu Hanife,*** tercüme: Osman Keskioğlu, Can Kitabevi, İstanbul, 1981

_____,***Usûlü'l-Fıkh***, Tebliğ Yayınları, İstanbul, tarihsiz

Erdoğan, Mehmet**,** ***İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi,*** M.Ü.İ.F.V.Y, İstanbul, 1994

Ersan, Osman**,** ***İslamda Kadının Değeri Ve Hakları***, Aziz Mahmut Hüdâyi Vakfı, İstanbul, 1996

Erul, Bünyamin**,** ***Yorum Rivayet İlişkisi*** (Günümüzde Sünnetin Anlaşılması Sempozyum), Kurav Yayınları, Bursa, 2005

Evgin, A. Kâdir**,** ***Hz. Peygamberin Sünnetinde Alternatif Çözüm Yolları,*** Ankara İlahiyat Yayınları, Ankara, 2004

Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, ***İhyâu Ulûmi'd-Din,*** Kahire 1967

Görmez, Mehmet**,** ***Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında***

Metodoloji Sorunu, Ankara, 1977

Güler, Zekeriyâ**,** ***Zâhiri Muhaddislerle Hanefi Fakihleri Arasındaki İhtilaf Sebepleri,*** T.D.V.Y, Ankara, 1997

Güner, Osman**,** ***Ebu Hureyre'ye yönelik eleştiriler*****,** İnsan yayınları, İstanbul 2001

Hatîp, el- Bağdâdi, Ebû Bekir Ahmed b. Ali el- Bağdâdi**,** ***Tarihu'l- Bağdat***, Mısır, 1931

Haydar, Ali, ***Dürerü'l-Hükkâm*****, İstanbul, h. 1314**

Isfahânî, Râğıp, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Fadl, ***el-Müfredât***, II. baskı, 1454

İbn Âbidin, Muhammed Emin, ***Mecmuâti'r- Resâil*****,** İstanbul, h.1325

_____, ***Reddü'l-Muhtâr Ale'd-Dürrri'l-Muhtar***, İstanbul,1982

İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbuddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalanî,

_____, ***Hedyü's-Sâri*****,** Mısır 1407

_____, ***Nüzhetü'n-Nazar***, Kahire, 1975

_____, ***Tehzibu't- tehzib***, Haydarabat, 1325-27

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said, ***El-Muhallâ*****,** Beyrut, 1984

İbn Huzeyme, Ebu Bekr Muhammed b. İshak, ***Sahih,*** Beyrut, h.1390

İbnü'l-Hümâm, Kemalüddin Muhammed b. Abdilvahid, ***Fethü'l- Kadir,*** Beyrut, h.1318

İbn Kayyim el- Cevziyye, Şemsüddin Ebi Abdillah Muhammed b. Ebi Bekr, ***Îlâmü'l-Muvakkîn,*** Mısır,1955

İbn Kesir, Ahmed Muhammed Şakir, ***İhtisâru Ulumi'l-Hadîs***, thk Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut 1951

_____, ***Tefsîrî Kur'âni'l-Azîm***, Beyrut, 1969

İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, ***Te'vilu Muhtelifu'l-Hadis***, Ter: M. Hayri Kırbaşoğlu, Kayıhan yayınları, İstanbul, 1989

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrem İbn Manzur, ***Lisanü'l Arab***, Beyrut, t.y

İbn Münzir, ***Kitabul İcmâ***, Ankara,1983

İbn Teymiye, Ahmed, ***Minhâcü's- Sünneti'n-Nebeviyye***, Tahkik: Muhammet Reşat Sâlim, Riyad, 1986

İslam Ansiklopedisi, İstanbul Milli Eğitim Basımevi, 1970

Juynboll, G.G, ***Hadis Tarihinin Yeniden İnşası,*** Çev. Salih Özer, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002

Karaman, Hayrettin**;** ***Fıkıh Usûlü,*** İstanbul, 1963

-İslâm Hukukunda İctihad, Ankara 1975

Kardâvî, Yusuf, ***İslâm'da Helal ve Haram,*** Tercüme: Mustafa Varlı, Hilal Yayınları, Ankara, 1970

Kâsânî, Alaaddin Ebu Bekr b. Mesud, ***Bedâiu's-Sanâi***, Beyrut, 1974

Kâsımî, Cemâlettin el-Kâsımî, ***Kavâidû't-Tahdîs***, Dımeşk, 1935

Keleş, Ahmet, ***Hadislerin Kur'an'a Arzı,*** İnsan Yayınları, İstanbul 2003

Kevserî, Muhammed Zâhid, ***Fıkhu ehli'l-Irak ve Hadîsuhum***, (thk. A. Ebû Gudde), Beyrut, 1390

Kırbaşoğlu, M.Hayri**,** ***Alternatif Hadis Metodolojisi***, Kitâbiyât, 2002

_____, ***Namazların Birleştirilmesi*****,** İlahiyat, Ankara, 2002

Koçkuzu, Ali Osman**,** ***Rivayet İlimlerinde Haberi Vâhitlerin İtikat ve Teşri***

Yönlerinden Değeri, D.İ.B.Y, Ankara, 1988

Koçyiğit, Talât, ***Hadîs Istılahları***, A.Ü.İ.F.Y, Ankara, 1980

_____, ***Hadis Târihi***, Ankara, 1977

Mavsılî, Abdullah İbn Mahmut İbn Mevdûd, ***el İhtiyar li ta'lili'l-Muhtar*****,** İstanbul, 1979

_____, Ta'lik: Şeyh Mahmut Ebu Dakîk, Pamuk Yayınları, İstanbul, 1993

Mekki, el- Muvaffak b. Ahmed, ***Menâkibu Ebi Hanife***, Beyrut, 1981

Merğınâni, Burhâneddin Abu'l- Hasen Ali b. Ebi Bekir b. Abdülcelil, ***el-Hidâye Şerhu bidâyetü'l-Mübtedî***, Kahire, 1965

Mîras, Kâmil, ***Sahîhi Buhâri Muhtasarı Tecrîdî Sarih Terc***. D.İ.B.Y, Ankara, 1982

Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmuz, ***Dürerü'l-Hükkâm fî Şerhu Gureru'l-Ahkâm***, İstanbul, h.1307

Nevevi, Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref, ***el-Minhâc fi şerhi'l-Müslim***, Mısır, 1307

Özaşfar, M.Emin**,** ***Hadisi Yeniden Düşünmek*****,** Ankara Okulu Yayınları, Ankara,1998

Öztürk, Osman, ***Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle***, İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 1973

Pezdevî, Ebu'l- Hasen Ali b. Muhammed b. Huseyn, ***Usûlü'l-Pezdevî***, İstanbul, h.1308

Polat, Selahattin, ***Hadis Araştırmaları***, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997

Rıza, Reşit, ***el-Fetevâ***, Beyrut, 1970

San'ani, Muhammed b. İsmail el-Emir el-Hüseynî**,** ***Sübülü's-Selam***, İbn Hacer el Askalâni, ***Buluğu'l-Meram***, terc: Ahmet Davutoğlu, Selâmet Yolları, İstanbul, 1967

Sava Paşa, ***İslam Hukuku Nazariyâtı, Hakkında Bir Etüd*****,** Terc: Baha Arıkan, Kitabevi, İstanbul, t.y.

Savaş, Rıza**,** ***Hz.Muhammet Devrinde Kadın***, Ravza Yayınları, İstanbul, 1992

Serahsî, Muhammed b. Ahmed, ***Mebsut,*** Çağrı Yayınları, İstanbul, 1982

_____, ***Usûlü's-Serahsî***, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1984

Seyyid Bey, ***Usûlü Fıkıh***, İstanbul, h.1333, 1338

Subhi es-Sâlih, ***Hadîs İlimleri ve Hadîs Istılahları*****,** Çev.M.YaşarKandemir, İfav, İstanbul, 1996

Şâfiî, Muhammed b. İdris, ***er-Risâle,*** (Thk. Ahmed Muhammed Şâkir) Kâhire, 1979

Şahin, Sâmi**,** ***İmam Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî'nin Hadis Kültüründeki Yeri,*** (Basılmamış Doktora tezi)

Şevkâni, Muhammed b. Ali b. Muhammed, ***Neylü'l- Evtâr***, Kâhire, 1971

Şeyh Nizâmettin ve Heyet, ***Fetavâ'l- Hindiyye***, Beyrut, h.1400

Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, ***Tehzîbu'l- Âsar***, Mekke, h.1402

Tahavi, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame el-Ezdî, ***Müşkilü'l- Âsâr*****,** Beyrut, 1994

_____, ***Şerhu Maâni'l- Âsâr***, Beyrut, 1987

Tahhân, Mahmut, ***Teysîru'l-Mustalâhil Hadis***, çev. Cemal Ağırman, Sivas, 1999

Ünal, İ. Hakkı**,** ***Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis metodu***, D.İ.B.Y, Ankara, 1994

Vehbi, K. Mehmet, ***Sahîhi Buhârî***, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1966

Yaşaroğlu, Kamil, D. İ. A, ***Küsûf,*** İsam, Ankara, 2002

Yazır, Elmalılı M. Hamdi**,** ***Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh Istılahları Kâmusu,*** Eser Neşriyat, İstanbul, 1997

Yıldırım, Celal**,** ***Kaynaklarıyla İslam Fıkhı***, Uysal Kitabevi, İzmir, 1980

Yıldırım, Enbiya**,** ***Günümüzde Sünnetin Anlaşılması*** (Sempozyum), Kurav Yayınları, Bursa, 2005

_____, ***Hadis Problemleri***, Umran Yayınları, İstanbul, 1996

Zebîdi, Muhibbuddin Abu Feyz es Seyyid Muhammed Murtazâ, ***Tâcu'l-Arüs,*** Beyrut, 1994

Zebidî, Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l- Latif'iz- Zebidî, ***Sahihi Buhârî Muhtasarı Tecridi Sarih Tercemesi,*** Ahmed Naim, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1982

Zekiyüddin Şa'ban, **İslâm** ***Hukuk İlminin Esasları*****,** Terc, İbrahim Kafi Dönmez, Ankara 1990

Zerkâ, Mustafa Ahmet**,** çev: Abdullah Kahraman, ***Hadislerin Anlaşılmasında Aklın ve Fıkhın Rolü***, Akademi Yayıncılık, İstanbul, 2002

Zeylaî, Cemâleddin Abu Muhammed Abdullah b. Yusuf, ***Nasbu'r Râye*****,** Mısır,1938

Zuhayli, Vehbe, ***Fıkhu'l- İslâmi ve Edille*****,** çev. Heyet (Ahmet Efe, Bezir

Eryarsoy, H.Fehmi Ulus, AbdurrahmanUral, Yunus Vehbi, Yavuz Nurettin Yıldız) Fezâ Yayıncılık, İstanbul, 1994

_____, ***Fıkıh Usûlü*****,** Terc: Ahmet Efe, Risale Yayınları, İstanbul, 1996